

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra mediálních a kulturních studií a žurnalistiky

ŽENSKÁ VOJNOVÁ ŽURNALISTIKA NA SLOVENSKU

Bakalárska práca

Dagmar KIČINOVÁ

Vedúci práce: doc. PhDr. Petr Orság, Ph.D.

Olomouc 2021

Čestné vyhlásenie

Vyhlasujem, že som bakalársku prácu „Ženská vojnová žurnalistika na Slovensku“ vypracovala samostatne a s použitím literatúry a ďalších zdrojov uvedených v zozname použitej literatúry.

Práca má 84 026 znakov (vrátane medzier).

V Olomouci dňa 29.04.2021

.....
Vlastnoručný podpis

Pod'akovanie

Pod'akovanie patrí doc. PhDr. Petrovi Orságovi, Ph.D. za odborné vedenie práce a cenné rady, ktoré mi poskytol v priebehu jej vzniku. Rovnako sa chcem poďakovať všetkým osloveným novinárom, ktorí si našli čas a ochotne odpovedali na moje otázky.

Abstrakt

KIČINOVÁ, Dagmar: Ženská vojnová žurnalistika na Slovensku. [Bakalárska práca] Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta; Katedra mediálnych a kultúrnych štúdií a žurnalistiky – Školiteľ: doc. PhDr. Petr Orság, Ph.D. – Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalár. - Olomouc : UP KMKSŽ, 2021. 40 s.

Bakalárska práca sa zaoberá ženskou vojnovou žurnalistikou na Slovensku. Pomocou vybraných aspektov sa snaží priblížiť prácu slovenskej vojnovkej reportérky, poukazuje na výhody a nevýhody pohlavia pri výkone tejto profesie a v neposlednom rade opisuje, v akom stave je momentálne vojnová žurnalistika na Slovensku. Informácie v praktickej časti boli získané pomocou pološtrukturovaných rozhovorov so slovenskými vojnovými novinárkami Ivou Mrvovou, Stanislavou Harkotovou, Irenou Brežnou a Janou Čavojskou. Oslovené novinárky majú najviac skúseností s prácou v konfliktných oblastiach.

Teoretická časť práce obsahuje základné informácie o vojnovnej žurnalistike a jej histórii, popisuje nebezpečenstvá, ktorým čelia vojnoví reportéri a takisto rozoberá, ako sú novinári pôsobiaci v konfliktných oblastiach chránení pomocou medzinárodného humanitárneho práva. Druhá polovica teoretickej časti sa zaoberá ženskými vojnovými novinárkami a to konkrétne tým, kedy vojnová žurnalistika prestala byť čisto mužskou doménou a začali sa v nej objavovať ženy a predstavením významných svetových vojnových novinárov.

Kľúčové slová:

vojnová žurnalistika, ženské novinárky, Slovensko, slovenské novinárky, žurnalistika na Slovensku

Abstract

KIČINOVÁ, Dagmar: Female war journalism in Slovakia. [Bachelor thesis] Palacký University Olomouc. Faculty of Arts; Department of Media and Cultural Studies and Journalism – Supervisor's name: doc. PhDr. Petr Orság, Ph.D. – Professional qualification level: Bachelor's degree. - Olomouc: UP KMKSŽ, 2021. 40 pages.

This bachelor thesis explores female war journalism in Slovakia. By using selected aspects, it attempts to illustrate the work of a Slovak female war correspondent. It points out the advantages and disadvantages of this gender when pursuing such a profession and also describes the current state of war journalism in Slovakia. The information of the practical part were obtained through semi-structured interviews with Slovak war journalists Iva Mrvová, Irena Brežná, Jana Čavojská and Stanislava Harkotová. To clarify, these journalists are the most experienced ones when it comes to working in conflict areas.

The theoretical part provides basic information about war journalism and its history. It describes the dangers war correspondent face when being in war zones and discusses how are journalists operating in such conflict areas protected by international humanitarian law. The second half of the theoretical part analyses the role of women in war journalism, namely, at what point did war journalism stop being a purely male domain and women started to appear. Lastly, the bachelor thesis also introduces prominent women war journalists.

Key words:

war journalism, women journalists, Slovakia, Slovak journalists, journalism in Slovakia

OBSAH

ÚVOD	1
1 Vojnová žurnalistika	3
1.1 História vojnovkej žurnalistiky	4
1.1.1 Osobnosť Williama Howarda Russella	5
1.1.2 Vplyv technológií na vývoj vojnovkej žurnalistiky	6
1.2 Nebezpečenstvá a hrozby	8
1.2.1 Hrozby zo strany teroristických skupín	8
1.2.2 Situácia za posledných desať rokov	9
1.3 Ochrana novinárov v medzinárodnom humanitárnom práve	10
2 Ženské vojnové reportérky	14
2.1 História vojnových reportérok	15
2.2 Ženy vo vojne vo Vietname a po nej	16
2.3 Ženské osobnosti vojnovkej žurnalistiky	17
3 Metodológia výskumu	20
3.1 Predstavenie respondentiek	21
4 Vojnová žurnalistika na Slovensku	23
5 Analýza rozhovorov	26
5.1 Práca vojnovkej reportérky	26
5.1.1 Motivácia	26
5.1.2 Spôsoby referovania o konfliktoch	26
5.1.3 Príprava	27
5.1.3.1 Fixer	29
5.1.3.2 Obliekanie	29
5.1.4 Vojnová reportérka a rodina	30
5.1.5 Po návrate domov	31
5.2 Vplyv pohlavia na profesiu	34
5.2.1 Podceňovanie	34
5.2.2 Obťažovanie	34
5.2.3 Výhody	35
5.2.3.1 Ochránársky inštinkt a gentlemanské gestá	35
5.2.3.2 Ľahšia komunikácia s respondentmi	36
5.2.3.3 Ďalšie situácie, kedy bolo pohlavie výhodou	37
ZÁVER	39
Zoznam literatúry	41
Zoznam príloh	46
Prílohy	47

ÚVOD

Slovenská žurnalistika nikdy nebola orientovaná navonok (Harkotová 2021).¹ Znamená to, že zahraničná žurnalistika, do ktorej spadá i vojnová, na Slovensku nikdy nebola prioritou. Na jednu stranu to nie je prekvapivé, čitatelia sa vždy zaujímajú skôr o informácie z domova. Na druhú stranu na to, aby sme porozumeli svetu, sa musíme zaujímať i o krajiny a miesta ďalej od nášho domova, v neposlednom rade kvôli globalizácii, migrácii a iným aspektom, ktoré nás spájajú (Mrvová 2021).²

„Tým, že tu absentuje zahraničná žurnalistika, máme dojem, akoby sme boli v nejakej bubline, ako keby sa nás tieto veci netýkali. Nezaujímá nás, že je pol Iraku a celá Sýria rozvrátená. A potom sme v šoku, lebo sem začnú prichádzať ľudia, migranti, ktorí potrebujú niekam ísť“ (Mravec in Chupekova 2019).

V práci sa špecializujem na novinárov z vojnových a konfliktných zón a vzorku som zúžila iba na ženské reportérky z čiastočne osobného dôvodu. Keď som sa zamýšľala nad vojnovou žurnalistikou na Slovensku, rezonovali mi v hlave najmä mužské mená. Pomocou tejto práce to chcem zmeniť a dúfam, že sa mi podarí slovenské vojnové reportérky priblížiť aj ostatným čitateľom bakalárskej práce.

Mojím hlavným cieľom je predstaviť ženskú vojnovú žurnalistiku na Slovensku. K úspešnému naplneniu tohto cieľa najprv špecifikujem situáciu, v ktorej sa nachádza vojnová žurnalistika na Slovensku, aby som priblížila, aké pracovné podmienky a príležitosti majú vojnoví novinári a novinárky v tejto krajine. Následne sa budem pomocou vybraných aspektov snažiť priblížiť prácu vojnových reportérok. Budem sa zaoberať ich motiváciou na vykonávanie tejto profesie, prípravou pred odcestovaním do konfliktného prostredia alebo napríklad tým, ako táto práca vplýva na samotné novinárky. Vzhľadom na to, že som sa zamerala na ženské reportérky, považujem za dôležité skúmať i vplyv pohlavia na profesiu a to konkrétne to, aké výhody alebo naopak nevýhody môže ženské pohlavie prinášať. Týmito spôsobmi sa budem snažiť poskytnúť komplexný obraz práce slovenských ženských vojnových reportérok. Hlavnou výskumnou metódou praktickej časti budú pološtrukturované rozhovory so slovenskými vojnovými reportérkami.

¹ Osobný rozhovor - Príloha č. 4

² Osobný rozhovor - Príloha č. 2

V teoretickej časti priblížim tému a vytvorím teoretický základ, ktorý je potrebný pre pochopenie problematiky. Budem sa zaoberať vymedzením práce vojnového reportéra, rizikami povolania, jeho históriou a ochranou novinára pracujúceho v konfliktných oblastiach pomocou medzinárodného humanitárneho práva. V druhej kapitole sa zameriam konkrétne na ženy vo vojnovej žurnalistike, priblížim rozdiely medzi mužským reportérom a ženskou reportérkou a popíšem, kedy sa ženy začali objavovať v tejto žurnalistickej oblasti a akým prekážkam museli čeliť. Osobnú pozornosť venujem vojne vo Vietname (1955-1975), ktorá je považovaná za bod zlomu pre ženské vojnové žurnalistky. Na záver teoretickej časti predstavím niekoľko významných ženských osobností vojnového novinárstva.

V tretej kapitole bude predstavená metodológia výskumu a respondentky. Nasledujúca kapitola opíše stav vojnovej žurnalistiky na Slovensku, uvedie dôvody, prečo je tomu tak a naznačí riešenia, ako by sa situácia dala zlepšiť. Posledná, piata kapitola, bude analyzovať informácie získané z rozhovorov so slovenskými vojnovými žurnalistkami. V závere budú zhrnuté najdôležitejšie zistenia.

1 Vojnová žurnalistika

Vojnová novinárčina je odlišná od ostatných odvetví žurnalistiky. Vyznačuje sa najmä veľkou dávkou nebezpečenstva, ktoré musia novinári podstúpiť, aby priniesli autentické a dôveryhodné informácie z vojnových či konfliktných oblastí.

„Novinárčina z konfliktných zón sa snaží podať čo najvernejší obraz skutočnej vojnovnej situácie niekomu, kto ju konzumuje z úplného klúdu a bezpečia domova alebo práce. Reportér ide bližšie a ešte bližšie, pokiaľ nie je tam. Kvôli svojmu vnútornému pnutiu tam musí byť. Kvôli čitateľovi, poslucháčovi, divákovi“ (Szántó 2018, s.14).

Český novinár Ján Urban (2001, s.127)³ považuje povolanie vojnového reportéra za povolanie na hranici ľudskosti a ľudských možností. *„Nemožno ho prežiť nepoškodený. Vojnoví novinári prechádzajú skúsenosťami, na ktoré sa nedá pripraviť a ktorých sa neskôr nejde zbaviť. Sú veľmi ťažko zaraditeľní do bežnej, civilnej a mierovej novinárskej práce a normálneho života. Vojnoví novinár sa dotkne pekla a so svojím zážitkom zostáva sám“.*

Prečo vôbec ľudia robia prácu vojnového reportéra a podstupujú to riziko? Vojnová fotografka Lynsey Addariová⁴ často premýšľa nad odpoveďou na túto otázku. *„Je to spôsob obživy, ale pôsobí to skôr ako zodpovednosť alebo poslanie. Robí nás to šťastnými, dáva nám pocit užitočnosti. Stávame sa svedkami histórie a ovplyvňujeme politiku“ (Addario 2015, s.20).*⁵

O pocite uspokojenia a užitočnosti hovorí aj slovenský vojnový reportér Andrej Bán. *„Mnohým môže pripadať nepochopiteľné, že cesty do vojnových oblastí ma – paradoxne – naplňajú pocitom uspokojenia. Ale je to uspokojenie z toho, že robím niečo zmysluplné a dôležité“ (Bán in Ryba 2020).*

Isté je, že táto práca ľudí mení. Stanú sa závislými od adrenalínu, ťahá ich to stále na ďalšie a ďalšie miesta a po návrate domov majú pocit, že všetky naše starosti sú úplne banálne oproti tomu, čo zažili v konfliktných krajinách (Čavojská 2021)⁶.

³ Jan Urban (*1951) pôsobil ako reportér na mieste konfliktu počas vojny v Bosne a Hercegovine (1992-1995).

⁴ Lynsey Addario je americká fotoreportérka, ktorá sa zameriava najmä na vojenské konflikty a otázky ľudských práv.

⁵ Citované z českého prekladu knihy To je to, co dělám (It's what I do)

⁶ Osobný rozhovor – príloha č. 3

1.1 História vojnovkej žurnalistiky

„História ľudstva, ako povedal známy britský vojnový reportér Charles à Court Repington, je históriou vojny. Vojna je skôr trvalou súčasťou ľudskej existencie ako dočasná odchýlka od toho, čo sa považuje za „normálny stav“ alebo ideál mieru“ (Moorcraft, Taylor 2008, s.1).⁷

Ľudia zaznamenávajú svoje vojny takmer tak dlho, ako v nich bojujú. Prehistorické jaskynné obrazy zobrazujú lovcov divokých zvierat a ústne šírené správy o bojoch tvorili základ orálnej tradície dejín. Všetky pôvodné kultúry mytologizovali vojnu a oslavovali bojovníkoch, často im dávali božský status (Morris Jr. 2016). Ako uvádza Šnajder (1990, s.17), práve príbehy z vojen sa stali základom epiky, rytierskych eposov, románov a ság. Než sa v polovici 19. storočia objavili vojnoví reportéri, písanie o histórii vojen bola viac záležitosť mýtov ako dokumentovania.

Učenci dlho debatovali o identite prvého predchodcu vojnovkej žurnalistiky. Autori Moorcraft a Taylor (2008, s.2) považujú za predchodcu modernej vojnovkej žurnalistiky aténskeho historika Thukydidu. Bol to generál, ktorého vyhnali z Atén po jeho neúspešnej obrane mesta pred Spartanmi. *„Jeho realistický opis peloponézskej vojny, ozbrojeného konfliktu medzi starou Spartou a Aténami o dominanciu nad Gréckom, položil základy dejepisu i vojnového spravodajstva“ (Szántó 2018, s.128).*

Mnohí sa nazdávajú, že predchodcom bol rímsky vojvodca Julius Caesar, ktorý opísal dobytie Galie v roku 55 pred našim letopočtom. Moorcraft a Taylor (2008, s.2-3) uvádzajú, že jeho umiernený štýl obsahoval mnoho elementov modernej vojnovkej reportáže. Napríklad, v jeho opise vylodenia na britskej pôde v roku 55 pred našim letopočtom, podľa nich používa to, čo dnes novinári nazývajú „sound bite“.

„Od čias Karola Veľkého až do času Owaina Glyndwra, „vojnové spravodajstvo“ obsahovalo predovšetkým hrdinské opisy bitiek medzi jednotlivými kráľmi a ságy o ušľachtilých vodcoch stojacich na čele bojujúcich vojsk“ (ibid., s.3).⁸

Neskôr uctievanie jednotlivých panovníkov ustúpilo mechanickejšej stránke vojny. Anály vojny sa stali menej hrdinské a literatúra začala prezentovať realistickejší obraz bojov (ibid., s.4). Moorcraft a Taylor odkazujú na Danielsa (1609), ktorý vo svojich záznamoch o anglickej Vojne ruží v 15. storočí písal o „delách, diabolskom vynáleze, privezenom z pekla“.

⁷ Preklad autora práce.

⁸ Preklad autora práce.

Na začiatku 19. storočia vojnová žurnalistika pozostávala iba z oficiálnych správ, cestovateľských príbehov, diplomatických klebiet a príležitostne z listov dôstojníkov na fronte (Moorcraft, Taylor 2008, s.6).

Zmenilo sa to v roku 1807, keď The Times of London zamestnali advokáta Henryho Crabba Robinsona a poslali ho do Nemecka, odkiaľ posielal správy o Napoleonových vojenských ťaženiach. Robinson sa podľa Morrisa Jr. (2016) nikdy nepokúsil dostať priamo na frontovú líniu. Ako uvádza, základ jeho správ tvorili už publikované novinové články a okrem nich do svojich textov zahŕňal informácie, najmä klebety, ktoré sa dozvedel z rôznych rozhovorov so spoločenskými elitami.

Od roku 1815 do polovice devätnásteho storočia sa uskutočnilo niekoľko menších vojen či revolúcií, kde sa vyskytlo niekoľko vojnových reportérov. Jedným z nich bol hudobný kritik Charles Lewis Gruneisen, ktorý pre The Morning Post informoval zo Španielskej občianskej vojny (1820-1823). Gruneisen bol pracovitým reportérom, no jeho kariéra skončila po tom, čo ho obvinili zo špionáže a takmer zastrelili. Po návrate do Anglicka sa stal zahraničným korešpondentom v Paríži a na vojnový front sa už nevrátil (Moorcraft, Taylor 2008, s.7).

1.1.1 Osobnosť Williama Howarda Russella

Za „otca“ vojnovéj žurnalistiky sa všeobecne považuje írsky novinár William Howard Russell, ktorý písal pre anglické periodikum The Times. Prvé skúsenosti s vojnovou žurnalistikou získal počas vojny Šlezvicko-Holštajnska proti Dánsku v roku 1850, ale svoje najvýznamnejšie reportáže napísal až počas Krymskej vojny v rokoch 1853-1856 (Mathews 1945, s.111-112).

Russel bol od začiatku pobúrený nedostatkom plánovania Britskej armády a nedostačujúcimi podmienkami britských vojakov. Editorovi The Times v jednom zo svojich listov napísal, že zranení vojaci nemajú ani postele, kam by si mohli ľahnúť a namiesto prikrývok sa v noci zakrývajú iba svojimi kabátmi (Morris Jr. 2016). Jeho odhalenia viedli k radikálnym zmenám. Zmenil sa spôsob správania k vojakom i podmienky, v akých slúžili. Prepracovala sa i veľká časť existujúcej vojenskej administratívy a logistického systému (Military History Matters 2012). Po prečítaní jeho listov prišla na Krymský polostrov i Florence Nightingalová s tímom sestričiek, ktoré odvtedy poskytovali britským vojakom zdravotnú starostlivosť (Mathews 1945, s.112)

Reakcie mnohých vysokopostavených dôstojníkov na Russelove správy boli veľmi nepriateľské. „Napriek jeho írskemu šarmu, ktorým si získal novinárskych kolegov a niektorých

vojakov, Russel musel znášať zo strany armády rôzne formy obťažovania vrátane osobných posmeškov a urážok, v ktorých ho obviňovali z nenávisti voči Anglicku. Musel trpieť i neustále sa stávajúce „nehody“ na jeho vybavení a batožine“ (Moorcraft, Taylor 2008, s. 9).

Za svoju prácu v Afrike, Indii a Európe neskôr získal päť vojenských ocenení a dokonca Železný kríž, ktorý mu udelil osobne sám pruský korunný princ. Stal sa dobrým priateľom princeznej z Walesu, bol pasovaný za rytiera a potom, čo v roku 1907 zomrel, mu v Katedrále svätého Pavla vystavali pamätník (ibid.).

1.1.2 Vplyv technológií na vývoj vojnovnej žurnalistiky

Pokroky v technológii výrazne vplývali aj na vývin vojnovnej žurnalistiky. Vznik fotografie a jej vývoj na komerčne použiteľnú technológiu priniesol možnosť ukázať verejnosti realistickejší a objektívnejší obraz vojny. V roku 1839 francúzsky maliar a vedec Louis Daguerre vyvinul prvú praktickú metódu fotografovania – daguerrotypiu. John MacCosh, chirurg bengálskej armády, používal zdokonalenú metódu známu ako kalotypia (McLaughlin 2016, s.69).

Zatiaľ čo Moorcraft a Taylor (2008, s.5) považujú za jedného z prvých vojnových fotografov už Johna MacCoshu, ktorý fotografoval malé portréty dôstojníkov a vojakov počas Druhej anglo-sikhskej vojny (1848-1849), za prvého všeobecne známeho fotografa vojny väčšina autorov považuje až Rogera Fentona, ktorý v roku 1855 dokumentoval Krymskú vojnu. Jeho fotografie však nezobrazujú skutočnú realitu vojny, ale obraz nevinnej a pokojnej vojny, kde vojaci vyzerajú šťastne a zdravo, pričom dôstojníci a pechota žijú v harmónii. (McLaughlin 2016, s.69)

Obrovský prínos do vojnovnej žurnalistiky znamenal vznik telegrafu v roku 1832. Napriek tomu, že jeho vznik spočiatku sprevádzal skepticizmus zo strany politikov i novinárov, neskôr bola rýchlosť prenosu informácií z frontovej línie do redakcie ocenená novinármi i čitateľmi. To, aké dôležité bolo pre majiteľov médií vojnové spravodajstvo, ukazuje i výška financií, ktoré boli ochotní vložiť do toho, aby sa ich redaktori vždy nachádzali pri dôležitých bitkách (ibid., s.65).

Bol to práve vznik telegrafu, ale rovnako aj inšpirácia populárnym zakladateľom modernej vojnovnej žurnalistiky Williamom Howardom Russellom, prečo sa prvým veľkým konfliktom s úplným novinárskym pokrytím stala Americká občianska vojna (1861-1865). Len na strane Únie informovalo o vojne okolo 500 korešpondentov. Štáty Konfederácie vyslali na front oveľa

menej reportérov z dôvodov, že boli technologicky asi o 30 rokov pozadu oproti Severu a taktiež preto, lebo boli horšie zásobené (ibid.).

Prvou mediálnou vojnou je podľa mnohých Búrska vojna (1880-1881), rozhodne je to prvý konflikt pokrývaný masovými médiami, ako ich poznáme i dnes – tlačou, fotografiou a filmom (ibid., s.74).

Prvá a druhá svetová vojna prebiehali v dobe, keď už bola spoločnosť oboznámená so silou spravodajstva a štátnej propagandy (Szántó 2018, s.128). „*Priemerný čitateľ novín nemal celé roky ani tušenie, aké jatky prebiehajú na fronte a ako dokonale je vodený za nos*“ (Šnajder 1990, s.118).

Cenzúra v prvej svetovej vojne mimo iného zastavila i rozvoj vojnovkej fotografie. Postihy za porušovanie reštrikcií boli prísne. Podľa McLaughlina (2016, s.70), napríklad za publikovanie materiálov, ktoré armáda vyhodnotila ako nápomocné pre nepriateľa, mohol autor dostať trest až 20 rokov vo väzení.

Vo väčšine Európy zostávala cenzúra a propaganda prítomná i v druhej svetovej vojne. „*Počas druhej svetovej vojny vzniklo viacero kvalitných reportáží, fotografií, filmov a rádiových prenosov, ale skoro vo všetkých prípadoch slúžili k vlasteneckým cieľom. Novinári preukázali veľkú odvahu a mnoho z nich vo vojne umrelo, avšak málokedy produkovali nezávislú prácu, ktorá by menila politiku*“ (Moorcraft, Taylor 2008, s.31).⁹

Na rozdiel od Európy, v Amerike v tomto čase došlo k rozvoľneniu, čo umožnilo vyniknúť napríklad spisovateľovi a vojnovému korešpondentovi Ernestovi Hemingwayovi alebo Erniemu Pyleovi, ktorý je známy predovšetkým pre svoje reportáže o osudoch amerických vojakoch (Morris Jr. 2016).

Počas druhej svetovej vojny pribudol nový spôsob informovania o bojoch na frontových líniah – pomocou rádia. „*Tento technický rozvoj pomohol reportérom priniesť realitu vojny priamo do obývačiek poslucháčov, s autenticitou, akú by pri tlačených článkoch či fotografiách nikdy nedosiahli.*“ (McLaughlin 2016, s.76)¹⁰

Ešte oveľa väčšiu autenticitu priniesla televízia. Prvým ozbrojeným konfliktom, ktorý mohli milióny ľudí sledovať na televíznych obrazovkách, bola Vietnamská vojna (1955-1975). Hovorí sa, že prvýkrát v modernej histórii výsledky vojny neboli rozhodnuté na frontových

⁹ Preklad autora práce

¹⁰ Preklad autora práce

líniiach, ale na televíznych obrazovkách. Televízia každý večer prinášala hrozné obrazy vojny, smrti a krviprelievania. (ibid. 2016, s.78).

Vojna vo Vietname zaznamenala i veľký príliv novinárov, medzi nimi aj množstvo ženských reportérok. Je to spôsobené najmä tým, že počas tejto chaotickej partizánskej vojny neboli vyžadované – respektíve ani nebolo možné ich kontrolovať – vojenské povolenia či novinárske akreditácie (Palmer, Melki 2016, s.4).

V priebehu rokov sa tiež zmenilo i samotné vnímanie osoby novinára. Podľa Szántá (2018, s.14), bola v časoch Williama Howarda Russella gentlemanským poslaním ušľachtilých vzdelaných mužov, pričom v neskorších dobách sa vyvinul medzinárodne uznávaný status novinára ako nezávislého pozorovateľa so zvláštnou ochranou.

„Globálny hlad po informáciách, dostupnosť technológií a deprofesionalizácia spravodajstva navyšujú – navzdory nebezpečenstvám – počty zvedavých odvážlivcov vrhajúcich sa do víru svetových politických otrasov a nekončiaceho kolobehu chaosu regionálnych konfliktov“
(ibid.).

1.2 Nebezpečenstvá a hrozby

Novinár vo vojnovej oblasti musí čeliť mnohým nebezpečenstvám – môže sa stať obeťou strelby, nešťastne stúpiť na mínu ako jeden z najslávnejších vojnových fotografov vôbec Robert Capa alebo sa môže ocitnúť na mieste bombardovania ako slávna americká reportérka Marie Colvin.

Novinári pôsobiaci v krízových oblastiach bývajú vystavovaní ľudskému utrpeniu, násiliu, nespravodlivosti a agresii. V dôsledku toho môžu čeliť i psychickým problémom. Reportéri bez hraníc (2017, s.95) uvádzajú, že podľa nedávnych štúdií sú novinári rovnako náchylní na psychické problémy ako vojaci, hasiči alebo iní účastníci konfliktov v prvej línii. Traumatický stres môže mať zákerný efekt na novinárov. Dotieravé spomienky, neschopnosť sa sústrediť, nespavosť, výbuchy hnevu, znečlivenie a sociálna izolácia – toto všetko môže pôsobiť na novinárov život (ibid., s.93).

1.2.1 Hrozby zo strany teroristických skupín

Okrem týchto rizík povolania sa novinári v rade konfliktov sami stávajú terčom alebo dokonca korisťou použiteľnou ako zdroj výkupného či v prípade teroristických skupín ako prostriedok brutálnej propagandy (Szántó 2018, s.14).

Szántó tvrdí, že práve s príchodom „islamistických fanatikov“ prudko narástlo nebezpečenstvo pre novinárov. „*Teroristi síce médiá potrebujú, nemá totiž zmysel vraždiť nevinných ľudí, keď sa o tom a o cieľoch vrahov nikto nedozvie – napríklad Usáma bin Ládín poskytol hŕstku rozhovorov, a to dokonca i americkej CNN. Pre Islamský štát, ktorý si systematicky vybudoval svoju vlastnú mediálnu mašinériu, sa ale cudzí novinári stali nepriateľmi a lovnou zverou. Vrcholom bola séria brutálnych vrážd amerických a britských novinárov, ktoré na otrasných videách vykonal v rokoch 2014 a 2015 pôvodom britský islamista*“ (ibid., s.189). Medzi zavraždenými novinármi bol i Američan James Foley a americko-izraelský novinár Steven Sotloff, ktorých Islamský štát uniesol v rokoch 2012 a 2013. Obaja boli popravení v roku 2014 a zverejnené videá z ich popráv pobúrili celý svet (Miller 2014).

To, že novinári čelia veľkému nebezpečenstvu zo strany teroristických organizácií, ilustruje i prípad z roku 2001, keď talibanský vodca prisľúbil Afgancom 50 000 amerických dolárov za vraždu každého novinára z východu. Za 17 dní bolo zavraždených osem novinárov (Chambers a kol. 2004, s.198).

1.2.2 Situácia za posledných desať rokov

Podľa údajov americkej organizácie Committee to Protect Journalists (2021) od roku 2011 prišlo o život 833 novinárov a pracovníkov v oblasti médií vrátane fotografov či kameramanov – 270 z nich písalo o vojnových konfliktoch. Z týchto 270 bolo 78 novinárov zavraždených, 31 zomrelo pri plnení nebezpečnej úlohy a až 155 pri krížovej palbe. Organizácia uvádza za posledných 10 rokov ako najnebezpečnejšie krajiny pre vojnových novinárov Sýriu (131), Irak (27) či Afganistan (26).

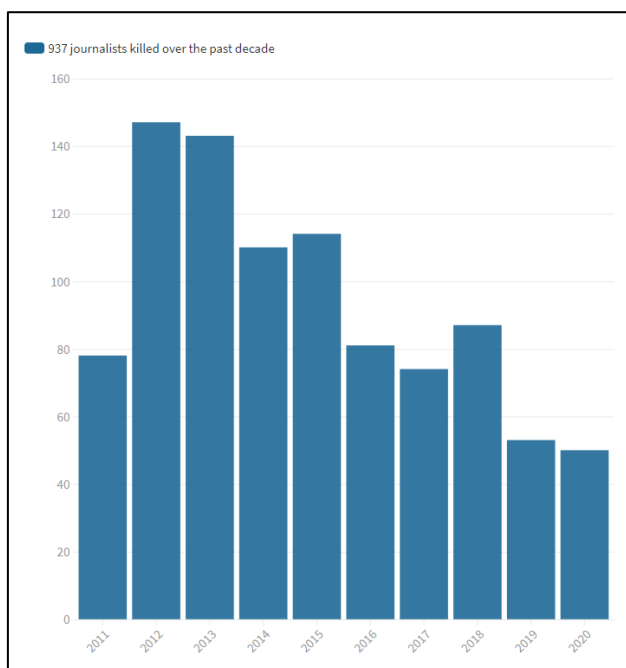
Sýria s počtom 131 úmrtí vojnových novinárov za posledných 10 rokov je na prvom mieste. Zapríčinené je to najmä občianskou vojnou v Sýrii, ktorá si vyžiadala mnoho obetí či už z radov civilistov alebo novinárov. Začala v roku 2011 a trvá dodnes (BBC 2021).¹¹ Okrem toho je nespochybniteľné, že nebezpečenstvo novinárov v Sýrii a Iraku stúplo aj so vznikom Islamského štátu, ktorý od roku 2014 až do roku 2017 ovládal rozsiahle časti týchto krajín. Napriek tomu, že sa Islamský štát podarilo Spojencom vyhnat' z ovládaných území, v krajinách stále existujú skryté bunky a skupiny podporovateľov tejto teroristickej organizácie. Podľa

¹¹ Občianska vojna začala po tom, ako v Sýrii vypukla vlna protestov proti režimu Bašara Asada. Protesty prerástli do dlhotrvajúcich bojov medzi protivládnyimi silami a armádou. Podľa údajov The Syrian Observatory for Human Rights si vojna do decembra 2020 vyžiadala viac ako 380-tisíc obetí a vyše 205-tisíc nezvestných (BBC 2021).

novinárky Ivy Mrvovej (2021)¹² nejaký typ ohrozenia stále existuje, ale v tejto dobe si nemyslí, že Islamský štát má reálnu šancu znova vybudovať impérium a okupovať nejaké územie.

Údaje Reportérov bez hraníc (2020) o počte novinárov, ktorí prišli o život za posledné desaťročie, sú ešte znepokojujúcejšie. Podľa tejto organizácie od roku 2011 vo svete zomrelo 937 novinárov. Napriek týmto alarmujúcim číslam je potrebné uviesť, že tieto počty každoročne klesajú. Kým v roku 2012 podľa Reportérov bez hraníc zomrelo až 147 novinárov, v roku 2020 ich bolo 50.

Graf č. 1: Počet úmrtí novinárov za posledné desaťročie.

Zdroj: Reportéri bez hraníc 2020

Reportéri bez hraníc (2020) prišli aj s ďalším zaujímavým faktom. Zatiaľ čo v roku 2016 podľa ich údajov 58% novinárov zomrelo vo vojnových zónach, v roku 2020 zo všetkých novinárov iba 32% zomrelo vo vojnových oblastiach ako je Sýria alebo Jemen alebo konfliktných krajinách ako je Afganistan či Irak. Inými slovami, 68% novinárov, čo je viac ako dve tretiny, zomrelo v krajinách, ktoré sú považované za mierové a to najmä v Mexiku (8), Indii (4), na Filipínach (3) či Hondurase (3).

1.3 Ochrana novinárov v medzinárodnom humanitárnom práve

„Určité kategórie disponujú v ženevskom systéme medzinárodného humanitárneho práva zvýšenou ochranou. Deje sa tak v dôsledku väčšej zraniteľnosti, ktorá sa odvíja od ich fyzických

¹² Osobný rozhovor - príloha č. 2

znakov, povolania alebo životnej situácie, do ktorej sa dostali. Vyššia zraniteľnosť vyžaduje, aby vo vzťahu k týmto osobám platili niektoré pravidlá v modifikovanej forme a aby úprava bola doplnená ďalšími normami, ktoré by zohľadňovali ich špecifiká“ (Ondřej 2010, s.184).

Medzi tieto kategórie patria i novinári pôsobiaci v zónach konfliktu. „Vyčlenenie tejto kategórie osôb pre zvláštnu ochranu môže na prvý pohľad pôsobiť zvláštno, najmä keď sa tak novinári ocitli v nezvykle pôsobiacej spoločnosti žien a detí. Novinári za ozbrojeného konfliktu však plnia dôležité a nebezpečné profesijné úlohy. Z ich správ sa svetová verejnosť dozvedá o priebehu vojny a správani bojujúcich strán. Novinári tak môžu podávať správy i o neludských praktikách strán v konflikte a ich činnosť významne prispieva k formovaniu svetového verejného mienenia, ktoré potom môže vytvárať tlak na bojujúce strany“ (Fuchs 2007, s.150).

K útokom na novinárov dochádza i mnoho rokov po tom, čo Valné zhromaždenie OSN prijalo vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv v roku 1948 článok 19, deklarujúci slobodu prejavu. Toto ustanovenie bolo následne potvrdené i v Pakte o občianskych a politických právach z roku 1966 (Ondřej 2010, s.191).

Zmienku o tom, že novinári vo vojnových oblastiach by mali byť nejakým spôsobom chránení, nájdeme až v článku 13 Poriadku pozemnej vojny, ktorá je prílohou Haagských zmlúv z roku 1899 a 1907. Podľa tohto článku majú osoby, ktoré postupujú za armádou, ale bezprostredne k nej nenáležia - ako sú napríklad novinári korešpondenti, markytáni a dodávatelia - právo, aby s nimi bolo v prípade zajatia nepriateľskou stranou zaobchádzané ako s vojnovými zajatcami. Podmienkou bolo, že museli mať pri sebe osvedčenie od vojenských úradov armády, ku ktorej boli pripojení (Dohovor o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny 1907).

Rovnaký princíp bol vtesnaný i do celej rady inštrumentov humanitárneho práva: Ženevských konvencií (1929), Orfordského manuálu (1880); dokonca aj Lieber Code (1863) hovorí o editoroch a reportéroch ako o osobách, ktoré by v prípade zajatia mali získať status vojnových zajatcov (Bártová 2015, s.33).

O neautorizovaných novinároch sa v zmluvách z obdobia pred 2. svetovou vojnou nehovorí. Neautorizovaní či neakreditovaní novinári boli považovaní za „obyčajných“ civilistov, ktorých medzinárodnoprávna ochrana bola v tomto období ešte slabšia a ktorej posilnenie prišlo až s prijatím Ženevských konvencií IV v roku 1949 a prijatím Protokolu I (Ondřej 2010, s.192).

Behom rekodifikácie humanitárneho práva po 2. svetovej vojne, ktorá viedla k prijatiu štyroch Ženevských konvencií z 12. augusta 1949, bola obdobná dikcia, s ktorou sme sa stretli už v predchádzajúcich dokumentoch, včlenená do článku 4 Ženevským konvencií III“ (ibid.).

Ženevské konvencie III z 12. augusta 1949 upravujú otázku zaobchádzania s vojnovými zajatcami. Píše sa tu, že s vojnovými zajatcami musí byť vždy zaobchádzané ľudsky. Každý nezákonný čin alebo opomenutie zo strany mocnosti, v ktorej moci sú, ktoré by mali za následok smrť alebo by vážne ohrozili zdravie vojnového zajatca, sú zakázané a považujú sa za závažné porušenie dohovoru. Žiadny zajatec nesmel byť podrobený telesnému mrzačeniu alebo lekárskemu či vedeckému pokusu akéhokoľvek druhu, – táto konkretizácia je reakcia na hroznú prax experimentov na ľuďoch počas druhej svetovej vojny - ktorý nie je odôvodnený lekárskeým ošetrovaním a nie je v jeho prospech. Vojenský zajatci musia byť tiež chránení pred každým násilným činom alebo zavražďovaním, pred urážkami a pred zvedavosťou obecnstva. Represálie voči nim sú zakázané (Ženevské konvencie o ochrane obetí ozbrojených konfliktov 1949).

Slabinou úpravy je, ako píše Ondřej (2010, s.193), že novinár bol podľa tejto úpravy chránený len v prípade medzinárodného ozbrojeného konfliktu až potom, čo padol do zajatia a ochrana sa preto vzťahovala len na obdobie, po ktoré bol držaný v zajatí, a za predpokladu, že bol akreditovaný u ozbrojených síl. Podľa Bártovej (2015, s.36) je pre novinára ochrana týchto článkom trochu dvojsečný meč. Status vojnového zajatca síce poskytuje jasné záruky v prípade zadržania, na druhú stranu ale ponúka veľmi ľahkú cestu, ako novinára legálne zadržať až do konca konfliktu a tým de facto umlčať.

„K posilneniu ochrany civilných osôb a k rozšíreniu ochrany pri konfliktoch na území jednej krajiny a vzhľadom k nárastu nových typov konfliktov (boj proti koloniálnej nadvláde, občianske vojny, desintegrácia štátov) a tiež novým spôsobom vedenia vojny (napríklad ekologická vojna – Vietnam) bola zvolaná Diplomacká konferencia, ktorá prijala 8.6.1977 dva Dodatkové protokoly k Ženevským konvenciám“ (Jukl 2020, s.16).

Prvým je Protokol I. o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov a druhým Protokol II. o ochrane obetí ozbrojených konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter.

Článok 79 Protokolu I. upravuje ochranu novinárov v medzinárodnom ozbrojenom konflikte. Z novinárov, ktorí plnia nebezpečné profesionálne úlohy v oblastiach ozbrojeného konfliktu sa tak stávajú civilné osoby s nárokom na ochranu poskytovanú civilnému obyvateľstvu.

Podmienkou je, že nepodniknú žiadne akcie nezlučiteľné s ich statusom civilných osôb (Ženevské konvencie o ochrane obetí ozbrojených konfliktov 1949).

Civilné osoby nesmú byť cieľom útoku. Zámerný útok na civilné osoby, medzi ktorých patria i novinári, ktorého následkom sú vážne zranenia alebo smrť, je považovaný za vojnový zločin (ibid.).

2 Ženské vojnové reportérky

Väčšina žien, ktoré pôsobia ako vojnové reportérky, nemajú rady, keď sú odlišované od mužských kolegov a hovorí sa o nich ako o „ženských“ reportérkach (Earnhardt 2020, s. 1). Spomína to aj Marie Colvin v článku pre The Sunday Times, kde píše, že ju iritovalo, keď myslela na to, že ju ľudia budú hodnotiť ako „ženskú“ vojnovú novinárku a nie ako spisovateľku, ktorá podstupuje presne to isté riziko a pokrýva ten istý príbeh ako jej mužskí kolegovia (Colvin 1999).

Napriek tomu ženské vojnové reportérky čelia hrozbám, ktoré sa ich mužských kolegov v takej veľkej miere nedotýkajú. Na prvom mieste je hrozba sexuálneho obťažovania, ktoré môže viesť až k znásilneniu. Prítomnosť tohto nebezpečenstva si spoločnosť naplno uvedomila po znásilnení americkej reportérky Lary Logan, ktorá pokrývala Arabskú jar v Egypte v roku 2011 (Washington Post 2015)¹³. Mnohé vojnové reportérky dokonca radia nosiť pod oblečením jednodielne plavky, niekoľko vrstiev oblečenia a pevný opasok, aby v podobných prípadoch získali čas (Reportéri bez hraníc 2017, s.62).

„Prestala som počítať, koľkokrát ma sledoval nejaký muž, keď som kráčala sama po ulici alebo koľkokrát som sa rozprávala s ďalšími ženskými reportérkami o obťažovaní a sexizme, s ktorým sa stretávame na frontových líniah“ (Warren in Awokoya 2019).

Spojitosťou medzi mierou nebezpečenstva a pohlavím sa bližšie zaoberali Harris, Mosdell a Griffiths. Vo svojom výskume, do ktorého sa zapojilo 142 vojnových novinárov – 76 žien a 66 mužov – zistili, že až 61 % z nich si myslelo, že najrizikovejším faktorom je samotná práca novinára a iba 56 % opýtaných uviedlo, že je nebezpečnejšie byť ženou v konfliktnom prostredí (Harris a kol. 2016, s.5-6).

Byť ženou v konfliktných zónach na druhú stranu môže prinášať aj množstvo výhod. Až 63 % žien v spomínanom výskume si myslí, že je výhodnejšie byť ženskou vojnovou reportérkou. Uvádzajú napríklad, že v niektorých moslimských krajinách by muži nemali možnosť rozprávať so ženami alebo by mali oveľa väčší problém dostať sa na niektoré miesta (ibid.).

¹³ Lara Logan bola znásilnená davom mužov na námestí Tahrir v Káhire počas osláv rezignácie prezidenta Husního Mubáraka. Ako sama uviedla, myslela si, že tento útok neprežije (Washington Post 2015).

2.1 História vojnových reportérok

Pôvodne bola celá novinárska profesia doménou mužov. Znamená to, že nie len vojnové reportérky boli vo výraznej menšine oproti mužom, ale ženské novinárky všeobecne. Podľa Brečku, Ondrášika a Keklaka (2010, s.82) začali ženy vo väčšej miere prenikať do novinárskeho povolania až v 20. storočí.

„Uplatňovanie sa žien v novinárstve sa od počiatku riadilo rodovým stereotypom, podľa ktorého sa „ženská povaha“ alebo „ženský charakter“ hodil iba na niektoré oblasti novinárskej činnosti. Boli to predovšetkým ženské časopisy či ženské, respektíve spoločenské a kultúrne rubriky v novinách. Situácia sa trochu zmenila po nástupe televízie, ale i tak boli ženy ešte dlhú dobu horizontálne a vertikálne segmentované. To znamená, že mali obmedzený prístup do niektorých sektorov novinárstva – patrilo sem i zahraničné spravodajstvo alebo politika či šport – a zároveň sa veľmi ťažko dostávali do vyšších pozícií v zamestnaneckej hierarchii“ (ibid.).

Ako píše Seul (2019, s.2), titul „prvá vojnová reportérka“ bol bibliografmi, novinármi či vzdelancami udelený mnohým ženám. Napriek tomu je ťažké určiť, ktoré ženy boli skutočne prvé, ktoré informovali z oblastí vojnových konfliktov.

Ženské vojnové reportérky boli v 19. storočí skôr vzácnymi výnimkami. Medzi nimi figuruje napríklad prvá akreditovaná americká korešpondentka Margaret Fullerová, ktorá pôsobila ako literárna kritička pre New York Tribune a v roku 1846 bola vyslaná do Európy, aby informovala o talianskej revolúcii vedenej Giuseppe Garibaldiom a o sociálnych podmienkach v Taliansku, Francúzsku a Británii (Chambers a kol, 2004, s.199).

Niekoľko zdrojov a internetových článkov radí medzi prvé reportérky až Marthu Gellhorn (1908-1998), Gerdu Taro (1910-1937) či Clare Hollingworth (1911-2017) (Irish Times 1998; Winspear 2020).

Voči tomu sa stavia Seul (2019, s.2), ktorý zdôrazňuje významnú úlohu ženských vojnových reportérok už počas prvej svetovej vojny. Značný počet žien z bojujúcich aj z neutrálnych krajín sa dostalo na frontové línie a publikovali svoje správy a fotografie v novinách a magazínoch. Dodáva, že akademické štúdie na túto tému sú nedostatočné a dejiny vojnovéj žurnalistiky ignorujú alebo len v krátkosti spomínajú ženské vojnové reportérky v rokoch 1914-1918.

Počas prvej svetovej vojny dostalo oficiálnu akreditáciu od armády len málo žien. Jedným z častých dôvodov, ktorým to armáda odôvodňovala, bol údajný nedostatok sociálnych

zariadení pre ženy (Chambers a kol, 2004, s.202). Ženy, ktoré zotrvali a napokon dostali potrebné povolenia, často podstupovali väčšie riziko a pracovali tvrdsie ako ich mužskí kolegovia, aby dokázali, že to zvládnu (Steiner 2016, s.36).

Výnimočné v udeľovaní akreditácií i ženským reportérkam bolo Rakúsko-Uhorsko. Na frontovú líniu sa s akreditáciou od propagandistickej organizácie Kriegspressequartier (Úrad vojnovej tlače) okrem 271 mužov dostalo i sedem žien, medzi nimi aj novinárka, fotografka a cestovateľka Alice Schalek (Seul 2019, s.4).

Z prvej svetovej vojny dostalo možnosť referovať i niekoľko amerických vojnových reportérok. Bolo to najmä vďaka vzniku ženských profesijných asociácií a hnutia za ženské práva, ktoré zaistili základy pre vstup žien do sveta práce (Chambers a kol. 2004, s.201).

Niektoré reportérky síce nedostali oficiálnu akreditáciu od armády, napriek tomu ich ale redakcie posielali pokrývať konflikt. Dostali sa k blízkosti frontových línií a zvykli informovať o vplyve vojny na vojakov a civilistov. Za vojnové korešpondentky počas prvej svetovej vojny môžeme považovať aj sestričky pracujúce v nemocniciach a poľných nemocniciach. Boli to ženy, ktoré sa dostali najbližšie k bojujúcim vojakom a utrpeniu počas vojny. Vo svojich reportážach často písali o liečbe a opatrovaní pacientov a o hrdinstve a túžbe vojakov vrátiť sa späť na frontové línie (Seul 2019, s.5-6).

2.2 Ženy vo vojne vo Vietname a po nej

Zlomový bod pre ženské vojnové reportérky nadišiel až počas vojny vo Vietname v rokoch 1955-1975. Spôsobené to bolo najmä charakterom vojny – v tejto chaotickej partizánskej vojne neboli frontové línie, čo znamenalo podstatne menej reštrikcií. Vojnoví novinári mali relatívne široký prístup na miesta bojov a nepotrebovali oficiálne armádne akreditácie. Ľahší prístup na vojnu mali i freelenceri, ktorým stačilo ukázať, že tri novinárske organizácie majú záujem o ich prácu na to, aby dostali novinársky preukaz. Neboli potrebné ani špeciálne povolenia na cestu do Vietnamu, pretože reportéri si mohli zakúpiť vlastné letenky na komerčné lety (Steiner 2016, s.37).

Stále viac a viac novinárov si v tomto období nárokovalo právo informovať o vojne. Búrali hlboko zakorenené inštitucionálne a kultúrne stigmy, ktoré dlhodobo predpokladali, že ženy sú vo svojej podstate príliš krehké, aby zniesli hrôzy vojny (Zaretsky 2010, s.748).

Napriek tomu bolo v tejto dobe stále nezvyčajné vidieť ženy na vojnových frontoch a mnoho novinárskych organizácií stále odmietalo púšťať ženské novinárky do vojny – napríklad až do

roku 1970 žiadna žena nepracovala ako zahraničná spravodajkyňa pre americkú tlačovú agentúru Associated Press (Chambers a kol. 2004, s.205).

Po vojne vo Vietname mali novinári mnoho príležitostí referovať o najrôznejších konfliktoch - napríklad o vojne v Bosne, Čechensku či Afganistane ale tiež o rozpade Sovietskeho zväzu a Juhoslávie. V tomto čase ženské reportérky stále čelili sexizmu, čo sa naplno prejavilo počas vojny o Falklandy v roku 1982, ozbrojeného konfliktu medzi Spojeným kráľovstvom a Argentínou. Korešpondentov tu vyberalo britské ministerstvo obrany a bez ich transportu sa novinári nemohli dostať na ostrov. Ministerstvo sem vyslalo skupinu čisto mužských korešpondentov, takže žiadna žena sa nemala možnosť konfliktu zúčastniť (ibid., s.207).

Počet vojnových reportérok opäť prudko vzrástol po teroristických útokoch mierených na USA v septembri roku 2011. Pozornosť najmä amerických a anglických médií sa po týchto udalostiach viac sústredila na zahraničné spravodajstvo. So vzrastajúcim záujmom o zahraničné spravodajstvo vzrastali aj príležitosti pre ženy i mužov, ktorí chceli vycestovať a pôsobiť ako vojnoví reportéri (Steiner 2016, s.34).

Aj napriek tomu, že ženy sú stále menšinou oproti mužom vo vojnovej žurnalistike, v tejto dobe už vôbec nie je nezvyčajné vidieť ženu referovať z vojnových a konfliktných oblastí. V tejto súvislosti dokonca niektorí pozorovatelia špekulujú, že ženské novinárky redakcie posielajú na vojnové územia, aby zvyšovali dramatickosť vojnového spravodajstva (Chambers a kol. 2004, s.197).

Mužskú dominanciu je napriek výrazným posunom ešte stále cítiť vo fotožurnalistike a najmä v kameramanstve. Podľa Jany Čavojskej (2021)¹⁴ sa to však týka najmä staršej generácie a mladšia generácia už tieto rozdiely nebude pociťovať.

2.3 Ženské osobnosti vojnovej žurnalistiky

Ženských reportérok, ktoré si zaslúžia obdiv za svoju prácu a prínos do vojnovej žurnalistiky, je mnoho. Nebolo jednoduché vybrať, ktoré v práci zmienim, no nakoniec som sa rozhodla pre novinárky, ktoré sú celosvetovo známe a takmer celý svoj život obetovali tejto náročnej práci a priniesli množstvo kvalitných reportáží.

Jednou z nich je **Marie Colvin** (1956-2012), britská korešpondentka pre The Sunday Times, ktorá po dobu viac ako 26 rokov cestovala všade, kde vypukol nejaký konflikt – na Balkánsky

¹⁴ Osobný rozhovor - príloha č. 3

polostrov, Východný Timor, do Čečenska, Kosova, Zimbabwe či Somálska. Medzi jej najznámejšie reportáže však patria tie zo Stredného východu – vojna v Iraku a Iráne v 80. rokoch, Amerika proti Iraku alebo rozsiahle protesty v Tunisku, Egypte, Líbyi a Sýrii, známe ako Arabská jar (Marie Colvin Memorial Foundation 2020).

Marie Colvin najčastejšie písala o devastačných dôsledkoch vojny na civilné obyvateľstvo. V roku 1999 sa vo Východnom Timore pričínala o záchranu životov 1500 žien a detí, ktoré boli v uzavretom priestranstve obliehané indonézske vojenskými jednotkami. Odmietla odísť z tábora, kde ich držali, napriek tomu, že ostatných žurnalistov odtiaľ evakovali, a pokračovala v písaní správ o osude utečencov. Predstavitelia OSN, zahanbení Mariinými reportážami, zmenili rozhodnutie nechať nevinných tak a po štyroch dňoch ich evakovali do bezpečia (Greenslade 2012).

Veľa ľudí si ju pamätá s páskou cez ľavé oko, ktorú nosila od roku 2001, kedy ju do oka trafila črepina z granátu s v dôsledku toho oň prišla. Zomrela v roku 2012 počas občianskej vojny v Sýrii, keď priestory, kde sa zdržiavala s ďalšími novinármi, zbombardovala sýrska armáda. Deň pred smrťou Marie Colvin opísala tento konflikt ako najhorší, aký kedy zažila (Marie Colvin Memorial Foundation 2020).

Martha Gellhorn (1908-1998) je označovaná ako jedna z najväčších amerických vojnových reportérok 20. storočia, ktorá pokrývala veľké vojnové konflikty viac ako 60 rokov. Jej prvý konflikt bola Španielska občianska vojna v roku 1937, z ktorej informovala pre magazín *The New Yorker* a *Collier's*. Tu sa zoznámila s Ernestom Hemingwayom, ktorého si neskôr zobrala za muža (Knight 2019).

Počas druhej svetovej vojny podávala správy z Francúzska, Anglicka, Fínska či Ďalekého východu. Keďže americká armáda nesúhlasila s účasťou ženských reportérok na fronte, počas vylodenia v Normandii sa Martha Gellhorn skryla v nemocničnej lodi a po zvyšok operácie informovala prestrojená za sestričku (Walker 2019).

Ako jedna z prvých novinárov informovala o oslobodení koncentračného tábora Dachau v roku 1945. Poslednýkrát pôsobila ako vojnová reportérka vo veku 81 rokov počas americkej invázie do Panamy v roku 1989 (ibid.).

Kate Adie (*1945) je priekopníčkou anglickej ženskej vojnovéj žurnalistiky. Od roku 1989 až do roku 2003 bola vedúcou spravodajkyňou pre BBC News. To, že Adie pokrývala množstvo vojnových konfliktov po celom svete, ilustruje aj prípad, kedy jeden karitaturista nakreslil

vojaka, ktorý hovorí „Ešte nemôžeme začať. Nie je tu Kate Adie“ (International Women's media foundation 2021).

Podľa BBC (2021) je najviac spájaná s reportážami z amerického bombardovania Líbyjského hlavného mesta Tripolis v roku 1986 a z protestov na námestí Tchien-an-men v Pekingu v roku 1989, ktoré boli násilne potlačené armádou.

Mimo toho sa zúčastnila a informovala napríklad o oboch vojnách v Perzskom zálive, o vojenskom zásahu Spojeného kráľovstva v africkom štáte Sierra Leone či o vojne v Bosne. Kate Adie momentálne moderuje rozhlasový program na stanici BBC Radio 4, ktorý sa volá From our own correspondent (ibid.).

Françoise Demulder (1947-2008) bola francúzska vojnová fotografka, ktorá prinášala fotografie z konfliktov počas druhej polovice 20. storočia. Prvý konflikt, kde pôsobila, bola Vietnamská vojna, nasledovali konflikty na Strednom východe, na Kube, v Pakistane či Etiópii. Jej práca bola publikovaná v periodikách ako Time, Stern, Newsweek či Paris Match. V roku 1976 sa stala prvou ženou, ktorá získala cenu World Press Photo za čierno-bielu fotografiu palestínskej utečenkyne a ozbrojeného muža vo vojnu zničenom Bejrúte. Keď vyhrala túto cenu, povedala, že vojnu nenávidí, ale cíti povinnosť dokumentovať, ako vždy trpia nevinní, zatiaľ čo mocní sa stávajú čoraz bohatšími (Randal 2008).

Jedna z najznámejších vojnových reportérok v Českej republike je **Petra Procházková** (*1964). Od roku 1989 pracovala v Lidových novinách a v roku 1992 odišla ako zahraničná spravodajkyňa do Moskvy. Čoskoro sa stala vojnovou novinárkou a referovala o konfliktoch v Čečensku, v Osetsku, Abcházsku, Gruzínsku či Náhornom Karabachu. S Jaromírom Štětinom založila spravodajskú agentúru Epicentrum (1994) a s Janou Hradilkovou občianske združenie Berkat (2000). V roku 2001 musela Rusko opustiť. Momentálne pracuje pre český Deník N (Czechlit 2021).

PRAKTICKÁ ČASŤ

3 Metodológia výskumu

Na naplnenie cieľov práce som využila kvalitatívny výskum. Kvalitatívny výskum, na rozdiel od kvantitatívneho, nepracuje so štatistickými metódami ale sústreďí sa na jednotlivé javy, jedincov či prípady a snaží sa o nich vypovedať čo najpodrobnejšie (Sedláková 2014,s. 118).

Metodológ Creswell definuje kvalitatívny výskum ako *„proces hľadania porozumenia založený na rôznych metodologických tradíciách skúmania daného sociálneho alebo ľudského problému. Výskumník vytvára komplexný, holistický obraz, analyzuje rôzne typy textov, informuje o názoroch účastníkov výskumu a skúmanie realizuje v prirodzených podmienkach“* (Hendl 2016, s. 46).

„Niektorí odborníci považujú kvalitatívny výskum iba ako doplnok tradičného kvantitatívneho výskumu. Opak je pravdou. Kvalitatívna metodológia sa dostáva stále viac do popredia a z hľadiska svojej aplikácie sa stáva čím ďalej tým viac využívaným a rovnocenným nástrojom sociologického skúmania“ (Murda 2010, s. 31).

Konkrétnou metódou, ktorú som použila na dosiahnutie cieľa, sú pološtrukturované rozhovory. Pre úspešnú realizáciu rozhovorov je nevyhnutná príprava podkladov, tzv. scenára či návodu rozhovoru. Návod rozhovoru má viacero podôb podľa toho, do akej miery budú rozhovory štrukturované (Sedláková 2014,s. 209).

Pološtrukturované rozhovory označujeme ako rozhovory s návodom, ale aj napriek príprave je možné v nadväznosti na priebeh rozhovoru doplniť alebo upraviť otázky na základe aktuálneho uváženia tázateľa. V rozhovore nebudú použité otázky, na ktoré respondent spontánne odpovie predtým, ako sa tázateľ opýta. Z týchto dôvodov rozlišujeme otázky primárne, ktoré si tázateľ predom pripravil, a sekundárne, ktoré vznikajú pri realizácii rozhovoru (ibid., s. 211).

Reichel (2009,s. 112) považuje pološtrukturovaný rozhovor za optimálny spôsob získavania dát, pretože kombinuje výhody a minimalizuje nevýhody neštrukturovaného a štrukturovaného rozhovoru. Istá voľnosť je podľa neho vhodná na vytvorenie prirodzenejšieho kontaktu s respondentom a komunikácia môže ľahšie plynúť. Na druhej strane istá miera formalizácie uľahčuje triedenie údajov a ich vzájomné porovnávanie.

Zastrešujúcim rámcom pre kladené otázky boli jednotlivé okruhy určené v praktickej časti práce, ktoré majú za úlohu pomôcť porozumieť práci ženskej vojrovej reportérky a to

motivácia pre výkon profesie, príprava, psychologické aspekty po návrate domov či výhody a nevýhody pohlavia na profesiu.

Oslovila som štyri respondentky, ktoré majú najviac skúseností z konfliktných zón a s prácou vojnovnej reportérky. Okrem toho bolo na naplnenie cieľu práce nutné, aby boli respondentky slovenskej národnosti. Všetky citácie a parafrázy spomínaných respondentiek boli získané pomocou osobných rozhovorov.

3.1 Predstavenie respondentiek

Iva Mrvová

Iva Mrvová je slovenská novinárka a publicistka, ktorá pôsobila v týždenníku *.týždeň*, v *Denníku Sme* a na portáli *Aktuality.sk*. Momentálne pôsobí v konzervatívnom *Denníku Postoj*. Jej oblasťou v rámci vojnovnej žurnalistiky je Blízky východ – konkrétne Irak a Sýria. Týmto krajinám chce čo najlepšie porozumieť a aj z tohto dôvodu si momentálne dorába doktorát v odbore Náboženský extrémizmus. Prvýkrát Irak a Sýriu navštívila v roku 2017 na dva mesiace a druhýkrát v roku 2019, keď v týchto krajinách strávila až 3 mesiace. Jedným z jej aktuálnych cieľov je dopísať knihu, v ktorej prinesie trochu Iraku a Sýrie aj sem a opíše, ako to v týchto krajinách funguje. Mimo iného v knihe vyzdvihne pomoc Slovákov, ktorý prispeli k záchrane jezídskych žien, ktoré zajala teroristická organizácia ISIS (Mrvová 2021).¹⁵

Jana Čavojská

Jana Čavojská je slovenská reportérka a fotografka, ktorá svoje reportáže publikuje v slovenskom týždenníku *Plus 7 dní*. Svoju prvú cestu do vojnovnej oblasti, konkrétne do Južného Sudánu, absolvovala v roku 2007. Odvtedy za reportážami precestovala viac ako 70 krajín. Okrem Afriky bola napríklad na východe Ukrajiny, v Iraku, Kosove, či na sýrskych hraniciach v Turecku počas vojny s Islamským štátom. Čavojská necestuje iba do vojnových oblastí, ale tiež do oblastí sužovaných chudobou alebo do krajín postihnutých prírodnými katastrofami, ako napríklad Haiti v roku 2010. Často sa venuje aj téme utečencov – navštívila utečenecké tábory v Bosne na chorvátskej hranici, tábory Rohíngov v Bangladéši, či utečenecké tábory etnika Karenov v Thajsku. (Čavojská 2021)¹⁶

¹⁵ Osobný rozhovor - príloha č. 2

¹⁶ Osobný rozhovor – príloha č. 3

Stanislava Harkotová

Stanislava Harkotová je reportérka slovenského portálu Aktuality.sk, kde sa zameriava na zahraničné spravodajstvo. V minulosti spolupracovala tiež s českým webom Neovlivní.cz alebo pôsobila ako mediálna koordinátorka organizácie Človek v ohrození (Hanusove dni 2018). V rámci vojnovej žurnalistiky sa špecializuje najmä na konflikt na východe Ukrajiny. Toto prostredie navštevuje pravidelne od roku 2015. V roku 2017 strávila tri týždne v irackom meste Mosul krátko pred tým, ako iracká armáda oznámila, že sa im mesto podarilo plne obsadiť (Harkotová 2021).¹⁷

Irena Brežná

Irena Brežná je slovensko – švajčiarska spisovateľka a novinárka. Detstvo prežila v Trenčíne a v roku 1989 emigrovala do Švajčiarska, kde odvtedy žije. Publicistické a reportážne texty publikovala v švajčiarskych a nemeckých periodikách, napríklad Neue Zürcher Zeitung, Neue Deutsche Literatur či Die Weltwoche. Ako vojnová reportérka je známa kvôli svojim reportážam z Čečenska. Krajinu navštívila dvakrát v roku 1996 počas vojny a v rokoch 1997 a 1998, keď vojna skončila, ale v krajine stále vládol hlad a kriminalita. Napísala vyše sto textov o Čečensku, ktoré sama považuje za svoje najlepšie reportáže, a vydala ich aj knižne pod názvom Vlčice zo Sernovodska. Okrem toho pracovala s obeťami vojny z Kosova a utečencami vo Švajčiarsku, kde sa prihlásila ako dobrovoľníčka pre Červený kríž v Bazileji. Dlhodobu pôsobila ako dobrovoľníčka i v medzinárodnej organizácii Amnesty International (Brežná 2021).¹⁸

¹⁷ Osobný rozhovor – príloha č. 4

¹⁸ Osobný rozhovor – príloha č. 1

4 Vojnová žurnalistika na Slovensku

Slovensko je krajinou, v ktorej vojnová žurnalistika nie je veľmi rozvinutá a reportáže slovenských novinárov z vojnových alebo konfliktných oblastí sa v médiách vyskytujú len výnimočne. Keď sa v zahraničí udeje nejaký konflikt, slovenské médiá vo väčšine prípadov preberajú články zo zahraničných médií alebo tlačových agentúr. *„Mám pocit, že sme takí prepisovači. Je to úplne iné, keď ste tam, má to aj iný náboj a lepšie rozumiete tým veciam, než keď to len prekladáte a preberáte. Vy v tej svojej krajine vysvetľujete, ako to naozaj je. To sú skúsenosti, ktoré z prekladania článkov nezískate“* (Harkotová 2021).

Slovenská žurnalistika sa ani v minulosti veľmi neorientovala na vojnovú novinárčinu. Ako hovorí vedúci zahraničného spravodajstva denníka SME Matúš Krčmárik (2021),¹⁹ súčasná generácia mladých novinárov nemala možnosť vyrásť pri skúsených vojnových reportéroch a nemala sa od koho učiť. Výnimkou je napríklad novinár Andrej Bán, ktorý pôsobil ako vojnový reportér z vojnového Balkánu.

Hlavným dôvodom, prečo v slovenských médiách nenájdeme veľa vojnovéj žurnalistiky, je nákladnosť tohto typu reportáží. Novinár potrebuje financie na cestovanie, fixera,²⁰ tlmočníka, bezpečnostné opatrenia na mieste. Pre predstavu, podľa Ivy Mrvovej (2021) fixer v Sýrii či Iraku na deň stojí okolo 200 dolárov, pričom platí, že čím je konflikt nebezpečnejší, tým je fixer drahší. *„Vo vojnovéj oblasti je všetko - ubytovanie, doprava, potraviny - rádovo drahšie a nedostupnejšie ako za bežných okolností, čo celú cestu ešte predražuje“* (Krčmárik 2021).

Na to, aby novinár mohol zhotoviť kvalitnú reportáž, potrebuje na mieste stráviť dlhší čas, čo sa taktiež prejavuje na financiách. *„Keď ste tam týždeň a potom musíte ísť domov, vidíte to aj na kvalite vašej práce. Vy viete, že keby ste ostali ešte o dva týždne dlhšie, mali by ste lepšie reportáže, hlbšie sa dostali do témy. Čím dlhšie ste tam, tým je tá práca kvalitnejšia“* (Harkotová 2021).

¹⁹ Osobný rozhovor – príloha č. 5

²⁰ Fixer je človek, ktorý sprevádza vojnového novinára zvyčajne vo vojnových alebo konfliktných oblastiach. Fixeri sú známi tým, že ovládajú viacero jazykov a výborne poznajú dané prostredie a ľudí.

Redakcie často musia vynaložiť náklady, ktoré sa im nevrátia. Ešte väčší problém s financiami majú freelanceri,²¹ ktorí často nemajú peniaze ani na fixera alebo prekladateľa, a honoráre za reportáže zvyčajne nie sú vysoké. Jana Čavojská (2021) hovorí, že nezáleží na tom, či ako novinárka pracuje z vysoko rizikovej oblasti alebo z domu, honorár dostane stále rovnaký. Na Slovensku sa táto suma pohybuje okolo 50 eur za článok. *„Niekedy spravím hrozne veľa článkov na úkor kvality – lebo keď musíte spracovať strašne veľa tém za pár dní, tak nemôžu byť ako z National Geographic, keď sa ponáhľate z miesta na miesto a nemáte fixera.“*

Optimistický pohľad prináša Stanislava Harkotová (2021), ktorá hovorí, že nie všetko je tak drahé, ako na prvý pohľad zdá. *„Moja skúsenosť z Ukrajiny a Iraku je taká, že keď ste na fronte, neplatíte si ani hotel, ani stravu, pretože tam žijete s vojskom, jete s nimi a tak ďalej, takže tam redakcie nemajú náklady. Ide aj o to, že do akej miery si znížite svoj štandard – nemusíte bývať v luxusných hoteloch spolu so štábmi CNN a BBC. Môžete bývať u domácich a dáte im pár symbolických korún z vd'ačnosti.“*

Problémy s financiami by mohli v niektorých prípadoch vyriešiť granty či fundraising. Na čo však upozorňuje Krčmárik (2021), problémom grantov býva to, že poskytovateľ má často konkrétne záujmy. *„Čo je legitímne, lebo sú to jeho peniaze, ktoré miňa s konkrétnym účelom. Väčšinou sa to končí návštevou napríklad rozvojových projektov alebo upriamením pozornosti na organizáciu či tému“*. Dodáva však, že ak by šlo o grant bez ďalších podmienok a dával by možnosť spracovať vojnovú reportáž, je to možnosť, ako získať financie. *„Ani toto však nie je pre médium celkom zadarmo, ak pôjde reportér na mesiac „do terénu“, znamená to, že mesiac nebude v práci, nebude písať nič iné, ale zamestnávateľ má na neho stále náklady“*.

V inej situácii sú freelanceri, ktorí nie sú závislí na rozhodnutiach redakcie, ale rozhodujú sami za seba. Podobnou formou získala financie Iva Mrvová, ktorá zorganizovala verejnú internetovú zbierku na svoju cestu do Iraku a Sýrie s cieľom napísať knihu. Na tento účel jej ľudia prispeli čiastkou vyše osem tisíc eur.²²

Ďalším aspektom sa podrobnejšie zaoberala napríklad Mrvová (2021), ktorá tvrdí, že aj keď čitatelia na Slovensku majú prístup ku kvalitnej zahraničnej žurnalistike, nečítajú ju. *„Určite to zjednodušujem, ale my Slováci nemáme taký záujem o dianie okolo nás. Mám pocit, že niekedy*

²¹ Novinári, ktorí pôsobia úplne nezávisle od redakcie či inej organizácie, svoje reportáže potom predávajú redakciám.

²² Viac informácií a transparentný účet sa na nachádza na stránke ivapise.sk

máme až taký ostrovný charakter. Páči sa nám čítať o slovenskom dianí, čo je logické a prirodzené, ale mrzí ma, že to nejde ďalej.“

Hovorí o tom i Brežná (2021), ktorá tvrdí, že v porovnaní so Švajčiarskom, kde žije, sa na Slovensku omnoho menej píše o zahraničnom dianí. *„Slovenské médiá krmia svojich čitateľov čisto slovenskými záležitosťami, je v nich príliš málo dobrých článkov z krízových oblastí. Ľudia na Slovensku sú egocentricky zameraní na svoje problémy, na svoje politické škandály, ktoré sa v médiách prezentujú ako úplné katastrofy a keďže skoro vôbec neexistujú seriózne analýzy z iných krajín, čitatelia aj strácajú záujem dozvedieť sa niečo, čo sa ich akože priamo netýka a nemajú možnosť porovnávať slovenské záležitosti so zvyškom sveta.“*

Krčmárik (2021) priznáva, že o zahraničné spravodajstvo je menší záujem, ale nemyslí si, že to je slovenské špecifikum. Podľa jeho skúseností sa zahraničné spravodajstvo menej číta aj v iných krajinách. *„Čiastočnou výnimkou sú bývalé koloniálne veľmoci (Francúzsko, Británia), keďže miestni sa zvyknú zaujímať o dianie v častiach sveta, kde majú sami korene, prípadne odtiaľ pochádza rodina suseda.“*

5 Analýza rozhovorov

V nasledujúcej kapitole sa budem podrobnejšie zaoberať prácou a skúsenosťami slovenských vojnových reportérok. Všetky citácie a parafrázy, ktoré použijem, boli získané pomocou pološtrukturovaných rozhovorov s vojnovými novinárkami. Vzhľadom na nepriaznivú epidemiologickú situáciu na Slovensku v čase zhotovovania bakalárskej práce boli rozhovory s Ivou Mrvovou, Janou Čavojskou a Stanislavou Harkotovou realizované cez Skype. Rozhovor s Irenou Brežnou bol realizovaný pomocou emailovej komunikácie.

5.1 Práca vojnovéj reportérky

5.1.1 Motivácia

Práca vojnového novinára je nebezpečná a vojnoví novinári sú si vedomí, že sa nemusia vrátiť. Preto si toto povolanie vyžaduje odvalu a ochotu riskovať, aby priniesli autentické reportáže z konfliktných oblastí.

Jana Čavojská si myslí, že práve takéto reportáže majú význam. *„Písať len o radostných, nekonfliktných veciach a šikovných ľuďoch je fajn, lebo motivujete ostatných, ale treba písať aj o problémoch a upozorniť na nich tých ostatných. To si myslím, že je najdôležitejšia práca novinára. Prinútiť ľudí uvažovať, že niektorí nemali toľko šťastia a bez vlastného zavinenia sa ocitli v niečom, čo si neželajú.“* To, že chce referovať o vojnách a konfliktoch zistila v roku 2007, keď prišla do Južného Sudánu. *„Bola to taká totálna zmena, kedy som vedela, že sa chcem venovať vyslovene čo najviac takejto žurnalistike a začala som vyhľadávať také miesta.“*

Podobnú skúsenosť má i Stanislava Harkotová, ktorá spomína, že si vždy chcela vyskúšať prácu vo vojnových oblastiach. *„Ked' som začala chodiť na Donbas, uvedomila som si, že to je to moje, že sa na tých miestach cítim dobre a viem sa na nich pohybovať. A potom, keď prišla ponuka ísť do Iraku, tak som ani veľmi nepremýšľala. V tom Iraku sa mi to potvrdilo, že áno, viem si predstaviť tam ísť opäť, nerobí mi problém ani znížiť životný štandard.“*

5.1.2 Spôsoby referovania o konfliktoch

Vojnoví novinári môžu spadať do viacerých kategórií. František Šulc rozlišuje takzvaných unilaterálov, ktorí sa v krízových oblastiach pohybujú sami a nezávisle na vojenských jednotkách. Okrem novinárov zamestnaných médiami narastá i počet nezávislých novinárov, alebo tzv. „freelancerov“, ktorí svoje reportáže z vojnových oblastí následne predávajú

redakciám. Ďalšou skupinou sú tzv. embedi. Títo novinári pracujú začlenení do určitej vojenskej jednotky, s ktorou sa pohybujú (Davidová 2010, s.17).

Respondentky, ktoré cestujú do krízových oblastí ako freelancerky, jednoznačne uvádzajú ako najväčšiu výhodu slobodu. Zdôrazňuje to najmä Jana Čavojská. *„Nie ste nútený dodržiavať uzávierky a teda nič vás nenúti produkovať každý deň články a ste pánom svojho času. Takže si môžem naozaj povedať, že teraz sa vo svete deje to a to a ja nemusím každý deň sedieť osem hodín v redakcii, ale môžem odísť a pohybovať sa niekde v zahraničí.“*

Podľa Ivy Mrvovej však táto forma cestovania prináša výrazne viac nevýhod. Uvádza napríklad, že ako nezávislá novinárka nemá akreditáciu od redakcie, čo sa prejavuje ako veľká nevýhoda najmä pri vypočúvaní. V niektorých krajinách dokonca novinárov bez akreditácie považujú za bezpečnostnú hrozbu. *„Ja som dala výpoveď v Aktualitách, lebo som nevedela, ako dlho budem preč a nechcela som byť niečím viazaná. Bolo nepríjemné, keď ma vypočúvali. Stalo sa to viackrát a vtedy by mi veľmi pomohlo mať taký papier z redakcie so všetkými pečiatkami. Ďalšia nevýhoda je, že nie som nikým krytá. Keby som tam zmizla, ukradli by ma, tak by ma reálne nikto nehľadal.“*

Stanislava Harkotová sa v konfliktných zónach pohybuje pod záštitou redakcie. Podľa jej slov zo spolupráce s redakciou plynú viac výhod ako nevýhod. Za tú najväčšiu výhodu považuje akreditáciu a stále krytie redakcie. *„Keď cestujem na Donbas, potrebujem akreditáciu na to, aby som sa dostala na miesta, ktoré má pod správou armáda. Tú dostanem len vtedy, keď som priamym zamestnancom média. Mnohí freelanceri mali problém sa tam dostať, pretože armáda môže povedať, že vás nevie zaradiť, nevedia, kto ste a pre koho pracujete, preto vás nepustí.“*

Ako som spomínala vyššie v kapitole 4, na mieste je určite aj otázka financií. Kým novinárovi, ktorý cestuje v rámci redakcie, väčšinou redakcia prepláca cestovné náklady, freelancer si náklady platí sám a reportáže sa potom snaží predávať médiám.

5.1.3 Príprava

Zisťovala som, ako sa novinárky pripravujú pred vycestovaním do vojnovnej oblasti. Z rozhovorov vyplynulo, že novinárky určitú prípravu podstupujú, avšak neabsolvovali žiadny špecializovaný kurz určený na prípravu vojnových novinárov.

Iva Mrvová by sa veľmi rada takéhoto kurzu zúčastnila a myslí si, že by to veľmi pomohlo, ale poukazuje na to, že na Slovensku veľa podobných kurzov nenašla.²³ *„Hľadala som aj mentálne tréningy, počas ktorých sa naučím myslieť čisto a racionálne vo vypätých situáciách, ale nenašla som. Bolo by super, keby sa to zmenilo.“*

Stanislava Harkotová absolvovala kurz prvej pomoci, ale v teréne zistila, že vo vojnových a konfliktných oblastiach je nedostatočný. *„Je iné, keď vidíte na ulici v Bratislave odpadnutého človeka a viete zavolať záchranku a skontrolovať základné veci, a je iné, keď ste na mieste, kde niekomu odstrelili nohu. Ja si dnes uvedomujem, že keby bola možnosť, tak si urobím taký kurz, ktorý majú vojaci. Po ktorom viete napríklad niekomu zaviazať škrtidlo, keď má masívne krvácanie a podobne.“*

Jana Čavojská považuje absolvovanie takýchto kurzov za zbytočné. *„Čítam strašne veľa kníh, ktoré napísali vojnoví reportéri a fotografi, to mi príde zmyslupnejšie. Čo sa týka tej opatrnosti, tak jasné, že kurz by vám mohol pomôcť, ale nevidím v tom až taký zmysel, aby som si niečo také robila.“*

Čo je pre novinárky pred odchodom najdôležitejšie, je vybavenie potrebných povolení a kontaktov, aby sa tým na mieste už nemuseli zdržiavať a stihli toho čo najviac. Z tohto dôvodu často príprava trvá dlhšie ako samotná cesta.

„Väčšinou si nemôžem kvôli financiám dovoliť byť na tých miestach dva mesiace, takže keď tam idem napríklad na dva týždne, nemôžem pomaličky sledovať svoje kontakty a dostávať sa stále na ďalších ľudí, aby mi potom otvárali ďalšie cesty. (Jana Čavojská)

Určitá príprava a bezpečnostné opatrenia by mali prebiehať aj priamo na miestach. Napríklad je dobré, keď vždy aspoň niekto vie, kde sa nachádzate a môže vám prísť v prípade potreby pomôcť. Iva Mrvová spomína na prípad, kedy robila v irackom meste Mosul rozhovor s imámom,²⁴ ktorého chcel dlhodobo povolať Islamský štát, aby bol ich náboženským lídrom. Váhala, či ísť alebo nie, pretože nevedela, čo ju na mieste čaká. *„Nakoniec sme s fixerom šli a dopadlo to veľmi dobre, ale rôznym ľuďom som dala svoje súradnice, aby ma išli hľadať, keby som neprišla do dvoch hodín. Je dobré mať vytvorenú sieť kontaktov, to pomôže najviac.“*

²³ Rôzne kurzy prežitia a bezpečnosti ponúka na Slovensku napríklad firma Army Training. Kurz prežitia pre novinárov v minulosti organizovalo aj Ministerstvo obrany na Slovensku i v Českej republike.

²⁴ Imám je islamský duchovný vodca alebo predstavený komunity.

Potvrďuje to aj Stanislava Harkotová, ktorá navštevuje Donbas pravidelne a pozná tam ľudí, o ktorých vie, že by jej pomohli, ak by sa niečo stalo. „*Keď pracujete sama, je dobré mať nejaké poistky, pretože stačí, keď sa vám uprostred púšte pokazí auto a už je problém na svete.*“

5.1.3.1 Fixer

Vojnoví novinári väčšinou nechodia sami, ale s tzv. fixerom. Fixeri sú miestni, ktorí výborne poznajú miesto, majú veľkú sieť kontaktov a ovládajú cudzie jazyky. „*Majú kľúčové konexie aj medzi cudzincom nepriateľskými organizáciami a vedia zariadiť všetko od hotelu cez bezpečný prejazd checkpointom²⁵ až po rozhovor so zástupcom teroristickej organizácie*“ (Szántó 2018, s. 154).

Dôležitá vlastnosť fixera je pribojnosť. Musí byť rázny, vedieť sa prebiť a preniesť novinára checkpointami, kde ho podrobne vypočúvajú. Stanislava Harkotová dopĺňa, že fixer za novinára zároveň často i rieši problémy, ktoré sa vyskytnú. „*Občas nastali aj také situácie, keď môj fixer musel vysvetľovať ukrajinskej armáde, že nie som žiadna propagandistka a to, že mám pas červenej farby hneď neznamená, že to je ruský pas*“.

Fixeri sú, najmä v arabskom prostredí, väčšinou muži. Iva Mrvová poukazuje na to, že je tu veľmi dôležité vybrať si aj človeka, ktorý má blízko k náboženstvu, ktoré v tom danom prostredí prevláda. „*Ja som tam cudzia, tak chcem, aby aspoň on bol doma. Nie každému musí vyhovovať, že ja som biela kresťanka, tak chcem, aby aspoň on bol nábožensky bližší tým ľuďom.*“

Súčasne hovorí, že je veľmi dôležité, aby ste fixerovi, ktorý vás sprevádza, dôverovali. „*Pred cestou som si robila taký prieskum, aby som vedela, či sa na toho človeka môžem spoľahnúť. Musíte vedieť, že nemá postranné úmysly, v zlej situácii neodíde a že sa o vás postará. Nikdy to nezistíte na 100%, ale môžete si od neho vypýtať kontakty na ľudí, ktorí s ním už spolupracovali a napísať im, aké majú skúsenosti.*“

5.1.3.2 Obliekanie

V niektorých oblastiach je veľmi dôležité i obliekanie. V prvom rade by mal byť novinár vždy označený, pretože novinári, rovnako ako civilisti, sú chránenou skupinou a nesmú sa stať obeťou útoku. Okrem toho je dôležité rešpektovať miestnu kultúru. Upozorňuje na to i Jana Čavojská. „*V moslimských a iných konzervatívnych krajinách a kultúrach je zvykom nenosiť*

²⁵ Checkpoint je kontrolné stanovište, ktoré strážia vojaci.

krátke nohavice alebo tielka, takže si to neoblečiem. Nechodím ale ani v moslimskom odeve, pretože to nie je moja viera a tí ľudia to rešpektujú.“

Stanislava Harkotová zo svojej skúsenosti hovorí, že je dobré v týchto krajinách nosiť oblečenie vo farbe púšte, čierne alebo zelené, najlepšie niečo, čo bude navodzovať, že patríte k armáde alebo vojenským medikom, aby ste neboli príliš na očiach a nestali sa tak ľahkým cieľom. *„Ja si pamätám, že keď som prvýkrát prišla do Mosulu, mala som na sebe kriľavo-modrú košeľu, takú, že to kričalo z neviem koľkých metrov, že som žena zo západu a určite novinárka alebo niečo v tom zmysle.“*

Spomína ešte na jeden moment, kedy sa v Mosule podľa jej slov *„dopustila menšieho faux pas“*. Stalo sa to v čase Ramadánu, čo je mesiac, počas ktorého sa moslimovia od východu po západ slnka zrieknu jedla, pitia, fajčenia a sexuálnych vzťahov. *„Mala som na sebe rifle, ktoré sa mi roztrhli na kolene, takže som tam pobehovala s poodhaleným kolenom. Jeden deň prišiel ku mne jeden starší vojak, zobral ihlu a niť a zašil mi to. Najprv som si myslela, že to je taký milý prejav ale potom som si vravela, či to nebolo kvôli tomu, že som vlastne urážala tých mužov okolo. Nevieť, či to nebol prejav niečoho ženského, čo vtedy, aj preto, že bol sviatok, nebolo tolerované.“*

5.1.4 Vojnová reportérka a rodina

Otázka, či sa táto práca dá sklbiť s rodinným životom, je dlhodobo diskutovaná. Ako píše Chambersová, Steinerová a Flemingová (2004, s.198), polemika sa ešte viac vyostřila v roku 2001, po tom, ako Yvonne Ridley²⁶ zajali v Afganistane. Rozpor medzi rodičovstvom a podstupovaním všemožných rizík tohto povolania sa samozrejme týka rovnako mužov ako žien, avšak v spoločnosti stále prevláda tvrdenie, že matka by mala zostať doma s deťmi. Preto spoločnosť viac odsudzuje ženské vojnové reportérky, ktoré sa rozhodli cestovať do vojnových oblastí.

Synovia Ireny Brežnej mali v čase, keď išla na vojnu do Čečenska, 9 a 19 rokov. Ako hovorí, nebol problém s tým, že počas tejto doby nebola doma a jej synovia boli pyšní na to, že ich mama bola na vojne. Poukazuje však na inú skutočnosť. *„Po návrate som bola veľmi zdesená z toho, čo som videla a vinila som svetovú verejnosť, že dopustila zabíjanie čečenského národa a spustošenie celej krajiny. Bola som zo všetkého vyvedená z miery a snažila som sa popri*

²⁶ Britská novinárka, ktorú Taliban označil za americkú špiónku a uväznil, po 11 dňoch sa dostala na slobodu. V tom čase mala jej dcéra 9 rokov (Cooke 2008).

písaní nájsť prostriedky ako pomôcť Čečenkám-aktivistkám, robila som fundraising pre rôzne ženské projekty. Tým pádom som sa menej venovala rodine.“

Z odpovedí respondentiek vyplynulo, že práca vojnovkej reportérky sa podľa ich názoru s rodinným životom skĺbiť dá, ale je veľmi dôležité, aby pre to mala rodina pochopenie. Iva Mrvová zároveň priznáva, že je to vždy na úkor voči partnerovi. *„Treba si to vždy uvedomiť, aby som nešla cez mŕtvolu a aby ten človek nebol doma vystavený dva mesiace absolútnemu stresu, že kde je jeho žena, matka jeho detí. Máte tu dve misky váh – vaše vnútorné talenty, ktoré ste dostali, veľká túžba tie veci zažiť a pokrývať verus to, že už nie ste len vy ale aj to rodinné zázemie, kde vy máte mať nejakú účasť. Ak by som mala malé deti a bola by som na materskej, tak by som asi nešla, ale zatiaľ to nemusím riešiť.“*

Stanislava Harkotová si myslí, že to záleží aj od toho, ako často novinár do vojnových oblastí cestuje. *„Sú aj novinári, ktorí sú tak zažratí do tej práce, že sú stále niekde, a mať takýto vzťah nie je úplne prospešné.“*

V diskusii o vojnových reportéroch a ich rodine sa zvyčajne rozpráva len o tom, ako znášajú povolanie vojnových reportérov ich partneri a deti. Nespomína sa, ako reagujú rodičia. Napriek tomu je to, najmä medzi mladšími reportérmi, dôležitou témou. Z odpovedí respondentiek vyplýva, že rodičia sú zvyčajne skupinou, ktorá tieto cesty do vojnových oblastí nesie najťažšie.

Priznáva to aj Iva Mrvová, keď tvrdí, že jej rodičia reagovali „tragicky“. *„Najhoršie to brala samozrejme mama. Otec v tichosti. Nebolo im to príjemné, mama nejaký čas aj nespávala. Musela som sa hlásiť, lenže tam v Iraku niekedy nemáte mobilného operátora, niekedy vás vypínajú, takže som sa neozvala aj niekoľko dní a ona už mala veľký strach.“*

Zároveň však uvádzajú, že ich túžba chodiť na tieto miesta je tak silná, že strach rodičov nie je niečo, čo by ich zastavilo. *„Mama má obavy, ale už si nepomôže. Ja sa jej ani nezverujem so všetkým, čo sa mi tam stalo, lebo to by ju asi nepotešilo.“* (Jana Čavojská)

5.1.5 Po návrate domov

Niektorí novinári po návrate z vojnovej či konfliktnej krajiny musia čeliť psychickým problémom. U niektorých sa prejaví posttraumatická stresová porucha, iní majú nočné mory alebo depresie.

Skúsenosti s tým má aj Irena Brežná, ktorá po návrate zo svojej tretej cesty do Čečenska trpela panickými záchvatmi. *„Stupňovalo sa to, hocikedy ma to mohlo prepadnúť. Aj keď som počula hromobitie, dostala som strach, že bombardujú a rozklepala som sa. Dostávala som paniky i pri*

vystúpeniach čečenských ľudskoprávných aktivistiek, kde som tlmočila. Dokonca som skončila na pohotovosti v nemocnici, kde mi povedali, že mi nič nie, že mám ísť k psychiatrovi.“ Nakoniec sa jej týchto záchvatov paniky podarilo zbaviť po tom, ako sa u fyzioterapeutky naučila správne dýchať a prečítala si zopár kníh, ktoré sa venujú tejto problematike.

Ostatné respondentky panickými záchvatmi ani postraumatickou stresovou poruchou netrpeli, Iva Mrvová však spomína, že po návrate domov nemala rada ohňostroje. *„Nerozumela som, prečo tu ľudia trieskajú, keď je tu vďaka bohu mier.“*

Na vojne väčšinou na strach a smútok nie je čas, novinár je stále v akcii a sústreďí sa na svoju prácu. Ako hovorí Jana Čavojská, až po návrate premýšľa, čo videla a zažila. *„Doma nad tým plačete ešte xkrát – keď to píšete, keď upravujete fotky, keď striháte videá. Ešte vám to prichádza a je vám strašne smutno z toho všetkého, čo ste počuli a videli.“*

„To vám v hlave všetko chodí, vidíte tie obrazy. Je ideálne, keď píšete, lebo vtedy to na ten papier položíte, trochu sa toho zbavíte. Pretože ako novinárka precitujete niektoré veci. Mne nikoho nezastrelili, ale videla som rozdelené rodiny, mŕtvych členov rodiny. Tú bolesť zažívate popri nich.“ (Iva Mrvová)

Novinárky na sebe po návrate sledujú aj zmeny, ktoré sú spôsobené ich pobytom na konfliktnom území. Irena Brežná si myslí, že ju vojna veľmi zmenila. Spomína na to, že sa nedokázala obrniť tak, ako jej mužskí kolegovia, ktorí už mali za sebou aj iné vojny. Nechcela o konflikte iba písať, ale aj aktívne pomáhať. *„Musela som týmto sebaobetovaním až po zvrútenie prejsť, aby som pochopila, že nemôžem všetko riešiť a všetkých zachraňovať. Teda dozrela som. Mnohému som sa naučila, politicky, ľudsky, kultúrne a aj čo sa týka osobného rastu.“*

Zmeny pociťuje aj Iva Mrvová, ktorá si myslí, že sa posunula ako osobnosť. Posun zaznamenala i v rámci žurnalistiky a momentálne ju vôbec nebaví písať o témach, ktorým sa venovala pred svojimi cestami do Sýrie a Iraku. *„Potrebujem pokrývať také témy na hrane, na Slovensku napríklad chodím medzi bezdomovcov počas pandémie.“*

Stanislava Harkotová zase poukazuje na to, že v konfliktných prostrediach získala skúsenosti, ktoré bežní ľudia nemajú, a po návrate lepšie rozumie niektorým aspektom. Tieto vedomosti prináša domov na Slovensko a pokúša sa ich vysvetliť ostatným. *„Například keď sa vedie diskusia o migrantoch a niekto sa pýta, prečo tí ľudia k nám prichádzajú, viem mu to vysvetliť“*

aj argumentovať. Ja som videla, v akých žijú podmienkach a keby som bola na ich mieste, tak takisto z tej krajiny odídem.“

V neposlednom rade majú novinárky pocit, že im po návrate nikto neporozumie, nikto nechce počúvať to, čo zažili a často sa nemajú na koho obrátiť.

„Po návrate som potrebovala byť sama. Zvládala som tých najbližších, ale vôbec sa mi o tom nechcelo rozprávať, lebo som jednak vedela, že tomu nebudú rozumieť a po druhé som to sama potrebovala spracovať.“ (Iva Mrvová)

Hovorí o tom i Jana Čavojská, ktorá pri svojich cestách zažije a vypočuje si množstvo smutných vecí a po návrate domov sa o tom nemá s kým porozprávať. *„Nikto nevyhľadáva vašu spoločnosť, nikto nechce, aby som im rozprávala o nejakých Rohingoch, čo zažili. Samozrejme, že ľudia to aj neradi počúvajú. A bez toho, aby to niekto prežil a hovoril s tými ľuďmi, tak ťažko tomu porozumie.“*

Ďalším aspektom je, že vojnovým novinárom po návrate domov chýba adrenalín, nudia sa a často sa chcú vrátiť na konfliktné miesto. *„Ťahá vás to späť. Keď niečo tak intenzívne prežívate, potom chcete ísť čím skôr do nejakého podobného prostredia alebo na to miesto, kde ste to prežívali. Stále na to miesto myslíte.“ (Stanislava Harkotová)*

Ako hovorí Jana Čavojská, na cestách sa vojnoví reportéri pohybujú vo veľmi náročných prostrediach, kde sa stále niečo deje a keď sa vrátia domov, zažívajú nudu a pocit chýbajúceho adrenalínu. Prvýkrát to zažila po tom, ako sa vrátila z Južného Sudánu. *„Tie zážitky boli tak extrémne, že potom prídete sem – za pár hodín prídete lietadlom do tak iného sveta – a zrazu je všetko také normálne a hrozne sa nudíte. Nevyžaduje si to od vás byť stále v strehu, stále niečo vymýšľať, stále stretávať ľudí. Na tých cestách máte hrozne pestrý život. Za pár hodín prežijete, čo tu bežný človek prežije možno za 2-3 mesiace.“*

Z reportérov, ktorí sa často pohybujú v takýchto krízových oblastiach, sa môžu stať ľudia závislí na adrenalíne a na vojne. V angličtine pre nich existuje i výraz „war junkie“²⁷

„To potom vie mať expanzívnu povahu – potrebujete viac a viac. Veľa z nich končí na drogách, potrebujú väčšiu a väčšiu hrozbu a adrenalín. Toxicky to na nich vplýva.“ (Iva Mrvová)

²⁷ War junkie je výraz, ktorý sa dá doslovne preložiť do slovenčiny ako „závislák na vojne“.

5.2 Vplyv pohlavia na profesiu

5.2.1 Podceňovanie

Napriek tomu, že vidieť ženu – novinárku na frontovej línii je už v dnešnej dobe bežné, ženy sú stále časťou spoločnosti považované za slabšie a nežnejšie pohlavie, ktoré podľa ich názoru nezapadá vo vojnového prostredia. Novinárky sa preto niekedy stretávajú s podceňovaním alebo majú pocit, že ich niekto neberie tak vážne, ako by bral mužského reportéra.

„Občas sa mi zdalo, že keby som bola muž a prišla by som z frontovej línie, tak by sa ku mne napríklad kolegovia inak správali. Dokonca si pamätám, že jeden vzdialený kolega povedal niečo v tom zmysle, že keď sa taká mladá „šťanda“ pohybuje na takýchto miestach, tak to už čo je“ (Stanislava Harkotová).

Iva Mrvová spomína skúsenosť jednej americkej novinárky, s ktorou sa rozprávala. Chcela sa dostať na miesto konfliktu, odkiaľ plánovala robiť reportáž a jeden iracký generál ju odmietol pustiť, pretože bola vo veku jeho dcéry a on k nej mal otcovské city. *„Hovoril, že načo tam chodí, má byť v suchu, v teple domova a nie ísť do vojny. Bolo to úsmevné, ale pre ňu to bolo v niečom tak trochu ponížujúce, pretože je to dospelá osoba a je to jej práca. Ale nemyslím si, že to niekto myslel zle, len tam bolo vidno tie naše kultúrne rozdiely.“*

Na neprijemnú skúsenosť spomína aj Irena Brežná, ktorá sa po návrate z Čečenska stretla s nesúhlasom jej novinárskych kolegov. *„Boli niektorí švajčiarski novinári, ktorí mi vytkli, že som sa odvážila ísť do vojny, jeden sa úplne rozzúril. Nechápala som to, čo ich tak rozhnevalo, ale myslím si, že vojnu považovali za svoju doménu a ja ako žena vraj mám sedieť doma a keď už o niečom písať, tak snád' o kultúre.“*

5.2.2 Obťažovanie

Žiadna z mojich respondentiek nebola v konfliktných oblastiach obeťou sexuálneho, ani iného násillia. Niektoré z nich ale zažili obťažovanie a narážky na ich osobu. Iva Mrvová hovorí, že v takýchto situáciách musí byť rázna a uzemniť osobu, ktorá si to dovoľí. *„Reči sú sprosté veľmi často. Myslia si, že im nerozumiem, ale ja už tú arabčinu trochu chytám a tie dialógy sa pravidelne opakujú. Už to viem aj rozpoznať podľa toho, ako sa tvária a ako komunikujú. Takže viem, kedy je zle a mám odísť. Často treba aj napriek tej submisívnej úlohe, v ktorej tam ste ako žena, vystúpiť a byť veľmi rázna. Oni na to nie sú zvyknutí a potom sa väčšinou zháčia.“*

Jana Čavojská tiež upozorňuje na časť ľudí, od ktorých je lepšie odísť, pretože hrozí, že vás začnú obťažovať. *„Nedovolili by si to voči žene zo svojej kultúry, ale vy ste cudzinka. Oni majú naozaj stále z nejakých filmov pocit, že my tu žijeme strašne voľným životom a keď sa niekde motáte sama, tak asi chcete vyhľadať nejakú mužskú spoločnosť. Toto môže byť problém. To som zažila viackrát, nebolo to nič výnimočné, ale dá sa tomu ľahko vyhnúť.“*

Iva Mrvová ďalej poukazuje na nebezpečenstvo obťažovania vojakmi, ktorí chodia na výmenné služby. *„Ženu nevideli dlhodobo a ešte keď ste biela žena, tak je to pre nich nejaký typ exotiky a vtedy si treba dávať pozor, to vie byť až nebezpečné.“*

S obťažovaním kvôli svojmu pohlaviu sa stretla aj Irena Brežná, avšak nie zo strany vojakov. *„V dome v ingusskej dedine Slepcevskaja, kde som bývala, sa na mňa pozeral pán domáci ako na ženu a potom, keď som bola v Moskve, tak sa ma snažil dotiahnuť do hotelovej izby. Moskvu považoval za voľnú zónu, kde neplatia rytierske kaukazské zvyky.“* Zároveň ale dodáva, že táto skúsenosť bola ojedinelým prípadom. V Čečensku vládla striktná morálka. *„Keby sa niekto bol odvážil ma sexuálne obťažovať a povedala by som to druhým Čečencom, odsúdili by to a potrestali ho.“*

Z rozhovorov vyplýva, že respondentky nepovažujú hrozbu obťažovania za hlavnú nevýhodu toho, že sú ženské vojnové reportérky.²⁸ Jana Čavojská poukazuje na to, že obťažovanie sa netýka iba vojnových oblastí, ale stretne sa s ním každá žena kdekoľvek. *„Stačí ísť v hlavnom meste po ulici. Nemalo by sa to stávať, ale myslím si, že aj v našej vyspelejšej slovenskej západnej kultúre má každá žena takú skúsenosť.“*

5.2.3 Výhody

Všetky respondentky sa zhodli, že v tom, že sú ženy, vidia i veľké výhody. Ako ženy sa dostávajú na miesta, na ktoré by mužského kolegu nepustili, dostanú sa k informáciám, ktoré by muž tak ľahko nezískal alebo ich muži viac chránia.

5.2.3.1 Ochránársky inštinkt a gentlemanské gestá

Takmer všetky oslovené novinárky hovorili o tom, že sa stretli s ochranárskym pocitom, gentlemanskými gestami zo strany mužov a lepšími podmienkami, pretože sú ženy.

Ivu Mrvovú viackrát pustili na miesto, kde by muža nepustili a dokonca bola chránená, pretože okolo seba mala skupinu vojakov. *„Mohla som ísť, kam som chcela a oni na mňa pozerali ako*

²⁸ Tu je nutné opäť pripomenúť, že žiadna z respondentiek nebola obeťou sexuálneho násillia. Ako priznala Iva Mrvová, ak by sa jej niečo takéto stalo, náš rozhovor by určite vyzeral inak.

na princeznú. Čakala som, že ma ešte nakŕmia. Cítila som sa úplne bezpečne, pretože keby na nás niekto zaútočil, mám okolo seba vojakov, ktorých by som si normálne samozrejme nemohla dovoliť. Nikdy by som nevyzbierala toľko peňazí, aby som si mohla vybudovať takúto súkromnú armádu.“

Lepšie podmienky, viac súkromia a zvýšenú ochranu vďaka svojmu pohlaviu zažila aj Stanislava Harkotová. *„Vždy som spala na lepších posteliach, vždy som mala súkromie. Dokonca v Mosule, kde nás bolo viac žien, nás dali do samostatnej miestnosti, aby sme boli pokope a vždy spal s nami nejaký vojak, ktorý mal aj dohliadať na našu bezpečnosť. Viac dávajú na vás pozor, aby ste si neublížili, nespadli alebo sa nezašpinili. To sú tiež rôzne gentlemské situácie, keď vás pomaly chcú prenášať cez blato, aby ste si nezašpinili topánky.“*

Irena Brežná bola nejaký čas v Čečensku jedinou západnou novinárkou a stretávala sa s veľkou úctou, Čečenci si ju vážili za to, že prišla informovať o ich osudoch a oceňovali jej odvahu. Hovorí o tom, že ju čečenský muži ochraňovali a raz dokonca dostala od prezidenta telesných strážcov, pretože sa začali únosy novinárov. *„Títo strážcovia by boli za mňa aj život položili, hlavne ich veliteľ.“*

5.2.3.2 Ľahšia komunikácia s respondentmi

Reportérky uvádzali, že pre nich ako pre ženy bolo jednoduchšie komunikovať s niektorými respondentmi.

Irena Brežná množstvo svojich reportáží z Čečenska napísala z rozhovorov s čečenskými ženami. *„Ženy mi rozprávali všetko, nemusela som nič robiť, iba s nimi chodiť po ich zničených dedinách a počúvať ich. Tieto ženy by neboli také otvorené k mužskému kolegovi. Byť ženou bolo úplne ideálne a tým, že viem po rusky, bol kontakt bezprostredný.“*

Iva Mrvová robila rozhovory s jezídskymi ženami, ktoré boli zajaté Islamským štátom a predávané bojovníkom tejto teroristickej organizácie. Uvedomuje si, že rozprávať sa s nimi ako žena bolo oveľa lepšie, ako keby bola muž. *“Keď sa muž pýta na znásilňovanie, tak je to trochu zvláštne. Žena to lepšie precíti. Vedela som si to lepšie predstaviť, keď mi tá žena rozprávala, čo sa tam dialo.“*

Ešte viac je táto výhoda badateľná v moslimských prostrediach, v ktorých muž niekedy vôbec nedostane ani možnosť hovoriť so ženami alebo iba v obmedzenej miere. Jana Čavojská takúto situáciu začali v Bangladéši v utečeneckom tábore Rohingov, ktorí pochádzajú z veľmi konzervatívneho prostredia. Pred svojim príchodom poprosila svojho mužského tlmočníka, aby

išiel do tábora pohľadať respondentov. „*Jedna respondentka sa s ním vôbec nechcela vidieť a rozprávala sa s ním, len keď boli oddelení látkou. Bolo to mladé dievča, ktorému to bolo hrozne nepríjemné. Vravela mu, že kebyže ja som muž – reportér, tak sa so mnou vôbec nerozpráva. Takto bola ochotná na ten kompromis, že on ju nesmel vidieť, mohol ju len počuť, ale mne sa ukázala a mohla som ju aj fotiť.*“

Stanislava Harkotová mala dokonca možnosť preniknúť do súkromia irackej rodiny. V Mosule so svojimi mužskými kolegami chodili navštevovať rodinu, ktorá pozostávala z matky a jej troch dcér. Muži, ktorí boli na tejto návšteve s ňou, museli zostať v obývacej miestnosti, kým ona mohla ísť do kuchyne a do iných miestností domu a vidieť, ako vyzerá život typickej mosulskej domácnosti. „*Tam to zašlo až do toho, že si dali dole hidžáby, ukazovali mi svoje šperky, maľovátka a fotografie, dokonca aj zranenia. To by muž – novinár v živote nevidel. Ja som im síce nič nerozumela, ale o to to bolo pre nich zábavnejšie. Kto vie čo si tam rozprávali, strašne sa chichotali a to, ako som ja nerozumela, ich rozosmievalo ešte viac. Tie najmenšie dievčatá mi tam aj spievali.*“

5.2.3.3 Ďalšie situácie, kedy bolo pohlavie výhodou

Jana Čavojská spomína na ďalší moment, o ktorom je presvedčená, že jej veľmi pomohlo jej pohlavie. Hovorí o dvoch situáciách, kedy ju zatkla polícia, pretože nemala akreditáciu. Prvýkrát sa to stalo na hranici so Sýriou v Turecku v meste, kde mal Islamský štát svoje skryté bunky. „*(Policajti) prišli na civilnom aute v civilnom oblečení a začali ma štyria chlapi ťahať do auta – v meste, kde ISIS unáša ľudí. Tak som začala kričať. Oni kričali, že sú polícia, ja som kričala, že im neverím. Potom mi ukázali preukazy, tak som s nimi išla na políciu. Po nejakom čase dali doniesť čaj takému chlapcovi z čajovne, tak sme tam pili čaj a rozprávali sa. Po tom dlhom rozhovore mi povedali, že dobre, ale musím odísť a v tom meste sa už nesmiem ukázať. Naozaj si myslím, že mi pomohlo, že som žena. Keby tam bol muž, tak to inak dopadne*“

Toto tvrdenie Jana Čavojská dokladá tým, že niekoľko týždňov pred jej príchodom na tomto mieste zajali iného reportéra z toho istého dôvodu. Reportér musel stráviť dve noci vo väzení, zaplatiť pokutu vo výške tisíc dolárov a nakoniec bol vyhostený z krajiny.

Veľmi podobnú skúsenosť má aj z rohínskeho utečeneckého tábora v Bangladéši. Taktiež sa tu pohybovala bez akreditácie, zadržala ju polícia a myslí si, že jej prepustenie malo niečo spoločné s tým, že je žena. Dokonca spomína na to, že policajti neboli nepríjemní na ňu, ale na jej fixera. „*Povedali mi, že madam, tu je to nebezpečné, ale do môjho fixera hučali, že ako to mohol dopustiť, že ma tam zobral a vystavil takému riziku a že mal nad tým viac rozmýšľať.*“

V tejto súvislosti spomína na prípad, kedy v tomto utečeneckom tábore zatkli reportéra z Reuters a fotografa z National Geographic a držali ich niekoľko mesiacov vo väzení za to, že prišli do tábora bez akreditácie. *„Potom za nich loboval celý žurnalistický svet, aby ich prepustili.“*

Irena Brežná uvádza ešte na jeden moment, kedy jej pomohlo, že je žena. Vďaka svojmu pohlaviu vedela splynúť s čečenskými ženami a ľahšie sa pohybovať po krajine. *„Uviazala som si šatku na hlavu, nosila sukňu a keď ma ruskí vojaci kontrolovali a požadovali preukaz, plakala som, že mi dom zhorel a nemám papiere. Plakala som preto, aby nepočuli môj prízvuk v ruštine. Mohla som omnoho lepšie spoznať situáciu v krajine ako keby som bola muž, ktorého by nepustili cez stanovištia a bol by vo veľkom nebezpečenstve, že ho zatknú.“*

ZÁVER

Hlavným cieľom bakalárskej práce bolo predstaviť ženskú vojnovú žurnalistiku na Slovensku. Práca nielen ponúka náhľad do práce slovenskej vojnovej reportérky, ale i detailnejšie dokumentuje, aké podmienky majú vojnové reportérky na Slovensku pre svoju prácu. V neposlednom rade opisuje konkrétne skúsenosti vybraných vojnových žurnalistiek a ich osobné pocity pri výkone tejto profesie.

Z odpovedí respondentov a zo štúdia dostupných zdrojov sa dá vyvodiť, že vojnová žurnalistika na Slovensku nie je veľmi rozvinutá, a keď sa vo svete udeje nejaký konflikt, slovenské médiá vo väčšine prípadov preberajú články zo zahraničných médií alebo tlačových agentúr. Hlavným dôvodom je nedostatok financií na túto novinársku oblasť, čo úzko súvisí s tým, že vojnová žurnalistika je veľmi nákladná. Situáciu by v niektorých prípadoch mohli vyriešiť granty, zbierky alebo fundraising.

Väčšina z oslovených respondentiek pracuje alebo pracovala ako nezávislá novinárka (freelancerka), ale napriek tomu si myslí, že tento spôsob cestovania prináša veľa nevýhod. Medzi hlavné nevýhody patria samozrejme financie ale aj dôležitá skutočnosť, ktorou je to, že nezávislá novinárka nemá akreditáciu od redakcie a stále krytie, čo sa môže nepriaznivo prejaviť napríklad pri vypočúvaní. Naopak, ako najväčšiu výhodu vnímajú slobodu, možnosť písať o čomkoľvek a kedykoľvek odcestovať.

Slovenské vojnové novinárky sa na svoje cesty do konfliktných oblastí nepripravujú absolvovaním špeciálnych kurzov pre vojnových novinárov. Pred cestou považujú za najdôležitejšie vybavenie potrebných povolení, zháňanie miestnych kontaktov a dohodnutie spolupráce s fixerom. Pre novinárky je tiež veľmi dôležité si na mieste vytvoriť sieť kontaktov, na ktoré sa budú môcť v prípade potreby obrátiť.

Novinári, ktorí chodia do vojnových a konfliktných zón, často trpia po návrate domov psychickými problémami, napríklad posttraumatickou stresovou poruchou, depresiami alebo nočnými morami. Z oslovených respondentiek zažívala psychické problémy iba Irena Brežná po návrate z vojnového Čečenska. Všetky respondentky sú však presvedčené o tom, že ich cesty do vojnových alebo konfliktných oblastí zmenili. Po tom, čo na mieste zažili, scitlivelí, posunuli sa ako osobnosti a získali skúsenosti, ktoré bežní ľudia nemajú. Často im po návrate chýba adrenalín alebo majú pocit, že doma im nikto neporozumie, pretože nezažil to, čo ony. Respondentky tiež priznávajú, že na vojne zvyčajne nie je čas smútiť nad tým, čo okolo seba

vidia, pretože sú stále v akcii a sústredia sa na svoju prácu. Smútok na nich doľahne až po príchode domov.

Práca sa zaoberala aj vplyvom pohlavia na profesiu vojnového reportéra a to konkrétne tým, kedy sa ženské pohlavie prejavuje ako nevýhoda a kedy naopak ako výhoda. Žiadna z respondentiek nebola obeťou sexuálneho násillia, avšak takmer všetky zažili sexuálne narážky na ich osobu. Respondentky tiež spomínajú, že sa stretli s nejakou formou podceňovania kvôli ich pohlaviu, či už zo strany vojakov alebo novinárskych kolegov. Napriek uvedenému si novinárky spomínajú na oveľa viac prípadov, kedy bolo ich pohlavie výhodou. Ako ženy sa dostávajú na miesta, kam by sa muži nedostali alebo sa im ľahšie komunikuje s niektorými respondentmi. Platí to napríklad v konzervatívnych arabských prostrediach, kde niektoré ženy nechcú byť ani videné mužom. Taktiež novinárky spomínali na to, že mali často ako ženy viac súkromia alebo ich okolití muži ochraňovali.

Zoznam literatúry

Knižné zdroje

ADDARIO, Lynsey. To je to, čo dělám: Láska a válka ve fotografii. Praha: XYZ, 2018. ISBN 978-80-7597-144-9.

BREČKA, Samuel, Richard KEKLAK a Branislav ONDRÁŠIK. Médiá a novinári na Slovensku 2010. Bratislava: EUROKÓDEX, 2010. ISBN 978-80-89447-32-9.

FUCHS, Jiří. Mezinárodní humanitární právo. Praha: Ministerstvo obrany - Agentura vojenských informačních služeb, 2007. ISBN 978-80-7278-424-0.

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

CHAMBERS, Deborah, Linda STEINER a Carole FLEMING. Women and journalism. New York: Routledge, 2004. ISBN 0-415-27444-3.

JUKL, Marek. Ženevské úmluvy, obyčejje a zásady humanitárního práva (stručný přehled). Praha: Český červený kříž. 2020. ISBN 978-80-87729-31-1.

MCLAUGHLIN, Greg. The War Correspondent. 2. Londýn: Pluto Press, 2016. ISBN 978 0 7453 3319 9.

MOORCRAFT, Paul L. a Philip M. TAYLOR. Shooting the messenger: the political impact of war reporting. Washington, D.C.: Potomac Books, c2008, xv, 318 s. ISBN 978-1-57488-947-5.

MURDZA, Karol. Sociologický výskum. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2010. ISBN 978-80-86708-91-1.

ONDŘEJ, Jan. Mezinárodní humanitární právo. Praha: C.H. Beck, 2010. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-185-7.

REICHEL, Jiří. Kapitoly metodologie sociálních výzkumů. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-3006-6.

SEDLÁKOVÁ, Renáta. Výzkum médií: nejužívanější metody a techniky. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-3568-9.

SZÁNTÓ, Jakub. Za oponou války: zpravodajem nejen na Blízkém východě. Praha: Argo, 2018. ISBN 978-80-257-2571-9.

ŠNAJDER, Bohuslav. Tisíc tváří odvahy: slavní váleční korespondenti. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-703-8107-8.

URBAN, Jan. Zpravodajství v extrémních situacích. In: OSVALDOVÁ, Barbora a Alena LÁBOVÁ. Zpravodajství v médiích. Praha: Karolinum, 2001, s. 127-131. ISBN 80-246-0248-2.

Internetové zdroje

AWOKOYA, Ayo. Women at war: what is it actually like being a female reporter on the frontline?. Condé nast [online]. 2019 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.gq-magazine.co.uk/article/female-war-reporters>

BBC. Kate Adie [online]. 2021 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://www.bbc.co.uk/programmes/profiles/5m9rB6CL8HRBj7CwYXIDRRB/kate-adie>

BBC. Why has the Syrian war lasted 10 years? [online]. 2021 [cit. 2021-02-17]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35806229>

COLVIN, Marie. Courage Knows No Gender. The Sunday Times [online]. 1999 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://mariecolvin.org/courage-knows-no-gender-marie-colvin>

Comittee to Protect Journalists. Explore all CPJ data [online]. 2021 [cit. 2021-02-17].

Dostupné z:

https://cpj.org/data/killed/?status=Killed&motiveConfirmed%5B%5D=Confirmed&type%5B%5D=Journalist&start_year=1992&end_year=2021&group_by=year

COOKE, Rachel. Free radical. The Guardian [online]. 2008 [cit. 2021-04-05]. Dostupné z:

<https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2008/jul/06/women.features4>

ČESKÉ LITERÁRNÍ CENTRUM. Petra Procházková [online]. 2021 [cit. 2021-03-16].

Dostupné z: <https://www.czechlit.cz/cz/autor/petra-prochazkova-cz/>

GREENSLADE, Roy. Marie Colvin obituary. The Guardian [online]. 2012 [cit. 2021-03-16].

Dostupné z: <https://www.theguardian.com/media/2012/feb/22/marie-colvin>

HANUSOVE DNI. Medzi životom a smrťou [online]. 2018 [cit. 2021-04-12]. Dostupné z: <https://hanusovedni.sk/sk/events/162/medzi-%C5%BEivotom-a-smr%C5%A5ou-caf%C3%A9-neuwirth/>

INTERNATIONAL WOMEN'S MEDIA FOUNDATION. Kate Adie [online]. 2021 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://www.iwmf.org/community/kate-adie/>

KNIGHT, Sam. A Memorial for the Remarkable Martha Gellhorn. *The New Yorker* [online]. 2019 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://www.newyorker.com/news/letter-from-the-uk/a-memorial-for-the-remarkable-martha-gellhorn>

MARIE COLVIN MEMORIAL FOUNDATION. Marie's story [online]. 2020 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://mariecolvin.org/about-mariev1>

MATHEWS, Joseph J. The father of war correspondents. Virginia: *Virginia Quarterly Review* [online]. 1945 [cit. 2021-04-03]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26442017?seq=1>

MCCOY, Terrence. The trials of Lara Logan, hospitalized again. *The Washington post* [online]. 2015 [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2015/03/25/the-trials-of-lara-logan-hospitalized-again/>

MILITARY HISTORY MATTERS. War Culture – War Correspondents [online]. 2012 [cit. 2021-02-23]. Dostupné z: <https://www.military-history.org/feature/war-culture-war-correspondents.htm>

MILLER, Zeke J. ISIS Video Shows Killing of Second American Journalist. *Time* [online]. 2014 [cit. 2021-03-13]. Dostupné z: <https://time.com/3258167/steven-sotloff-isis-video-james-foley/>

MORRIS JR, Roy. The Pen & the Sword: A Brief History of War Correspondents. *Warfare history network* [online]. 2016 [cit. 2021-03-14]. Dostupné z: <https://warfarehistorynetwork.com/2016/06/09/the-pen-the-sword-a-brief-history-of-war-correspondents/>

RANDAL, Jonathan. Françoise Demulder [online]. 2008 [cit. 2021-03-25]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2008/sep/18/photography.women>

REPORTÉRI BEZ HRANÍC. RSF's 2020 Round-up: 50 journalists killed, two-thirds in countries "at peace". [online]. 2020 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z:

<https://rsf.org/en/news/rsfs-2020-round-50-journalists-killed-two-thirds-countries-peace>

REPORTÉRI BEZ HRANÍC. Safety guide for journalists: a handbook for reporters in high-risk environments. Paris: RSF [online]. 2017 [cit. 2021-02-20]. Dostupné z:

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243986>

RYBA, Daniel. Utrpenie povojnového fotografa. *Jádu* [online]. 2020 [cit. 2021-04-03].

Dostupné z: <https://www.goethe.de/prj/jad/sk/kul/22048549.html>

THE IRISH TIMES. First female war reporter dies [online]. 1998 [cit. 2021-03-17]. Dostupné

z: <https://www.irishtimes.com/news/first-female-war-reporter-dies-1.136460>

WALKER, Amy. Blue plaque for US war correspondent Martha Gellhorn. *The Guardian* [online]. 2019 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z:

<https://www.theguardian.com/culture/2019/sep/03/martha-gellhorn-blue-plaque-us-war-correspondent>

WINSPEAR, Jacqueline. Women in War: On Great Correspondents Past and Present. *Literary Hub* [online]. 2020 [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: <https://lithub.com/women-in-war-on-great-correspondents-past-and-present/>

ZARETSKY, Natasha. Women Journalists and the Vietnam War. In: *Reviews in American History*. [online]. 2010 [cit. 2021-04-14]. Dostupné z:

<https://www.jstor.org/stable/40985442?seq=1>

Štúdie

EARNHEARDT, Mary Beth. *Women War Reporters*. Youngstown: Youngstown State University [online]. 2020 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z:

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781119429128.iegmc128> doi:

10.1002/9781119429128.iegmc128

HARRIS, Janet, Nick MOSDELL a James GRIFFITHS. Gender, Risk and Journalism. In: *Journalism Practice* [online]. 2016. [cit. 2021-03-20]. Dostupné z:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17512786.2016.1166449> doi:

10.1080/17512786.2016.1166449

PALMER, Lindsay a Jad MELKI. Shape Shifting in the Conflict Zone. In: *Journalism Studies* [online]. 2016. [cit. 2021-04-15]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/37928766/Shape Shifting in the Conflict Zone](https://www.academia.edu/37928766/Shape_Shifting_in_the_Conflict_Zone) doi: 10.1080/1461670X.2016.1161494.

SEUL, Stephanie. Women War Reporters. In: *International Encyclopedia of the First World War* [online]. 2019. [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/women_war_reporters

STEINER, Linda. Bodies at War: The Dangers Facing Women War Reporters. OTTOSEN, Rune a Berit von der LIPPE. *Gendering War and Peace Reporting*. Göteborg: Nordicom [online]. 2016, s. 33-47 [cit. 2021-04-15]. ISBN 978-91-87957-43-7. Dostupné z: https://www.nordicom.gu.se/sv/system/tdf/publikationer-hela-pdf/gendering_war_and_peace_reporting.pdf?file=1&type=node&id=37803&force=0

Legislatívne dokumenty

Dohovor o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny [online]. 1907 [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: https://www.cervenyriz.eu/files/files/cz/mhp_knihovna/Haague_valka_pozemni.pdf

Ženevské konvencie o ochrane obetí ozbrojených konfliktov [online]. 1949 [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: https://www.cervenyriz.eu/files/files/cz/mhp_knihovna/zenevske_umluvy.pdf

Akademické práce

BÁRTOVÁ, Gabriela. Úloha a bezpečnosť novinárov v ozbrojenom konflikte [online]. Praha, 2016. [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/177009/>
Magisterská diplomová práca. Univerzita Karlova. Právnická fakulta: Katedra mezinárodného práva. Vedoucí práce prof. JUDr. Pavel Šturma, DrSc.

DAVIDOVÁ, Hana. Etika válečného zpravodajství [online]. Olomouc, 2010. [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/27gcce/> Magisterská diplomová práca. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta: Katedra žurnalistiky. Vedoucí práce Mgr. Vladislava Závorská.

Zoznam príloh

Príloha č. 1 – rozhovor s Irenou Brežnou

Príloha č. 2 – rozhovor s Ivou Mrvovou

Príloha č. 3 – rozhovor s Janou Čavojskou

Príloha č. 4 – rozhovor so Stanislavou Harkotovou

Príloha č. 5 – rozhovor s Matúšom Krčmárikom

Prílohy

Príloha č. 1 – rozhovor s Irenou Brežnou

Vojnová žurnalistika na Slovensku, podľa vyjadrení našich vojnových reportérok, takmer neexistuje. Máte na to aj vy nejaký názor? Sledujete vojnovú žurnalistiku na Slovensku?

Čítam SME online, špecificky ženskú vojnovú žurnalistiku nesledujem, ale keby som na niečo také naďabila, hneď by som si to všimla, zaujalo by ma to. Nevieam, kto sú slovenské vojnové novinárky. V Čechách poznám Petru Procházkovú, ktorú som prvýkrát stretla počas vojny v Groznom v roku 1996.

V akom stave je vojnová žurnalistika vo Švajčiarsku? Venujú redakcie viac priestoru vojnovým témam a reportážam?

Ja sledujem iba médiá v nemecky hovoriacom Švajčiarsku a v Nemecku, nie vo francúzskej alebo talianskej časti Švajčiarska. A keďže je kríza v médiách, tak švajčiarske noviny a časopisy preberajú veľké reportáže z krízových oblastí z nemeckého denníka Süddeutsche Zeitung. Nedá sa povedať, že by nemecky hovoriace Švajčiarsko malo nejaké známe vojnové novinárky, žiadna mi nenapadá. Že je stále menej takých reportáží, to súvisí s nedostatkom finančných prostriedkov. Média si to nemôžu dovoliť financovať, tak sa reportáže preberajú, tým pádom je ich omnoho menej. Keď ja som v polovici 90-tich rokov bola v Čechensku pre Curyssky týždenník Das Magazin, tak som bola slušne platená, ale odvtedy sa situácia neustále zhoršuje. Nielen niet na to peňazí, aj priestor v médiách sa znižuje. A o vojnách, ktoré sú ďaleko, sa na druhých kontinentoch menej píše.

Vedeli by ste porovnať situáciu vo Švajčiarsku a na Slovensku?

V porovnaní so slovenskými médiami sa vo Švajčiarsku všeobecne omnoho viac píše o zahraničí. Slovenské médiá krmia svojich čitateľov o čisto slovenských záležitostiach, je v nich príliš málo dobrých článkov z krízových oblastí, a keď sa niečo väčšie objaví, tak je to preklad z angličtiny. Ľudia na Slovensku sú egocentricky zameraní na svoje problémy, na svoje politické škandály, ktoré sa v médiách prezentujú ako úplné katastrofy a keďže skoro vôbec neexistujú seriózne analýzy z iných krajín, čitatelia aj strácajú záujem dozvedieť sa niečo, čo sa ich akože priamo netýka a nemajú možnosť porovnávať slovenské záležitosti so zvyškom sveta. Toto považujem za problém a hneď si to všimam, keď prídem na Slovensko. V

rozhovoroch s intelektuálmi vo Švajčiarsku dominujú témy mimo Švajčiarska a na Slovensku prakticky iba slovenské témy. Pestuje sa naďalej uzavretosť do seba. Chýba rozhľad a schopnosť triezvo porovnávať. Slovenské médiá sa tomu prispôsobujú, aby zaujali čitateľov, ale na druhej strane ani nemajú peniaze na vlastných korešpondentov. Kto na Slovensku zaplatí reportáž do Arménska? Čitateľov treba vychovávať, aby sa naučili zaujímať sa o svet aj spoza svojej pece. Napokon sme jeden svet. Vypukne vojna a prídu utečenci. Je dôležité vedieť, ako k tomu prišlo, z akej krajiny prichádzajú.

Zmenila sa podľa vás v priebehu posledných rokov vojnová žurnalistika a spôsob informovania z konfliktných zón?

Áno. Píše sa viac na telo a opisne, teda viac sa pestuje bulvárny štýl, čo nepovažujem za zlepšenie, ale čo je na tom pozitívne je to, že sa dozvedáme viac o osobných osudoch. Pred tridsiatimi rokmi bola vojnová žurnalistika dominovaná mužmi, ktorí opisovali, ako postupuje front, koľko je mŕtvych, referovali o mierových konferenciách, o politických rozhodnutiach, ale nedozvedeli sme sa o konkrétnych ľuďoch. Navrhla som v 1996 Curysskému týždenníku reportáž o čečenských ženách, lebo v médiách boli zviditeľnení iba muži a keď sa na fotke objavila žena, tak oplakávala mŕtveho syna alebo muža. Žena sa nereprezentovala ako subjekt, ale trpiaci objekt. Priniesla som z Čečenska niekoľko reportáží iba o ženách, kde som priblížila ich každodenný život, ich rozmýšľanie, silu, vieru, ich zmietanie sa medzi vojnou a archaickými patriarchálnymi zvykmi a aj ich rozhodnutie konať - ženy organizovali mierové pochody, konferencie. A môj ruský fotograf ich zvečnil na čierno-bielych fotkách.

V akých konfliktoch ste ako novinárka pôsobili?

Bola som v Čečensku dvakrát počas vojny v roku 1996, potom prišlo prímerie, Rusi sa stiahli, ale v krajine vládol hlad a kriminalita, muži boli naďalej ozbrojení. Počas tejto takzvanej nezávislosti som tam bola dvakrát, v roku 1997 a 1998. Aj napriek tomu, že potom som tam už nešla, naďalej som sa informovala, stretávala sa s Čečenkami v exile. Napísala som vyše 100 textov o Čečensku, väčšinou o ženách, aj o ich spoločenskom postavení, ktoré v patriarchálnej kultúre nie je ľahké. Pracovala som okrem toho niekoľko týždňov aj s obeťami vojny z Kosova, utečencami vo Švajčiarsku, kde som sa prihlásila ako dobrovoľníčka do Švajčiarskeho Červeného Kríža v Bazileji. Napísala som o tom reportáž pre Curysský týždenník Die Weltwoche, za ktorú som dostala novinársku cenu Zürcher Journalistenpreis.

Ako ste sa dostali k tejto práci? Čo vás motivovalo?

Som slavistka, viem dobre po rusky a vo Švajčiarsku som dlhé roky pracovala ako dobrovoľníčka v medzinárodnej organizácii Amnesty International, a síce vďaka znalostiam ruštiny som sa stala koordinátorkou švajčiarskych AI-skupín, ktoré sa zasadzovali za oslobodenie sovietskych politických väzňov. Keď padol Sovietsky Zväz, tak som išla v roku 1992 na reportáž do Moskvy práve o týchto bývalých väzňoch, ktorí boli na slobode. Jedným z nich bol Andrej Mironov, ktorý, keď sa začala rusko-čečenská vojna v decembri 1994, sprevádzal západných novinárov do Čečenska a navrhol mi tam ísť spolu s ním. Obdivovala som čečenské partizánske povstanie, vnímala som to tak, že čečenský odpor sa akoby aj "pomstil" za okupáciu Československa. Chcela som ale spoznať hlavne mierumilovný ženský odpor, videla som v televízii ako Čečanky sa pochytili za ruky, aby zastavili ruské tanky valiace sa do Grozného. A naozaj som tieto ženy-aktivistky aj spoznala a opísala ich, spriatelila sa s nimi.

Boli ste na týchto cestách nezávisle od redakcie, teda ako freelancer, alebo ako súčasť redakcie?

Bola som freelancer, pracovala som ako novinárka na voľnej nohe pre rôzne médiá, v tomto prípade to bola dohodnutá reportáž pre spomínaný curyssky týždenník Das Magazin. Vyšla potom aj v Hamburgu, v prílohe nemeckého týždenníka Die Zeit.

Dá sa podľa vás sklbiť práca vojnového reportéra s rodinou?

Keď som išla prvýkrát do Čečenska, mali moji synovia 9 a 19 rokov, žila som v tom istom dome s mojím bývalým mužom a jeho novou ženou a ich spoločným synom a starali sme sa spolu o deti. Odchádzala som maximálne na 3 týždne a síce dva-trikrát do roka. Problém nebol v tom, že som počas tejto doby nebola doma, ale v tom, že po návrate som bola veľmi zdesená z toho, čo som videla a vinila som svetovú verejnosť, že dopustila zabíjanie čečenského národa a spustošenie celej krajiny. Bola som zo všetkého vyvedená z miery a snažila som sa popri písaní nájsť prostriedky ako pomôcť Čečenkám -aktivistkám, robila som fundraising pre rôzne ženské projekty. Tým pádom som sa menej venovala rodine. Ale moji synovia boli pyšní na mamu, ktorá bola na vojne.

Stretli ste sa niekedy na vašich cestách s podceňovaním (či už zo strany vojakov alebo napríklad kolegov – reportérov), pretože ste žena?

S podceňovaním nie, keď tak so začudovaním, čečenský muži sa ma pýtali, či mám muža a ak áno, akože mi to dovolil, ale veľmi si cenili, že som prišla. Skôr som sa stretla s veľkou úctou, že som odvážna a že súcitím s ich osudom. Mali ma veľmi radi a ja som si hned' vyvinula dobrý vzťah k národu. Naopak to boli niektorí švajčiarski novinári, ktorí mi to vytkli, že som sa odvážila ísť do vojny, jeden sa úplne rozzúrnil. Nechápala som to, čo ich tak rozhnevalo, ale myslím si, že vojnu považovali za svoju doménu a ja ako žena vraj mam sedieť doma a keď už o niečom písať, tak snád' o kultúre.

Mali ste niekedy pocit, že vás niekto bral menej vážne kvôli vášmu pohlaviu?

Na vojne som nemala tento pocit. Čečenci a Čečenky si ma veľmi vážili. Čo ma robilo vzácnou bolo, že som bola určitú dobu jediná západná novinárka. S ruskými vojakmi som nemala skoro žiaden kontakt. Čečenský muži ma ochraňovali, raz som dostala od čečenského prezidenta telesných strážcov, lebo sa začali únosy cudzincov a títo strážcovia by boli za mňa aj život položili, hlavne ich veliteľ. Bolo to dojemné.

Stretávali ste sa s názormi, že ako žena – reportérka nemáte čo vo vojnových oblastiach robiť?

Ako som to opísala hore, Čečenci s tým nemali problém, boli radi každému, ci každej, kto tam prišiel a chcel o tom porozprávať svetu. To, že som žena, sa cenilo dvakrát viac.

Stretli ste sa niekedy so sexuálnymi narážkami či sexuálnych obťažovaním?

Na vojne nie. Ved' prakticky všetko bolo zbombardované, dookola míny, horeli domy, ľudia behali sem a tam, išlo im o holý život. Iba v dome v ingusskej dedine Slepčovskaja, kde som bývala spolu s mojím ruským fotografom a Andrejom Mironovym, sa na mňa pozeral domáci pán ako na ženu a potom, keď som bola v Moskve, tak sa ma snažil dotiahnuť do hotelovej izby. Moskvu považoval za voľnú zónu, kde neplatia rytierske kaukazské zvyky. Ale to bol ojedinelý prípad. V Čečensku vládla striktná morálka, a keby sa niekto bol odvážil ma sexuálne obťažovať a povedala by som to druhým Čečencom, odsúdili by to a potrestali by ho.

Vidíte ešte nejaké nevýhody ženských vojnových reportérok oproti mužským?

Vidím skôr výhody. Napokon nikdy som nebola sama, buď ma chránili telesní strážcovia alebo skupina žien. Keďže muži boli v horách v partizánskom hnutí, alebo týraní v ruských

koncentračných táboroch, tak krajina patrila ženám, mohli sa slobodnejšie pohybovať, prechádzať cez ruské kontrolné stanovištia. A ja s nimi. Uviazala som si šatku na hlavu, nosila sukňu a keď ma ruskí vojaci kontrolovali, požadovali preukaz, plakala som, že mi zhorel dom a nemám papiere. Plakala som aj preto, aby nepočuli môj prízvuk v ruštine. Mohla som omnoho lepšie spoznať situáciu v krajine ako keby som bola muž, ktorého by nepustili cez stanovištia a bol by vo veľkom nebezpečí, že ho zatknú. Okrem toho mi ženy rozprávali všetko, nemusela som nič robiť, iba s nimi chodiť po ich zničených dedinách a počúvať ich. Z toho vznikali moje reportáže. Tieto ženy by neboli také otvorené k mužskému kolegovi. Byť ženou bolo úplne ideálne a tým, že viem po rusky, bol kontakt bezprostredný.

Niektorí novinári po návrate z vojnového konfliktu trpia psychickými problémami, ako je napríklad posttraumatická stresová porucha či nočné mory a depresie. Mali ste aj vy takýto problém?

Áno. Na vojne som nemala strach, na to nebol čas, nemohla by som fungovať, keby som sa bála. Bola som stále v akcii a obklopená ženami, dedinčankami, ktoré ma chránili, riadila som sa podľa nich, keď povedali, tam sú míny, nechod' tam, poslúchala som ich. Ale keď som sa po tretíkrát vrátila domov, odrazu som v obchode dostala paniku, potom ďalšiu vo vlaku a potom sa to stupňovalo, hocikedy ma to mohlo prepadnúť. Aj keď som počula hromobitie, tak som dostala strach, že bombardujú a rozklepala som sa. Pozývala som čečenské ľudskoprávne aktivistky na vystúpenia do Švajčiarska, do Nemecka, do Talianska, tlmočila som im, a pri vystúpeniach som tiež dostávala paniky, skončila som na pohotovosti v nemocnici, kde mi povedali, že mi nič nie, že mam ísť k psychiatrovi. Ale psychiater sa nezaujímal o moju vojnovú skúsenosť, chcel mi nahovoriť, že môj problém je z detstva, že mam robiť dlhoročnú psychoanalýzu a ešte mi vysvetľoval, že to je z toho, lebo nemám dobrý partnerský vzťah. To bolo jednoznačne podceňovanie mojej profesie, videl vo mne iba ženu. Odišla som od neho po niekoľkých týždňoch a naučila sa u jednej fyzioterapeutky správne dýchať, prečítala som si zopár kníh o panikách a zbavila som sa ich úplne.

Všimli ste si na sebe, že vás tieto cesty nejakým spôsobom zmenili?

Áno, vojna bola veľmi silná životná skúsenosť, videla som aj ako funguje, teda nefunguje svetová politika a čo vojna konkrétne pre ľudí znamená. To vojna urobila z mladých čečencov teroristov a islamských fundamentalistov. Keď som tam prišla, boli v odboji dedinskí chlapci a muži, až neskôr sa zradikalizovali, aj pod vplyvom bojovníkov z iných krajín. Dodnes tlmočím čečenským utečencom vo Švajčiarsku, vidím ich ťažkosti, ich traumy. Mám pre nich hlboké

pochopenie, poznám ich kultúru, ale už ich neidealizujem, mnohé som sa naučila prehliadnuť. Mam z vojny čečenské priateľky, sú v rôznych krajinách ako utečenkyně, sme ešte stále v kontakte, sú to hlboké priateľstvá. V mnohom ma vojna zmenila, ale už nie som do nej vtiahnutá. Môj problém bol ten, že som chcela zo srdca pomáhať a nielen písať, že som sa nevedela obrniť ako to robili mužskí kolegovia, ktorí už mali za sebou aj iné vojny. Musela som týmto sebaobetovaním až po zrútenie prejsť, aby som pochopila, že nemôžem všetko riešiť a všetkých zachraňovať. Teda dozrela som. Vojna mala totiž dlhodobé následky na mňa. Som rada, že som tam išla, všetkým tým prešla a zostala nažive, aj psychicky sa zotavila. Mnohému som sa naučila, politicky, ľudsky, kultúrne a aj čo sa týka osobného rastu.

Hovorí sa, že ženské vojnové reportérky priniesli do vojnovéj žurnalistiky „ženské témy“ a ženský pohľad na vojnu. Aký máte na to názor? Máte pocit, že ženy sú emocionálnejšie ako muži a prejavuje sa to na ich písaní?

Určite bolo moje písanie iné ako texty kolegov. Ja som aj spisovateľka, takže som písala literárne reportáže, eseje, portréty, za ktoré som dostala v Nemecku prestížne ocenenia - Cenu Theodora Wolffa v Berlíne a Cenu feministického časopisu EMMA. Pre moju žurnalistickú kariéru bola vojna veľký plus. A áno, písala som emocionálne, ako inak. Všetko, čo som videla, počula, prenikalo mi priamo do srdca, nemala som žiaden ochranný filter aký mali mužskí kolegovia. To bola moja slabosť ale aj výhoda. Preto mali moje reportáže taký ohlas a získala som si obdiv a meno. Nepíšem to preto, aby som sa chválila, ale keď žena ide na vojnu, tak si to čitatelia a kolegovia omnoho viac všimnú ako u muža. Mám veľmi rada reportáže Richarda Kapuscinskeho, ale on aj keď písal o ženách, neboli to ženské témy, aké som ja písala, veď čečenské ženy sa mi úplne otvorili, boli v nebezpečí a dúfali, že ich príbeh niekde na Západe otrásie ľuďmi a zmení svetovú politiku. Reportáže a citlivé portréty žien mali ohlas, hoci nemali vplyv na veľkopolitické dianie, teda nezastavili ruskú koloniálnu vojnu. Myslím si, že moje texty z Čečenska patria k mojim najsilnejším textom. Treba niečo zažiť, niekam sa vybrať, aby sme mohli pochopiť hĺbku života a sprostredkovať ju. Vojna je existenčný zážitok. Videla som strašné veci ale aj veľké dobro, sebaobetavosť, na vojne sa vyhrocujú dobré a zlé ľudské vlastnosti. To je pre autorku samozrejme plodnejšie ako písať napríklad o kultúre.

Príloha č. 2 – rozhovor s Ivou Mrvovou

V akom stave je momentálne vojnová žurnalistika na Slovensku?

Podľa mňa na Slovensku neexistuje. Pokusy badám napríklad u Stanky Harkotovej alebo Tomáša Forróa a Jura Mravca, ktorý je momentálne na Karabachu. Ale keďže na Karabachu už skončila vojna, tak tiež si nie som istá, nakoľko je to vojnová žurnalistika. Ja sa bojím, že je v takom núdzovom stave, že by bolo treba významne podporiť túto oblasť, lebo je to dôležité.

Myslíte si, že v minulosti to bolo lepšie? Napríklad pred 10-20 rokmi?

To si netrúfam povedať, lebo na to asi nemám názor. Ja som to nejako nereflektovala. Nikdy som neplánovala byť vojnová novinárka, to sa tak vyvíjalo. Ale nepamätám si, že by tam vyskakovali nejaké silné mená. Stále je s nami spojené Česko, pretože Slováci čítajú aj českých novinárov.

Aké sú podľa vás dôvody, prečo je vojnová žurnalistika na Slovensku v takom stave?

Viacere. Jedným z nich je výrazné podfinancovanie tejto oblasti. Je to veľmi finančne náročná novinárska oblasť, takže rozumiem, že šéfredaktori veľmi zvažujú, kam dajú financie. Druhý moment, ktorým som sa zaoberala, je náročnejší, je to už taká sociológia. Aj keď máte dobrú zahraničnú novinárčinu, u nás sa tá novinárčina nečíta. Určite to zjednodušujem, ale my Slováci nemáme taký záujem o dianie okolo nás. Mám pocit, že niekedy máme až taký ostrovný charakter. Páči sa nám čítať o slovenskom dianí, čo je logické a prirodzené, ale mrzí ma, že to nejde ďalej. Najmä v čase, keď sa to výrazne prepája, nielen cez migráciu ale aj všetky ďalšie faktory.

V ktorých konfliktoch alebo vojnových zónach ste pôsobili ako novinárka?

Ja sa venujem Iraku a Sýrii – to je moja oblasť. Nikde inde som nebola. Nechcem povedať, že ma to nezaujíma, ale zamerala som na jednu oblasť, aby som jej dlhodobejšie rozumela. Teraz si aj preto robím doktorát v odbore Náboženský extrémizmus, kde sa viac venujem ISIS a podobných náboženským extrémistickým skupinám.

Boli ste v Sýrii a Iraku viackrát?

Áno, v roku 2017 na dva mesiace a v roku 2019 na tri. Ale stále by som nepovedala, že som odborníčka, lebo je to veľmi odlišná kultúra a iný kontext. Negatívum vojnovéj žurnalistiky je, že často človek len tak nakúka do rôznych konfliktov a rôznych oblastí a nikdy nie je úplný odborník na nejakú konkrétnu oblasť. Ja by som toto chcela trošku inak. Nechcela by som

plošne pokrývať všetko, ale skôr sa sústrediť na jednu oblasť a tej rozumieť čo najlepšie. To znamená, že vedieť jazyk, vracat' sa tam na pravidelnej báze a všímať si vývoj. Lebo v Iraku a Sýrii znova bude vojna v nejakom horizonte, tak akože asi byť taká pripravenejšia, keď to vypukne.

Vaším cieľom je napísať knihu o Slovákoch, ktorí pomohli pri oslobodzovaní jezídskych žien.

Áno. Tam bola výrazná pomoc, aj finančná, zo slovenskej strany. Ja som hľadala spojenia ako sa tam diali tie obchody, ako to fungovalo. Ale mojou väčšou ambíciou je priniesť trošku toho sveta sem, na Slovensko. Nakresliť, ako to tam všetko funguje, aký je Irak, Sýria. Primárne akí sú tí ľudia a z akej kultúry k nám prichádzajú migranti. V dobrom aj zlom.

Vy ste cestovali nezávisle od redakcie ako freelancer. Aké sú výhody a nevýhody takéhoto cestovania?

Je tu výrazne viac nevýhod. Napríklad bolo nepríjemné, keď ma vypočúvali. Ja som vtedy dala som výpoveď v Aktualitách, pretože som nevedela, ako dlho budem preč, nechcela som byť niečím obmedzovaná. Vedela som, že tam potrebujem zostať dovtedy, kým nenazbieram všetky materiály, ktoré som potrebovala. Vypočúvali ma viackrát, je to také prostredie, do ktorého idete, pretože oni sa vás aj boja, ste bezpečnostnou hrozbou. Vtedy by mi veľmi pomohlo mať taký papier, že som novinárka z Aktualít, so všetkými pečiatkami. Jediná výhoda bola tá, že som mala úplnú slobodu. A nevýhoda, ktorá z toho pramení je, že nie som nikým krytá. Keby som tam zmizla, ukradli by ma, tak by ma reálne nikto nehľadal.

Nie je takéto cestovanie aj finančne náročné?

Samozrejme, ale ja som spustila zbierku na tú knihu, ktorú píšem a prispelo mi veľmi veľa ľudí. Bolo to vyše osem tisíc. Zdá sa, že je to veľmi veľa, aj to nepochybne je, ale keď trávite čas v takomto prostredí, kde fixer stojí denne 200 dolárov , tak financie utekajú rýchlo.

Ako prebieha vaša príprava pred cestou? Absolvovali ste aj nejaký špeciálny kurz?

Ja som sa veľmi chcela niečoho takéto zúčastniť, ale u nás to nie je. Veľmi by to pomohlo. Hľadala som aj mentálne tréningy, počas ktorých sa naučím myslieť čisto a racionálne vo vypätých situáciách, ale nenašla som. Bolo by super, keby sa to zmenilo. Ale keď idete do takéhoto prostredia, je to primárne o vašej osobnej príprave, načítate si knihy a naučíte sa základné veci v tom jazyku.

Ako sa pripravujete priamo na tom mieste? Máme nejakú špeciálnu prípravu, keď idete napríklad na rozhovor?

Celé to prostredie, o ktorom hovorím, je naozaj arabsko-moslimské a je špecifické. Takže tá príprava naozaj prebieha. Veľmi záleží na tom, s kým ten rozhovor idem robiť. Keď robím rozhovor s niekým, kto je príjemný a priateľský, viem, že mi žiadne riziko nehrozí. Vtedy si k tomu načítam napríklad nejaké články. Napríklad s jezídskou ženou, to je žena, ktorá bola dlhodobo týraná, takže musíte vedieť, ako k tomu pristupovať. Ale je to ten moment, kedy vám fyzicky nehrozí nijaké nebezpečenstvo, je to len psychicky náročné. Potom boli momenty, ktoré boli pre mňa náročnejšie v tom zmysle, že som robila rozhovor a nevedela som, či ma ten človek neunesie, nezabije, neznásilní či nevezme niekam. Konkrétne som robila rozhovor v Mosule v noci s jedným imámom, ktorého chcel dlhodobo Islamský štát povolať, aby bol ich náboženským lídrom, ale on odmietal. Ja som vedela tieto informácie dopredu, ale nevedela som ich overiť. Tak som váhala, či ísť alebo nejst', či to nie je nejaká pasca. Nakoniec sme išli aj s fixerom a dopadlo to veľmi dobre. Ale keby som neprišla do dvoch hodín, tak som dala rôznym ľuďom svoje súradnice, nech ma idú hľadať. Je dobré mať vytvorenú sieť kontaktov, to pomôže najviac.

Je pre vás fixer aj nejaký ochranca, ktorý vám v takýchto situáciách pomôže? Môžete sa na neho spoľahnúť?

Ja som spolupracovala s tromi. Prvý bol biznismen, ktorý sa postaral, ale pýtal si nehorázne financie. Bol na vysokej úrovni, aj jazykovo – vedel po anglicky, po kurdsy, po arabsky. Druhý bol láskavý, zlatý ale veľmi submisívny, takže kebyže sa dostaneme do nejakých problémov, nevedel sa tak biť. Fixer sa musí vedieť predrať, musí vás preniesť checkpointami, kde vás vypočúvajú, otravujú. Musí byť rázny a tento nebol. A ten tretí bol Mosulčan, Turkmen. Je veľmi dôležité si tiež vybrať človeka, ktorý má blízko k náboženstvu, ktoré tam prevláda. Keď ja som tam cudzia, tak aby aspoň on bol doma. Lebo nie každému musí vyhovovať, že ja som biela kresťanka, tak aby aspoň on bol nábožensky bližší tým ľuďom. A súčasne dôležitá vec je, že mu musíte dôverovať. Ja som si pred cestou robila taký prieskum, aby som vedela, či sa na toho človeka môžem spoľahnúť. Musíte vedieť, že nemá postranné úmysly, v zlej situácii neodíde a že sa o vás postará. Nikdy to nezistíte na 100%, ale môžete si od neho vypýtať kontakty na ľudí, ktorí s ním už spolupracovali a napísať im, aké majú skúsenosti.

Ako reagovala vaša rodina, keď zistila, kam sa chystáte ísť?

Tragicky. Najhoršie to brala samozrejme mama. Otec v tichosti. Tiež to nie je jednoduché pre vašu polovičku. Nebolo im to príjemné, mama nejaký čas aj nespávala, musela som sa hlásiť, lenže tam v Iraku niekedy nemáte mobilného operátora, niekedy vás vypínajú, takže niekedy som sa neozvala aj niekoľko dní a ona už mala veľký strach. Mne to bolo ľúto, ale súčasne keď máš to vnútorné pnutie, tak sa nedá s tým nič robiť.

Dá sa podľa vás sklbiť rodinný život s touto prácou?

Ja nie som ten typ reportérky, ktorá keď niečo vybuchne, hneď to tam uteká pokrývať. A zároveň nemám deti. Keby som mala, tak si to dvakrát rozmyslím, ale zatiaľ to nemusím riešiť. Môžem len subjektívne odpovedať – je to veľmi na partnerovi, či ten človek chápe tvoje zapálenie pre tú tému, ale viete, že on sa bude vždy báť. Takže je to vždy na nejaký úkor voči nemu. Treba si to vždy uvedomiť, aby som nešla cez mŕtvoly a aby ten človek nebol doma vystavený dva mesiace absolútnemu stresu, že kde je jeho žena, matka jeho detí. Máte tu dve misky váh – vaše vnútorné talenty, ktoré ste dostali, veľká túžba tie veci zažiť a pokrývať verzus to, že už nie sme len vy, ale aj to rodinné zázemie, kde máte mať nejakú účasť.

Takže hovoríte, že keby ste mali deti, neviete, či by ste išli do takejto oblasti?

Keby boli deti malé a bola by som na materskej, tak by som asi nešla. Ale výhľadovo to neplánujem úplne ukončiť – plánujem sa tam vracať, je to dobré mať dotyk s tým prostredím, lebo tie kontakty si ako novinárka potrebujem pestovať, to znamená, že ich na nejakej pravidelnej báze oživovať.

Stretli ste sa niekedy s podceňovaním, či už od kolegov – reportérov alebo napríklad vojakov, pretože ste žena?

Od kolegov ani nie. V zahraničí najmä je to úplne prirodzené, že žena pokrýva takéto veci. Zo strany vojakov je to trochu iné, tam to bolo od dvorenia po vyslovené otravovanie. Ale na rovinu. Ja som rada, keď ma podceňujú. Ja v tom vidím úplný benefit, lebo vás nikto neberie vážne a ak to beriete osobne, môže vás to zasiahnuť, ale keď to beriete tak, že máte nejaké IQ a oni vás podceňujú, tak vás veľa krát viac chránia, povedia vám viac vecí. V tom vidím veľký benefit.

Takže sa vám stane, že vás pustia na nejaké miesto, kde by muža nepustili?

To rozhodne áno. To sa mi stalo viackrát. Opäť zvažujete, nakoľko je to bezpečné ísť s cudzími mužmi a tak, ale mne to vždy vyšlo tak, že to bolo super. Bola som ešte aj chránená, išla so mnou tlupa vojakov a ja som mohla ísť, kam som chcela a oni tam na mňa pozerali ako na princeznú. Čakala som, že ma ešte nakŕmia. Čiže to bolo skvelé v tomto zmysle, že som sa cítila úplne bezpečne, keby niekto na nás zaútočil, tak mám okolo seba vojakov, ktorých by som si normálne samozrejme nemohla dovoliť. Keby som ich zamestnala ako nejakú svoju ochranu, tak to v živote v žiadnej zbierke nevyzbieram toľko peňazí, aby som si mohla vybudovať takúto súkromnú armádu.

Ako reagujú muži z arabských krajín, keď vidia ženu zo západu?

Ten môj blízkovýchodný región je špecifický v tomto zmysle. Ja si myslím, že táto vojna s Islamským štátom ale aj tie predošlé v Iraku v tomto zmysle pomohli. Aj teraz som síce stretla veľa ľudí, ktorý videli prvýkrát bieleho človeka alebo bielu ženu, ale tou vojnou, že tam prišlo toľko novinárov zo západu, tak sa naučili, že to je normálne. Rozprávala som sa s americkými novinárkami a strašne sme sa nasmiali, koľko tam bolo takých scén. Jednu nechceli pustiť, lebo bola vo veku dcéry jedného irackého generála a on k nej mal také otcovské city, že načo tam chodí, má byť v suchu, v teple doma a nie ísť do vojny. Tak ju nepustili. Bolo to úsmevné, ale pre ňu to bolo v niečom tak trochu ponižujúce, pretože je to dospelá osoba a je to jej práca. Nikto to nemyslel zle, ale bolo tam krásne vidno tie naše kultúrne rozdiely.

Mne veľa krát dvorili, až to bolo otravné. Keď idete na tú nejakú líniu, nemyslím iba vojnovú, ale keď prechádzate do nejakej nebezpečnejšej zóny, tak tam sa stretnete s takých ochranárskym pocitom, ktorý voči vám cítia. Alebo oni sa často nudia, takže vás chcú udržať v tej svojej skupine či základni, a vy tam s nimi nechcete tráviť čas, keď máte inde robotu, a oni vás tam otravujú, veľa sa vypyujú, ste pre nich takým oživením ako žena. A ten ďalší moment je, že vás obťažujú. A to robia aj vojaci. Hlavne, keď sú skupiny, keď chodia na výmenné služby, že ženu nevideli dlhodobo a ešte keď ste biela žena, tak je to pre nich nejaký typ exotiky a vtedy si treba dávať pozor, to vie byť až nebezpečné.

Takže sa stretávate aj s nejakým sexuálnym obťažovaním či narážkami?

Ja som nezažila, že by sa ma niekto nejako dotýkal, ale reči sú sprosté veľmi často. Oni si myslia, že im nerozumiem, ale rozumiem, už tú arabčinu trochu chytám a tie dialógy sa pravidelne opakujú. Nerozumiem všetkému, ale viem to už rozpoznať podľa toho, ako sa tvária

a ako komunikujú. Takže viem, kedy je zle a mám odísť. Často treba aj napriek tej submisívnej úlohe, v ktorej tam si ako žena, vystúpiť a treba byť veľmi rázna. To vie byť občas nepríjemné, ale človek si na to zvykne a vie ich tak upratať. Oni na to nie sú zvyknutí a potom sa väčšinou tak zháčia.

Má niekto ešte taký názor, že žena – reportérka nemá čo robiť v takýchto oblastiach?

Mnohí taký názor majú.

Aj vám to povedia či naznačia?

Počula som to viackrát, jasné. Ale myslím si, že aj vzhľadom na ten konflikt sa to mení. Tam chodia ľudia aj teraz, aj keď tam oficiálne nie je vojna, ale stále tam sú tie skupiny Islamského štátu a podobne – stále je to živá vec. Takže oni sú čoraz viac v Iraku a Sýrii zvyknutí, že vidia bielych.

Stáva sa vám, že sa k nejakým informáciám alebo príbehom dostanete ľahšie, pretože ste žena?

Mne to veľmi pomohlo, keď som robila rozhovory s jezidskými ženami. Rozprávať sa s nimi ako žena bolo oveľa lepšie, ako keby som bola muž. Keď sa muž pýta na znásilňovanie, tak je to trochu zvláštne. Žena to lepšie precíti a vedela som si to lepšie predstaviť, keď mi tá žena rozprávala, že čo asi sa tam dialo. Všeobecne som to, že som žena, pociťovala vždy ako výhodu. Teda samozrejme, keby som sa odtiaľ vrátila znásilnená, tak máme tento rozhovor iný. Tým, že ja som tam mala vždy šťastie, tak si tu môžem vytrubovať, že to bolo fajn. Ale opäť, tá skúsenosť je asi veľmi individuálna. Asi je to aj o šikovnosti, ale nikto nevie predpokladať, že čo sa tam udeje, kedy ísť večer von, kedy nejst', na ktoré stretnutia ísť a nejst'. Naozaj veľká premenná je tam šťastie. Ja som ho mala.

Niektorí vojnoví reportéri trpia po návrate domov psychickými poruchami – napríklad postraumatickou stresovou poruchou, depresiami, nočnými morami. Mali si aj vy takýto problém?

Ja som nebola tak dlho v tej priamej vojne, takže nie. Ale niektoré situácie, napríklad keď vidíte mŕtve deti, zostanú v hlave a to treba nejako riešiť. Ja som nemala rada ohňostroje. Keď som sa vrátila domov, tak som nerozumela, prečo tu ľudia trieskajú, keď je tu vďakabohu mier.

Pozorujete na sebe nejaké zmeny, odkedy ste sa vrátili z týchto oblastí?

Čo na sebe dlhodobo sledujem je, že teraz keď robím novinárčinu, vôbec ma nebavia tie témy, ktoré som robila predtým. Potrebujem mať také témy na hrane, na Slovensku chodím napríklad medzi bezdomovcov v rámci pandémie. Postraumatickú stresovú poruchu nemám, ale myslím, že som sa posunula ako osobnosť.

Ale treba si na to dávať pozor, lebo z reportérov, ktorí chodia do takýchto krízových oblastí, sa veľmi ľahko stávajú ľudia závislí na vojne a takýchto typoch adrenalínu a to potom vie mať expanzívnu povahu – potrebujete viac a viac. Veľa z nich končí na drogách, potrebujú väčšiu a väčšiu hrozbu a adrenalín. To toxicky na vás vplýva. Fungujete aj fyzicky inak.

Mali ste nejaký problém komunikovať o tom, čo ste zažili, keď ste sa vrátili domov?

To určite áno. Najsilnejšie to bolo hneď po návrate domov. Potrebovala som byť sama. Zvládala som tých najbližších, ale vôbec sa mi o tom nechcelo rozprávať, lebo som jednak vedela, že tomu nebudú rozumieť a po druhé som to sama potrebovala spracovať. Stanka Harkotová má na to krásnu barličku, že „prach neutrieš, kým nesadne“. To vám v hlave všetko chodí, vidíte tie obrazy. Je ideálne, keď píšete, lebo vtedy to na ten papier položíte, trochu sa toho zbavíte. Pretože ako novinárka precitujete niektoré veci. Mne nikoho nezastrelili, ale videla som rozdelené rodiny, mŕtvych členov rodiny. Tú bolesť zažívate popri nich. Plus tie znásilnené a dlhodobo týrané ženy. Má to vplyv. Ale teraz je to už lepšie. Zároveň vás vo veľkej miere nebavia ľudské dialógy. Omnoho viac sa vypínam, keď niekto niečo hovorí. V podvedomí si idem po svojej myšlienkovej línii, čo nie je úplne fér voči tomu človeku. Ale je to ľahšie, keď ste dlhodobo doma. Viete s tým viac pracovať. Ale tým, že tam chcem znova ísť, tak sa to budem musieť lepšie naučiť, aby som vedela tieto dva svety žiť naraz.

Myslíte si, že ženské reportérky informujú o vojne inak ako muži? Alebo je to len predstava, že ženy sú citlivejšie a informujú skôr o osudoch jednotlivcov a muži napríklad o technickej stránke vojny?

To sa mi nezdá. Keď ste tam dlho, tak aj ženy zaujíma stratégia a mužov zaujímajú konkrétne príbehy. Zdá sa mi to ako taká skratka to takto zadefinovať. V čom ja vidím väčší rozdiel je medzi zahraničnými a lokálnymi reportérkami. Zahraničná reportérka len tak príde a pokrýva Mosul, ku ktorému ale nemá vzťah. Keby tu bombardovali Bratislavu, tak ma to mrzí, lebo som tu vyrastala. Oni majú teda k tomu iný vzťah, keď bombardujú vlastné mesto. Druhá vec je, že v tom patriarchálnom prostredí keď žena povie, že chce byť reportérka a je Sýrčanka

a moslimka, tak má jednak lepší plat, keď pracuje pre nejaké zahraničné médium a odtrhá sa od tých kultúrnych vzorcov. Že už nie žena, ktorá je doma, ale človek, ktorý je autonómny a slobodnejší. A narúša to väzby, ktoré dovtedy fungovali. Čiže v porovnaní v tými domácimi reportérkami, ja tam chodím ako do „zoo“, pozriem, ako to tam funguje, ale idem späť do tepla svojej domoviny.

V čom sú iné ich reportáže ako tie vaše alebo iných zahraničných reportérov?

Domnievam sa, ale nemusí to byť správne, že to vedia minimálne logicky porovnať ten vývoj dlhšie, pretože tam vyrastali a vidia, ako sa tam menili tie jednotlivé skupiny extrémistické a kto kedy mal aký vplyv, čo my v takej miere nevieme. Tipovala by som ešte, že my sme citlivejší, lebo nie sme zvyknutí na taký masaker, v ktorom oni žijú.

Aký bol váš najzaujímavejší rozhovor?

Bolo ich viac. Každý z inej stránky. Páčila sa mi práve tá mozaika ľudí. Odniesla som si z toho, že človek je všetko možné. Hrozne ma fascinovalo, keď niekto išiel do vojny zachraňovať iných a riskoval svoj život. Prečo to robí? Veľmi ma zaujímala ich viera, vzťah k nejakému náboženstvu, čo ich vedie do takého rizika. A to ma zaujímalo aj na tej druhej strane, že keď niekto v mene Boha vie druhých kynožiť a znásilňovať, zabíjať. To bolo tiež veľmi silné, keď mi hovorili, ako to fungovalo. Na konci dňa to bolo, že jeden človek, my, ľudský druh, ktorý takto premýšľa. Nejak si to v hlave usadiť, že čo všetko ten človek je, bolo pre mňa najsilnejšie.

Myslíte si, že Islamský štát je už definitívne porazený alebo sa znova môže stať to, čo predtým?

Porazený v zmysle územia sú, momentálne nedržia nič významné a špecifické. Sú tam nejaké bunky, ktoré fungujú v Rakke a v okolí Mosulu. Sú aj nejaké bunky v Európe. Takže funguje nejaká komunikácia medzi tými jednotlivcami na pravidelnej báze. Nejaký typ ohrozenia teda existuje, ale teraz v tejto dobe si nemyslím, že majú reálnu šancu znova vybudovať nejaké impérium a okupovať nejaké územie, skôr je to také, že im vyhovuje šíriť ten strach. Aby o sebe nejako dali vedieť. Ten terorizmus je na to tak postavený, že ste v asymetrickej moci. Tí teroristi nemajú takú silu ako štát, proti ktorému bojujú. Takže robia také útoky a tým pádom získajú mediálnu pozornosť. Ale nie sú tak silní, aby boli zaujímaví, čo sa ale môže veľmi významne zmeniť, lebo teraz tým, že je pandémia aj trocha strácame prehľad o tom posúvaní. Je to také zahmlené, neviete presne identifikovať, kde sa tie skupiny držia a ako fungujú.

Príloha č. 3 – Rozhovor s Janou Čavojskou

V akom stave je vojnová žurnalistika na Slovensku?

Ani by som nepovedala, že nejaká existuje, lebo veľmi veľa ľudí nechodí do konfliktov. Je to dané tým, že v prvom rade médiá, ktoré by v takých komplikovaných prostrediach mali za svojich ľudí prebrať zodpovednosť, to nerobia a nemajú peniaze. Radšej si kúpia alebo dokonca ukradnú veci z internetu, ako by mali investovať do toho, aby tam poslali človeka. Samozrejme, nie je to lacné. Ďalšia vec, že my, čo cestujeme do konfliktných oblastí, sme väčšinou freelanceri a nie sme členmi redakcií a ak sme, tak nemáme podporu redakcie. Nie je to pre naše médiá prioritou, aby mali tieto správy z prvej ruky. Im je to jedno, či si to prevezmú z agentúry za nejaký predplatený paušál, je to výhodnejšie. A samozrejme, keď ste freelancer, je to strašne drahé, takže to vás hrozne limituje.

Bola situácia pred 10-20 rokmi lepšia?

Bola lepšia, ale oveľa dávnejšie. Nie pred 10 rokmi, lebo to už bolo po ekonomickej kríze a veci sa začali zhoršovať. O niečo lepšie to bolo okolo roku 2000, ale to som ja sama nezažila. Redakcie ešte trochu podporovali takéto cesty a potom už to postupne upadalo. Potom prišla ekonomická kríza a celý novinársky sektor hrozne spadol a nikto sa už neodhodlal vrázať peniaze do vysielania ľudí. Nielen čo sa týka vojnových a obťažných miest, ale celkovo do zahraničia.

Aké sú výhody a nevýhody cestovať ako freelancer okrem financií, ktoré ste už spomínali?

Obrovská výhoda je sloboda, že nie ste nútená dodržiavať uzávierky a teda nič vás nenúti produkovať každý deň články a ste si pánom svojho času. Takže naozaj si môžete povedať, že teraz sa vo svete deje to a to a ja teraz nemusím sedieť v redakcii každý deň osem hodín, ale môžem odísť a pohybovať sa niekde v zahraničí.

Na akých miestach ste pôsobili ako novinárka?

Precestovala som viac ako 70 krajín za reportážami, veľa z nich bolo obťažných, ale nemôžem povedať, že boli priamo konfliktné. Bola som na východe Ukrajiny priamo na fronte dvakrát, bola som v Iraku hneď potom, čo skončil ISIS. Ešte cez vojnu s Islamským štátom som bola na sýrskych hraniciach v Turecku v meste, ktoré Islamský štát priemerne trikrát do týždňa ostreľoval a bolo tam tuším priemerne sedem úmrtí týždenne. V Južnom Sudáne som bola trikrát a prvýkrát, keď som tam bola, tak vojnový konflikt ešte trval. Bola som aj v Bangladéši

v rohinských utečeneckých táborech, kde Rohingovia z Barmy ušli po etnickom čistení. Po Juhoslovanských vojnách som bola napríklad v Kosove.

Toto považujete za najnebezpečnejšie cesty?

Najnebezpečnejšie boli úplne iné miesta, kde ani nemusel byť konflikt. Bola som napríklad na Haiti krátko po zemetrasení alebo v Barme, keď tam ešte nebol mobilný signál. Ani v Južnom Sudáne nebol a muži tam boli zvyknutí len bojovať, pretože ten konflikt trval 50 rokov. Takže na každom kroku posedávali alebo postávali pod stromami so zbraňami a čakali, komu môžu za niečo vynadať. V roku 2015 som išla do Donecka a keď idete do takejto republiky, čo sa vyslovene nachádza vo vojnovom stave, tak nemôžete čakať, že keď sa vám tam niečo stane, tak vám tam nejaký diplomatický úrad pomôže. Ďalšia vec je, že vtedy tam tie boje boli ešte naozaj ostré a keď sa pohybujete v mestách alebo dedinách, ktoré sú ostreľované, tak nemôžete čakať, že sa vám to vyhne. Potom napríklad v roku 2012 sme ešte s jednou novinárkou išli nelegálne z Thajska do Barmy. Prekročili sme hranicu a spali sme v utečeneckom tábore. Robili sme vtedy reportáž o etniku Karenov.

Ako ste sa dostali k tejto práci? Aká bola vaša motivácia?

Ja som vždy myslela, že práve takéto reportáže majú význam, lebo písať len o radostných, nekonfliktných veciach je fajn, aj písať o šikovných ľuďoch je super, lebo motivujete ostatných, ale treba písať práveže o problémoch a upozorniť na nich ostatných. Myslím, že to je najdôležitejšia práca novinára. A pre fotografa zase fotiť takéto témy, ten obraz oveľa silnejšie pôsobí na emócie ako text. Prinúti ľudí uvažovať, že niektorí nemali toľko šťastia a bez vlastnej viny sa ocitli v niečom, čo si neželajú. Takže k tomuto ma to vždy ťahalo. Robila som veľa sociálnych tém a potom v roku 2007 som prvýkrát išla do Južného Sudánu s jednou humanitárnou organizáciou a to bola taká totálna zmena, kedy som vedela, že sa chcem venovať vyslovene čo najviac takejto žurnalistike a začala som vyhľadávať také miesta.

Ako prebiehala vaša príprava pred takouto cestou? Absolvovali ste aj nejaký kurz?

Nie, to nie. To mi príde aj zbytočné. Čítam strašne veľa kníh, ktoré napísali vojnoví reportéri a fotografi, to mi príde zmyslupnnejšie. Čo sa týka tej opatrnosti, tak jasné, že kurz by vám mohol pomôcť, ale nevidím v tom až taký zmysel, aby som si niečo také robila. Skôr dávam na bežný zmysel človeka, čo si ešte dovoľiť a čo už nie. Čo sa týka prípravy, sústredím sa, aby som tam mala kontakty vopred, aby bolo jasné, koho tam stretnem a kam sa môžem dostať. Väčšinou si nemôžem kvôli financiám dovoliť byť na tých miestach dva mesiace, takže keď

tam idete napríklad na dva týždne, nemôžete tam pomaličky sledovať svoje kontakty a dostávať sa stále na ďalších ľudí, aby vám potom otvárali ďalšie cesty, ale musíte mať čo najviac toho dopredu vybaveného, aby ste za ten limitovaný čas čo najviac stihli. Takže príprava niekedy fakt trvá dlhšie ako samotná cesta.

Keď ste na týchto miestach, cestujete s niekým alebo sama?

Väčšinou sama. Nechodíme zo Slovenska s nikým, so žiadnym iným reportérom. A aj čo sa týka miestnych fixerov, väčšinou na nich nemám peniaze. Niekedy je nevyhnutné nájsť aspoň tlmočníka, takže o to sa snažím, keď nerozumiem jazyku. Ale zabezpečiť si tieto veci je vždy komplikované, keď máte malý rozpočet. Na Ukrajine sa to dalo, tam nie sú tie ceny tak vysoké. Dokonca som tam raz mala aj na päť dní fixera, takého chalana s hrozne rozsypaným autom. V Turecku som tiež chcela raz fixera aspoň na jedno miesto, na tej sýrskej hranici, ale vtedy tam ani oni nechceli chodiť, pretože tam bola napätá situácia. Takže dosť často nemám fakt nikoho.

Ako reagovala vaša rodina pred takouto cestou?

No to je trochu problém. Moja mama má obavy, ale už si nepomôže. Už si zvykla za tie roky. Ja sa jej ani nezverujem so všetkým, čo sa mi tam stalo, lebo to by ju asi nepotešilo. Ale to vás nezastaví.

Dá sa podľa vás skíbiť práca vojnovkej reportérky s rodinou?

Nemám takúto skúsenosť, takže na tom nemôžem odpovedať. Ale veľa vojnových reportérov má rodinu, takže prečo nie.

Stretli ste sa niekedy s podceňovaním, či už od kolegov – reportérov alebo napríklad vojakov, pretože ste žena?

Od vojakov ani nie. Na to sú už podľa mňa zvyknutí všetci v každej časti sveta. Čo sa týka reportérov, najradšej pracujem sama, cítim sa tak najlepšie a viac mi vyhovuje, keď si sama organizujem veci a nemusím sa nikomu prispôbovať. Mám taký pocit, že keď som niekde sama, tak sa dostanem k miestnym ľuďom bližšie, lebo s nimi stále komunikujem. Tým pádom ani v teréne nestretávam tak veľa reportérov. Ale najmä vo fotožurnalistike je dlhodobo cítiť, že je to viac mužská profesia. To ešte nehovorím o kameramanstve, to bola vyslovene mužská. To sa ale tiež rokmi mení a myslím, že tá nová generácia už vôbec nerozdeľuje, nemá problém. Ale v staršej to občas cítiť.

Čo sa týka vašich respondentov, stalo sa vám niekedy, že sa s vami nechceli rozprávať alebo vás podceňovali?

To áno. Hlavne v striktných moslimských krajinách to býva problém. Ale zas mám v niečom šťastie, že som žena v tomto prostredí, lebo s mužmi sa nebudú rozprávať tie ženy. Často, keď sú ľudia v tak komplikovanej situácii a vy nie ste moslimka a nie ste z ich komunity, tak vás ako ženu berú „bezpohlavne“. Vy môžete byť medzi mužmi aj ženami, ale kebyže ste muž-reportér, tak je to oveľa ťažšie dostať sa medzi tie ženy. Takže v istom zmysle je to dokonca privilegovanejšie postavenie.

Máte s tým aj konkrétnu skúsenosť?

Áno, napríklad keď som bola v utečeneckom tábore Rohingov, našla som si tlmočníka a poprosila som ho, aby tam išiel už pred mojím príchodom pohľadať príbehy. A jedna respondentka sa s ním vôbec nechcela vidieť a rozprávala sa s ním len keď boli oddelení látkou, takže ju ani vôbec nemohol vidieť. Bolo to mladé dievča a bolo jej to hrozne nepríjemné, pretože Rohíngovia pochádzajú z veľmi konzervatívneho prostredia. A vravela mu, že kebyže ja som muž – reportér, tak sa so mnou vôbec nerozpráva. Takto bola ochotná na ten kompromis, že on ju nesmel vidieť, mohol ju len počuť, ale mne sa ukázala a mohla som ju aj fotiť. Takže v týchto moslimských prostrediach sa dá povedať, že je to aj výhoda. Aj keď sú aj miesta, kde vám to dajú najavo, že ako žena nemáte chodiť sama, pretože tie spoločnosti sú veľmi tradičné, je to pre nich až neprijateľné. A potom iná kapitola je fotografovanie žien. Hlavne moslimiek. Tu má žena tiež väčšie výhody. Ja môžem fotiť mužov aj ženy, ale mužskí reportéri ich musia oveľa viac presviedčať, aby im dovolili vidieť a odfoťiť ženy.

Stáva sa vám, že sa ľahšie dostanete k informáciám, pretože ste žena?

Možno áno, že ma vidia ako menšiu hrozbu. Hlavne som dlhšie vyzerala ešte mladšie, ako som bola, takže si mysleli, že som strašne mladá a niekde sa motám, tak sa mi dostalo aj viac pomoci. A možno že ma tiež videli ako menšiu hrozbu. Ale napríklad na Ukrajine berú ako hrozbu už každého novinára, lebo sa boja, že novinári môžu byť ruskí vyzvedači. Tam skôr tento argument používali, alebo vtip, že vy ste z nejakej ruskej agentúry.

Stalo sa vám, že vám niekto priamo povedal, že vy ako žena-novinárka tu nemáte čo robiť?

Nie, že tu nemáte čo robiť, ale pozerajú sa na vás inak, lebo ich ženy by sa takým spôsobom nesprávali a oni často nechápu, že to je kvôli práci. Skôr si myslia, že si voči vám môžu viac

dovoliť. Väčšinou to ale ľudia chápu, nie je tam vôbec žiadny problém, keď vidia, že ste novinár. Hlavne keď ide o konfliktnú oblasť, alebo o utečenecký tábor. Chápu, že ste prišli informovať o ich problémoch. Ale potom je časť ľudí, ktorej zmýšľanie nezmeníte a budú takí a nemá význam sa tým zaoberať alebo im niečo vysvetľovať. Naučila som sa, že radšej v takej situácii treba odísť a skôr sa kontaktovať s ľuďmi, ktorí tomuto rozumejú. Lebo potom vás napríklad začnú obťažovať. Nedovolili by si to voči žene zo svojej kultúry, ale vy ste cudzinka. A oni majú naozaj stále z nejakých filmov pocit, že my tu žijeme strašne voľným životom a keď sa niekde motáte sama, tak asi chcete vyhľadať nejakú mužskú spoločnosť. Toto môže byť problém. To som zažila viackrát, nebolo to nič výnimočné, ale dá sa tomu ľahko vyhnúť a vôbec sa nemusíte s takými ľuďmi baviť. Ale zase platí to čím ďalej tým menej, lebo svet je globálny.

Takže ste sa stretli so sexuálnym obťažovaním alebo sexuálnymi narážkami na vašu osobu?

Samozrejme, s tým sa podľa mňa každá žena stretne, ani nemusí ísť do vojnovnej zóny, stačí ísť v hlavnom meste po ulici. Takže nie je to nič výnimočné. A ďalšia vec je, ako rešpektujete miestnu kultúru. Samozrejme nebudem chodiť v tielku po Iraku. Nehovorím, že chodím v šatke, nikdy nechodím v moslimskom odeve, lebo to nie je moja viera a tí ľudia to rešpektujú. Ale samozrejme treba rešpektovať kultúru, takže keď je tam zvykom nenosiť krátke nohavice alebo tielka, tak si to neoblečiem. To platí v moslimských aj iných konzervatívnejších krajinách a kultúrach, takže sa im treba prispôbiť.

Takže sa dá od tých ľudí odísť? Nie sú dotieraví?

Odísť alebo uzemniť, vysvetliť. Ale jasné, že ľudia sú dotieraví ale nestáva sa to len novinárkam. Jasné, že sa dostaneme do situácií, do ktorých sa bežný turista nedostane, to je ďalšia vec, ale nepovažovala by som to za hlavnú nevýhodu toho, že som žena. Nemalo by sa to stávať, ale myslím si, že aj v našej vyspelejšej slovenskej západnej kultúre má každá žena takú skúsenosť.

Vidíte v tom, že ste ženská reportérka, ešte nejaké nevýhody?

Ako muž sa cítite oveľa bezpečnejšie. Nehovorím, že nemám pocit rizika, keď som niekde sama v komplikovanejších prostrediach. Toto majú muži oveľa ľahšie, čo sa týka ich bezpečnosti.

Niektorí vojnoví reportéri majú po návrate domov postraumatickú stresovú poruchu či nočné mory. Vy ste mali takéto problémy?

Nočné mory ani stresová porucha nie. Skôr také dve veci. Jedna vec je, že pri tej práci ste akoby chránená tým, že sa sústredíte na rozhovor alebo ste schovaná za fotoaparátom a viete, že ste tam, aby ste urobili tú prácu. Ale potom doma nad tým plačete ešte xkrát – keď to píšete, keď upravujete fotky, keď striháte videá. Ešte vám to prichádza a je vám strašne smutno z toho všetkého, čo ste počuli a videli. Počúvate hrozne veľa smutného a potom vám z toho nie je dobre. Napríklad v decembri 2019 som bola v Bosne robiť tému o utečencoch, ktorí sú tam zaseknutí na chorvátskej hranici. Vtedy bola zima, oni tam mrzli, táborili. Nestačí to ani kapacitne, niektoré rodiny žijú v lesoch. A keď ich chorvátski policajti chytia, tak ich brutálne mlátia. Ukradnú im mobily, všetky peniaze, dokonca im zobrali teplé veci a topánky. Mlátili mužov pred očami detí a vyzliekli z nich teplé bundy a poslali ich pešo naspäť. Tie príbehy sú strašné a naozaj mi z toho nebolo dobre potom dlhšie ako dva týždne. Takže toto sa vám stáva, vracajú sa vám tie príbehy, myslíte na to, trápi vás to. Trápi vás aj to, že tu to nikoho nezaujíma a že tu ľudia majú až tak kruté vyjadrenia na adresu tých ľudí, ktorí sa v podstate stali aj vašimi priateľmi. Bola som v Iraku, rozprávala som sa Jezídmami po genocíde a keď si spomeniem na to, čo rozprávali, aké majú prázdne oči a zažili tak nenormálne hrozne veci, tak si to neviete predstaviť. A prídete sem – jedna vec je, že ste z toho smutná. Nemáte sa o tom s kým rozprávať, lebo ľudia okolo vás nemajú túto skúsenosť a nie je to príjemné počúvať. Takže nikto nevyhľadáva vašu spoločnosť, že tu mi porozprávaj o nejakých Rohingoch, čo zažili. Samozrejme, že to ľudia aj neradi počúvajú. A bez toho, aby to niekto prežil a hovoril s tými ľuďmi, tak ťažko tomu porozumie. Takže nemáte sa s kým o tom rozprávať.

A aká je tá druhá vec, ktorú ste spomínali?

Ďalšia vec je, že vám strašne chýba adrenalín. Vy sa pohybujete v tak náročných prostrediach, kde stále niečo riešite, že tu sa potom hrozne nudíte. To som zažila prvýkrát po Južnom Sudáne. Tie zážitky boli tak extrémne, že potom prídete sem – za pár hodín lietadlom do tak iného sveta – a zrazu je všetko také normálne a hrozne sa nudíte. Nevyžaduje si to od vás byť stále v strehu, stále niečo vymýšľať, stále stretávať ľudí. Na tých cestách máte hrozne pestrý život. Za pár hodín prežijete, čo tu bežný človek prežije možno za 2-3 mesiace. Keď pracujete intenzívne, tak sa dozviete toľko informácií a prežijete toľko vecí. A ešte v takých prostrediach, ktoré sú natoľko iné. Takže potom príde taká hrozná nuda a taký pocit chýbajúceho adrenalínu. Ja nemám takú silnú túto skúsenosť, lebo nechodím do takých vojen, ale keď si vezmete vojnových reportérov, oni to veľmi často opisujú. Väčšinou sú to ľudia, ktorí strašne fičia na

tom adrenalíne a potrebujú také zážitky vyhľadávať. Každý reportér, čo zažil tú vojnu, povie, že naozaj ho tam niečo ženie, pretože je tam je všetko také iné.

Myslíte si, že ľudia na Slovensku nemajú až taký záujem o dianie v zahraničí? Možno aj preto nemáte toľko vojnových reportérov?

Toľko vojnových reportérov nemáme preto, lebo nikto nepodporuje túto žurnalistiku. Prvá vec je, že ochotný človek ísť do rizika – tiež ich nie je veľa. Niektorí si myslia, že by išli, ale rýchlo ich to prejde, lebo to tam nie je jednoduché. Ďalšia vec je, že keď to redakcia vôbec nepodporí a vy zo svojho novinárskeho platu, ktorý tiež nie je veľký, si na to musíte našetriť, ísť tam a pohybovať sa tam. A to nie len na Slovensku. Za článok aj tí ľudia z Talianska dostávali 70-80 eur. Takže ste viac stratová na tej ceste ako zisková. Ja často tiež miniem viac ako dostanem, ale beriem to tak, že o tom chcem písať a toto ma nezastaví. Snažím sa aj hľadať nejaké granty alebo spravím hrozne veľa článkov na úkor kvality – lebo keď musíte mať strašne veľa tém za pár dní tak nemôžu byť ako z National Geographic, keď sa ponáhľate z miesta na miesto a nemáte fixera. Tak toto neurobí každý. Podľa mňa to je o nedostatku peňazí a tiež o odvahe.

Takže tá suma za takýto článok je tak 70-80 eur?

U nás? Na Slovensku? Jedna Talianka hovorila, že paušál dostávala 80 eur a keď chcela viac, tak jej editor povedal, že čo si myslíš, keď mi ho nedáš ty, tak je tam kopec ďalších, čo mi ho za tú sumu dajú. A u nás sa platí aj okolo 50 eur za článok.

Aj z takejto konfliktnej oblasti?

Jasné, im je to úplne jedno. Pretože im je jedno, čím zabijú tie strany a môže si to z agentúry zobrať za predplatený paušál, takže teraz vám nepovedia, že super, ty si tu teraz bola na hranici s Islamským štátom, tak ti vyplatím viac. Ja mám šťastie, že mám s týždenníkom Plus sedem dní takú zmluvu, ktorá mi garantuje výšku honoráru, ale stále je rovnaká, bez ohľadu na to, či sa tu s niekým stretnem v Bratislave na káve alebo naozaj týždeň pracujem v rizikovom prostredí a sama si platím všetky výdavky. V redakcii nikto ani netuší, čo tá práca obnáša a že by ste mohli tu potrebovať aspoň nejakého tlmočníka.

Myslíte si, že ženské vojnové reportérky informujú o vojne inak ako muži? Sú ženy emociálnejšie a informujú skôr o osudoch jednotlivcov a muži o technickej stránke vojny?

To si vôbec nemyslím, to závisí od osobnosti človeka. Myslím si, že je to aj tým, ako tie vojny dnes vyzerajú, pretože aj tá žurnalistika vyzerala v minulosti inak. Takže tie konflikty, čo

prebiehajú v minulosti, nemôžeme porovnávať s tými, čo prebiehajú dnes, takže nepriniesli to ženy do žurnalistiky. Aj keď mnohí to radi tvrdia, ale ja si nemyslím, že muži boli zameraní na technickú stránku alebo neempatickí voči respondentom. Hlavne keď ste fotograf. Lebo keď sa chcete len porozprávať, to sa s vami každý porozpráva, ale keď ho chcete fotiť, keď už dáva svoju tvár, tak to je úplne iný kontakt s tým človekom. On sa dostáva do oveľa väčšieho rizika a oveľa ťažšie sa mu rozhoduje, či sa vám nechá odfotiť. A keby ten muž – fotograf bol neempatický, tak v živote nejakú intímnu fotku nemá. A tie intímne fotky vznikajú vo všetkých konfliktoch.

Takže je to ťažšie získať od človeka fotku ako rozhovor?

Samozrejme, lebo rozprávať sa s vami bude každý. Nemusí vám povedať meno a nikto ho nespozná. Ale už dať svoju tvár, to je iné. Ľudia sa všeobecne hanbia fotiť a nieto ešte v nejakej komplikovanej situácii alebo v situácii, keď sú zranení či psychicky slabí. Ďalšia vec je, že ich to môže ohroziť. Ja som začínala fotiť v roku 2003, vtedy to bolo oveľa ľahšie, ale teraz si každý dáva pozor. Paradoxne vzniká najviac fotiek teraz, každý sa fotí aj niekoľkokrát denne na sociálne siete, ale čo sa týka fotografií pre fotografa a na účely tlače, ľudia sú čím ďalej, tým opatrnejší. A ďalšia vec je, že ten svet je hrozne globalizovaný. Že kým pred 30-40 rokmi prišiel nejaký reportér do nejakej dediny v Pakistane s filmovým foťákom, tak každému bolo jasné, že si tie fotky odnesie niekam do New Yorku a v živote ich nikto v Pakistane neuvidí. A dnes je každému jasné, že o polhodinu môže byť na sociálnej sieti a uvidí ich celý svet.

Keby sa stalo, že slovenského vojnového novinára zatknú alebo zajmú, bolo by Slovensko ochotné zaplatiť výkupné?

Neviem, či Slovensko výkupné platí, ale keďže chodím do takých prostredí, kde sú únosy, tak nad tým niekedy rozmýšľam. Redakcia by nepomohla s ničím – som freelancerka, nechodím za nich. Jednoducho, vy sa musíte o seba starať – tým, že ten risk podstupujete dobrovoľne, tak tiež nie je fér, aby sa vláda mala starať, keď vás unesú. Závisí od toho, kde by to bolo. Robila som reportáže o neuznaných krajinách – keď idete do takej krajiny, tak nemôžte čakať, že vám niekto pomôže. V prípade každého občana by vláda ale podľa mňa nadviazala diplomatické vzťahy, to sa najprv rieši nejakými rokovaniami.

Stalo sa vám niekedy, že vás uniesli alebo zatkli?

Zatkli ma viackrát, ale našťastie ma vždy pustili. A to si naozaj myslím, že bola pre mňa výhoda, že som žena. Keď ma takto zatkli, preto som sa z toho ľahko dostala. Raz to bolo na

tej hranici so Sýriou v Turecku. To bolo strašne čudné mesto, tam mal ISIS jednoznačne svoje bunky a fakt sa tam unášalo. Ja som nemala akreditácie, lebo vtedy Turecko hrozne menilo podmienky akreditácie a stále by som musela cestovať do hlavného mesta provincie a vybavovať si nové kartičky. Vtedy ma tam chytili asi po 10 minútach. Prišli na civilnom aute v civilnom oblečení a začali ma štyria chlapi ťahať do auta – v meste, kde ISIS unáša ľudí, takže si nemohli myslieť, že s nimi pôjdem. Tak som začala kričať. Oni kričali, že sú polícia a ja som kričala, že im neverím. Potom mi ukázali preukazy, tak som s nimi išla na políciu. Po nejakom čase dali doniesť čaj takému chlapcovi z čajovne, tak sme tam pili čaj a rozprávali sa. Po tom dlhom rozhovore mi povedali, že okej, ale musím odísť a v tom meste sa už nesmiem ukázať. Myslím si, že keby tam bol muž, tak to inak dopadne. Pár týždňov predtým tam nejakého reportéra tiež takto zadržali bez akreditácie a dali ho na dve noci do väzenia, zaplatiť pokutu 1000 dolárov a potom ho vyhostili. A ďalšia vec bola v rohínskom utečeneckom tábore, lebo vtedy tam bolo treba takú zvláštnu akreditáciu, dlho to trvalo a ak by vám ju nedali, tak si môžete byť istá, že keď tam prídete, budú vás sledovať. Tak rozmýšľate, čo spraviť. Že či si o to žiadať alebo jednoducho ísť a nejak sa tam stratiť, tak som tam išla bez akreditácie. Tam to bolo tiež vážne, ale pustili ma a tiež si myslím, že preto, že som žena. Mne povedali, že madam, tu je to nebezpečné, ale do toho môjho fixera hučali, že ako to mohol dopustiť, že ma tam zobral a vystavil takému riziku, a že mal nad tým viac rozmýšľať. A takisto tam boli redaktor Reuters s fotografom z National Geographic niekoľko mesiacov za to, že boli bez akreditácie a chytili ich a potom za nich loboval celý žurnalistický svet, tak ich prepustili.

Príloha č. 4 – rozhovor so Stanislavou Harkotovou

V akom stave je vojnová žurnalistika na Slovensku?

Ja si myslím, že sme krajina, ktorá nemá tento typ novinárčiny úplne rozvinutý na rozdiel od iných krajín, kde možno aj historicky bolo oveľa bežnejšie, že sa do vojen alebo konfliktov vydávali novinári a novinárky.

Čím je to spôsobené?

Je to možno trochu aj obmedzené tým, že naša žurnalistika nikdy nebola orientovaná navonok. Pamätám si, že keď sa po revolúcii začali rozvíjať zahraničné redakcie, redaktori mierili skôr do tých hlavných metropol ako Washington alebo Brusel. A potom tu boli novinári typu Andrej Bán, ktorý pravidelne chodieval do krízových oblastí. Ale keď sa pozriete späť do minulosti, tak tých ľudí bolo veľmi málo. Sem tam sa podarilo v nejakom denníku priniesť aj spravodajstvo či publicistiku z takýchto oblastí, ale asi nemáme tú skúsenosť, ktorú majú napríklad Česi. Myslím, že oni majú oveľa lepšie vyvinuté zahraničné pokrývanie a majú svojich reportérov, ktorí sa dlhodobo špecializujú na zahraničné témy. U nás je to také nárazové. Niekedy sa stane, že v redakcii je viac peňazí, rozhorí sa nejaká vojna a je záujem aj zo strany reportérov, aj zo strany vedenia redakcie a novinár vycestuje. Ale nefunguje to u nás systémovo – nemáme ľudí, ktorí sú roky trénovaní na to, aby robili tento typ roboty a keď to príde, tak sa vedia veľmi rýchlo zorientovať a vycestovať.

Existujú aj iné dôvody, prečo vojnová žurnalistika na Slovensku nie je tak rozvinutá?

Možno, že o ňu nie je až taký záujem medzi reportérmi. U nás sa dôraz kladie najmä na politickú žurnalistiku. Keď si predstavíte toho top slovenského novinára, je to ten, ktorý veľmi dobre rozumie zákulisiu slovenskej politiky. Potom je to investigatívna novinárčina. Takže podľa mňa, aspoň na Slovensku, toto má príjmy - špičkový politický alebo investigatívny redaktor. A ten zvyšok je v zásade taký servis. Ja mám pocit, že aj zahraničné spravodajstvo – tým, že u nás tá zahraničná žurnalistika nie je úplná priorita. Stáva sa prioritou len vtedy, keď sa v zahraničí niečo fakt veľké deje. Vtedy sa viete dostať aj na titulku, viac sa diskutuje o tej téme v redakcii, že urobme ešte niečo k tomu, lebo tá téma sa vyvíja a ľudia to chcú čítať. Aj toto je jeden z dôvodov, prečo je tá žurnalistika pomerne nákladná, pretože keď chcete byť v konflikte dlhý čas, záujem čitateľov o tému postupne opadáva a potom už redakcii nezarába. Vy musíte vynaložiť prostriedky, ktoré sa vám v zásade nevrátia.

Takže väčšina zahraničných článkov u nás sú preklady zo zahraničných médií alebo tlačových agentúr.

Ja mám pocit, že sme takí prepisovači. Je to úplne iné, keď ste tam, má to aj iný náboj a lepšie rozumiete tým veciam, než keď to len prekladáte a preberáte. Aj s tými konfliktami to tak je, že vy v tej svojej krajine vysvetľujete, ako to naozaj je. To sú skúsenosti, ktoré z prekladania článkov nezískate.

Ako by sa dal vyriešiť tento nedostatok financií?

Myslím si, že by bolo fajn, keby redakcie hľadali iný spôsob financovania. Ja podporujem fundraising a podobné veci, lebo vidím, že to tak robia kolegovia z iných zahraničných médií. Ale nie sú pracovníkmi konkrétnych redakcií, pracujú pre mediálne projekty a vedia si cez granty zabezpečiť prostriedky, aby mohli byť vo vojne mesiac. Teraz bola vojna o Náhorný Karabach a niektorí novinári tam boli od začiatku až do konca. Mne sa vidí, že takto by to malo vyzeráť. Že vy odsledujete celý ten konflikt a potom sa v ňom oveľa lepšie viete orientovať. Keď ste tam týždeň a potom musíte ísť domov, tak to potom vidíte aj na kvalite vašej práce. Vy viete, že keby ste ostali ešte o dva týždne dlhšie, mali by ste lepšie reportáže, hlbšie sa dostali do tej témy, lebo ten čas vám v teréne pomáha. Čím dlhšie ste tam, tým je tá práca kvalitnejšia.

Takže fundraising by mohol vyriešiť tieto finančné problémy?

Teraz to vidíme, že redakcie prechádzajú na formy spoplatnených článkov. Keď je to veľká redakcia, ktorá má veľa podporovateľov, tak potom má možno aj príspevky na tento typ práce. Ale keď je redakcia, ktorá má naplánovaný rozpočet na rok, tak tí šéfredaktori musia zvažovať, či pošlú na mesiac niekde redaktora, čo môže stáť 3000-5000 eur, alebo z toho odfinancujú 20 ďalších reportáží, ktoré nie sú až tak nákladné. Bola by som rada, keby sme robili aj tento typ žurnalistiky na Slovensku a redakcie by dovoľovali reportérom, aby na to išli cestou grantov alebo fundraisingu, čo vie byť veľmi transparentné, takže vás nikto nebude obviňovať, že vás platil neviem kto. Ale sú aj vydavateľstvá, ktorá majú veľmi striktnú politiku a peniaze z vonku sú no-go zóna, takže buď to zaplatia oni alebo ten reportér nepôjde. Na Slovensku nám nič iné nezostáva, len hľadať aj iné možnosti alebo potom do rozpočtov zarátať aj to, že možno pošleme reportérov niekde na dlhšie.

Je to inak finančne ohodnotené, keď idete informovať z Iraku a keď robíte reportáž z domu z Bratislavy?

Moja skúsenosť je taká, že mi preplácajú cestovné náklady a diéty, takže keby som niekde chcela byť mesiac, tak ma platia kvázi dvakrát, lebo keď ste v zahraničí, navyšujú sa vám tam tie diéty a jedno s druhým. Ale ja si myslím, že všetko je o dohode medzi redakciou a reportérom. A nie všetko je vždy také drahé, ako sa na prvý pohľad zdá. Najdrahší sú fixeri. Čím nebezpečnejší konflikt, tým sú tí ľudia, ktorý s vami riskujú životy, drahší. Ale moja skúsenosť z Ukrajiny a Iraku je taká, že keď ste na fronte, neplatíte si tam ani hotel, ani stravu, pretože vy tam žijete s tým vojskom, jete s nimi a tak ďalej, takže tam redakcie nemajú náklady. Ide aj o to, že do akej miery si znížite svoj štandard – nemusíte bývať v luxusných hoteloch spolu so štábmi CNN a BBC. Môžete bývať u domácich a dáte im pár symbolických korún z vďačnosti. Vždy je to o dohode redakcie a novinára, ktorý chce vycestovať, že sa pobavia, koľko to bude stáť a mal by sa hľadať kompromis. Ale ja mám niekedy taký pocit, že sa nehladá. Že redakciám sa automaticky ten návrh zdá drahý a tým pádom to ide preč zo stola.

Aké sú výhody a nevýhody cestovania v rámci redakcie?

Výhody sú, že máte stále krytie redakcie. Napríklad keď cestujem na Donbas, na to, aby som sa dostala na miesta, ktoré má pod správou armáda, potrebujem akreditáciu a tú dostanem len vtedy, keď som priamym zamestnancom média. Mnohí freelanceri mali problém sa tam dostať, pretože tá armáda môže povedať, že si vás nevie zaradiť, nevedia, kto ste a pre koho pracujete, preto vás nepustia.

Freelancerky uvádzali, že výhoda je voľnosť. Nemáte pocit, že v rámci redakcie máte menej voľnosti?

Ja to mám voľné. Jednak aj tým, že tejto robote sa venujem v redakcii len ja. Je to o tom, že niekedy vám redakcia pripomína, že je to nebezpečné a do akej miery ste si to zvážili, lebo potom, keď sa niečo stane, váš zamestnávateľ preberá všetky tie záväzky a musí riešiť to, že sa vám niečo stalo alebo vás uniesli. Minulý rok som veľmi zvažovala, že pôjdem do Bieloruska a bavila som sa o tom v redakcii so šéfom. Ten mi tiež len povedal, či som si to rozmyslela, že to môže byť nebezpečné, pretože vtedy polícia veľmi zasahovala proti demonštrantom a zatvárali novinárov. Nakoniec som si to ja rozmyslela. Nikto nepovedal, že nemôžem. Možno niekedy to tak je, že keď ste súčasťou redakcie, tak strašne to prekombinujete v hlave. Koľko

vás to bude stáť, či vám to niekto preplatí, keď vás tam nepustia. Keby som bola freelancer, tak asi až takto neuvažujem.

V akých konfliktoch ste pôsobili ako novinárka?

Ja sa špecializujem najmä na konflikt na východe Ukrajiny. Takže tam chodievam. Donbas navštevujem pravidelne od roku 2015 a v 2017 sa mi podarilo na tri týždne dostať do Iraku, do Mosulu, kde prebiehala operácia proti Islamskému štátu. Ja som tam prišla krátko predtým, než iracká armáda oznámila, že sa im podarilo plne obsadiť to mesto.

Čo bolo vašou motiváciou ísť na takéto miesta?

Jednak to, že som si to vždy chcela vyskúšať. Keď som sa rozhodla, že pôjdem študovať žurnalistiku a potom sa mi podarilo sa zamestnať v redakcii, tak som vždy chcela byť v teréne. Špecifickým momentom bolo, keď som písala bakalársku aj diplomovú prácu o jednej vojnovnej reportérke a potom o vojnových fotografoch. Tak som si vravela, že to je robota, ktorú by som si vždy chcela vyskúšať. A keď som začala chodiť na Donbas, tam som si uvedomila, že to je to moje, že sa na tých miestach cítim akoby dobre a viem sa na nich pohybovať. Rada píšem o ľuďoch, ktorí zažili vypäté situácie alebo majú čo povedať k tomu, čo sa deje vo vojnách. A potom keď prišla ponuka ísť do Iraku, tak som ani veľmi nepremýšľala. V tom Iraku to bolo také potvrdenie, že áno, viem si predstaviť tam ísť opäť, nerobí mi problém ani znížiť životný štandard.

Ako prebieha vaša príprava na takúto cestu? Absolvovali ste nejaký špeciálny kurz?

Ja mám jeden kurz prvej pomoci, ale v teréne som zistila, že mi je trochu zbytočný. Je iné, keď vidíte na ulici v Bratislave odpadnutého človeka a viete zavolať záchranku a skontrolovať základné veci, a je iné, keď ste na mieste, kde niekomu odstrelili nohu. Ja si dnes uvedomujem, že keby bola možnosť, tak si urobím taký kurz, ktorý majú vojaci. Po ňom viete napríklad niekomu zaviazať škrtidlo, keď má masívne krvácanie a podobne. Ale v zmysle, že teraz nejako strašne špekulujem nad tou cestou, tak to nie. U mňa je najdôležitejšie, aby som si povybavovala všetky potrebné povolenia a mohla bez problémov pracovať na tom mieste. Najmä keď niekam idete na obmedzený čas, tak sa nechcete zdržiavať dodatočným vybavovaním povolení. A tá druhá je, že sa dohodneme s kolegom fixerom na tom, že čo by sa v tom teréne dalo urobiť a kam ísť.

Prebieha nejaká príprava aj priamo na mieste? Napríklad nejaké telefonáty známym pred tým, ako idete na rozhovor, aby vedeli, kde sa nachádzate a v prípade potreby mohli pomôcť?

Na Ukrajine mám už zabehnutý systém práce a poznám ľudí, ktorí by mi pomohli, keby sa niečo stalo. Je pravda, že keď niekde pracujete sama, tak je dobré mať nejaké poistky, pretože stačí, keď sa vám uprostred púšte pokazí auto a už je problém na svete. Jedna vec, čo je zaujímavá a dodnes na ňu nemám názor, je obliekanie sa na frontovej línii. V niektorých konfliktoch je to hrozne dôležité. Ja tvrdím, že novinár má na frontovej línii vyzeráť ako civilista. Má byť označený, aby po ňom nestrieľali, lebo tu máme nejaké pravidlá. Ale pamätám si, že keď som bola v Iraku a pohybovala som sa tam najmä s tými medikmi, tak oni boli všetci v uniformách alebo v odeve, ktorý pripomínal uniformy, a oznámili mi, že by som svojim oblečením nemala vyskakovať na oči a mala by som sa tváriť ako jedna z nich, lebo je to lepšie pre moju bezpečnosť. A ja si pamätám, že keď som prvýkrát prišla do Mosulu, mala som na sebe kriľavo-modrú košeľu, takú, že to kričalo z neviem koľkých metrov, že som žena zo západu a určite novinárka alebo niečo v tom zmysle. Tak ma na to upozornili, že je lepšie mať na sebe niečo vo farbe púšte, čierne, zelené, také, čo skôr bude navodzovať, že patríte k armáde či vojenským medikom. Lebo inak ste až príliš na očiach a môžete byť ľahký cieľ.

Cestujete aj s fixerom?

Keď som ešte nevedela po ukrajinsky ani po rusky, potrebovala som tlmočníka, tak som na Ukrajinu chodievala s jednou známou. Ale teraz, keď už viem oba jazyky, viem pracovať samostatne. Ale i tak chodím s fixerom, jednak preto, že mi vie veľmi rýchlo vytelefonovať veci. Keď potrebujete overiť nejakú situáciu, či je bezpečné niekam ísť, tak je to človek, ktorý zoberie telefón a má tam všetkých tých ľudí, ktorí mu dokážu dať dobrú informáciu. A ja rada cestujem s niekým. Akokoľvek by som chcela byť odvážna, tak nechcem ísť sama do nejakej dediny, ktorá je do najbližšieho mesta 300 kilometrov po stepi, pretože stačí, že sa vám pokazí auto alebo vás okradnú a už je problém na svete. A tým, že mám toho človeka prevereného a je to môj kamarát, tak sa vieme aj porozprávať a vie mi dať dobré tipy. Okrem toho je to aj taký žehlič. Občas nastali aj také situácie, keď môj fixer musel vysvetľovať ukrajinskej armáde, že nie som žiadna propagandistka a to, že mám pas červenej farby, hneď neznamená, že to je ruský pas. Tieto veci sa dozvedám spätne, lebo medzitým sa rozprávam s vojakmi a môjho fixera sa tam vypyujú, kto som a čo som.

Ako reagovala vaša rodina, keď sa dozvedela, kam chcete ísť?

Ja nie som vydatá, tak som nemusela našťastie riešiť, čo si o tom myslí môj manžel. Ale rodičia boli trochu nesvoji, vždy sú nesvoji, keď sa vyberám na takéto miesto. Najmä keď som bola v Iraku, to bolo pre nich náročné. Vždy je to tak, že ľudia, ktorí zostávajú doma, sa boja. Aj ja by som sa bála, keby môj manžel či deti boli niekde takto. Ale už sme sa o tom rozprávali viackrát a oni vedia, že toto je typ práce, ktorý som si vždy chcela vyskúšať a tým, že chvalabohu som sa vždy vrátila živá, zdravá a v pohode, tak už to berú športovejšie. Najmä keď idem na Ukrajinu, tak mám pocit, že už sa nad tým ani nepozastavujú.

Dá sa podľa vás skĺbiť práca vojnového reportéra s rodinou?

Podľa mňa sa dá, ale rodina musí mať pre to pochopenie. Keď robíte túto prácu spôsobom, že raz za čas niekam vycestujete, tak to nie je až taký stres pre partnera. Horšie to je, keď ste vkuse preč. Lebo sú aj novinári, ktorí sú tak zažratí do tej práce, že sú stále niekde, a mať takýto vzťah nie je úplne prospešné.

Stretli ste sa niekedy s podceňovaním alebo vás brali menej vážne, pretože ste žena?

Párkrát sa mi to stalo, ale nikdy mi to nevmietli do tváre. Ale občas sa mi zdalo, že keby som bola muž a prišla by som z frontovej línie, tak asi by sa ku mne napríklad kolegovia inak správali. Dokonca si pamätám, že taký jeden vzdialený kolega, povedal niečo v tom zmysle, že keď taká mladá „šťanda“ sa pohybuje na takýchto miestach, tak to už čo je. A občas sa mi zdalo, že keď na tom ukrajinskom fronte prídete medzi vojakov do zákopov a snažíte sa trochu odľahčovať situáciu, lebo aj to sa stáva, že prídete tam a ľudia sú takí nevrlí, tak poviete dva-tri vtipy a oni sa na vás dívajú, že dievčatko, čo ty vieš. Ale skôr to je o tom, na koho narazíte a aký majú prístup k novinárom. Niekedy to nemusí vôbec súvisieť s tým, že som žena, ale proste toto je novinár a oni majú pravidlá, že k novinárom sa správajú takto. Ale že by som bola nejak vyslovene podceňovaná, to nie.

Takže ste sa nestretli s takým tvrdením, že vy tu nemáte čo robiť, pretože ste žena?

Nie, to nie. Skôr ja mám pocit, že sú niekedy radi, že tam je niekto, kto je trošku iný. Už len kvôli tomu, že tam niekto nový príde. Nezáleží na tom, či ste žena alebo muž, ale sú radi v tom zmysle, že to je niekto nový.

Ako reagujú muži v arabských krajinách na novinárku zo západu?

Ja sa viem vyjadriť len k zážitkom z Iraku. Mala som to šťastie, že som bola v Mosule v tom čase, keď tam už dlhodobejšie pôsobili napríklad zdravotníčky, ktoré tam prišli so západniarskym zmýšľaním a tí muži ich rešpektovali. Zároveň tam bolo pomerne veľa žien-novinárov. Konkrétne tí chalani, s ktorými som bola v dennodennom kontakte boli zvyknutí, že je tam žena – novinárka. Ale je pravda, že ja som sa dopustila takéto menšieho faux pas v Mosule tým, že som tam prišla v čase ramadánu a všetci mi vraveli, že si mám dať všetko voľné a nemám sa obliekať do tesného oblečenia. Ja som prišla s riflami, ktoré sa mi roztrhli na kolene, tak som tam chvíľu pobehovala s poodhaleným kolenom. Jeden deň prišiel ku mne jeden starší vojak, zobral ihlu a niť a zašil mi to. Najprv som si myslela, že to je taký milý prejav, že niekto videl, že mám roztrhané rifle tak mi to zašil, ale potom som si vravela, či to nebolo kvôli tomu, že ja som vlastne urážala tých mužov okolo. Neviem, či to nebol prejav niečoho ženského, čo vtedy aj preto, že bol sviatok, nebolo tolerované.

Stretli ste sa niekedy so sexuálnymi narážkami alebo obt'azovaním?

Nie, našťastie nie. Sem tam sa stane, že niekto hodí nejaký vtip, ale nie taký, že to môžete považovať za sexuálne obt'azovanie. Raz sa mi stalo na Ukrajine, že ma pri lúčení jeden vojak objal tak, že som to vyhodnotila, že to nebolo úplne čisté, ale povedala som si, že to je skôr také hulvátstvo a mohlo by sa mi to stať aj na Slovensku. Vtedy tam bolo kopec ľudí a bolo to obrátené na srandu, ale ja som si vravela, že asi by som v tejto jednotke nechcela byť dlhší čas. Ale väčšinou tí vojaci boli veľmi úctiví. Vždy som spala na lepších posteliach, vždy som mala súkromie. Dokonca v Mosule, keď nás bolo viac žien, nás dali do samostatnej miestnosti, aby sme boli pokope. A vždy spal s nami nejaký vojak, ktorý mal aj dohliadať na našu bezpečnosť. Nejaké nepríjemné skúsenosti som chvalabohu nemala.

V čom sú podľa vás výhody byť ženou v takejto oblasti?

Tak sa mi videlo, že viac dávajú na vás pozor, aby ste si neublížili, nespadli alebo sa nezašpinili. To sú tiež rôzne gentlemanské situácie, keď vás pomaly chcú prenášať cez blato, aby ste si nezašpinili topánky.

Stalo sa vám niekedy, že ste sa dostali k nejakým informáciám alebo príbehu Pahšie, pretože ste žena?

Ja si myslím, že to je aj kvôli prístupu, ako sa s tými ľuďmi rozprávate a či vám dôverujú. Ale je to možné, že som pôsobila mäkšie a tí ľudia sa vedeli viac uvoľniť. To je celkovo moja

skúsenosť z Ukrajiny, že to je iné, keď do rozbombardovanej dediny na línii frontu, kde žije len deväť babičiek, príde 35-ročná žena, ktorá nie je žiadna ostrieľaná, prísna novinárka, sadne si k tej babičke na kávu a ona je oveľa uvoľnenejšia. Na niektorých respondentov môžete pôsobiť tak, že sa vedľa lepšie naladiť a nemajú takú trému, lebo vy jednoducho s nimi viete komunikovať, vyzeráte mlado a neprišli ste tam ako veľká voda. Niekedy mám pocit, že aj tým mužom sa potom ľahko rozpráva, ale musia vás už trošku poznať. Vedia sa odreagovať. Mám pocit, že muži sú veľmi súťaživí a keď prídu skúsení vojnoví reportéri niekde na front, tak si s tými vojakmi ukazujú fotky, kde už všade boli a hovoria si, kto má aké skúsenosti. Ale keď tam príde žena, tak myslím, že tí muži sa nepotrebujú tak predvádzať a niečo zo seba robiť. Lebo ja rovno poviem na tom fronte, že teraz mám strach a nerobí mi problém prejavovať emóciu, pričom tí muži niekedy hrajú formu. Ale nechcem, aby to vyznievalo stereotypne, lebo poznám aj veľa novinárov, ktorí otvorene povedia, že sa fakt báli. Ale tým, že tá Ukrajina je konzervatívnejšia, tak mám pocit, že niekedy aj toto pomôže, že príde žena, pred ktorou sa nemusia tváriť, že sú odvážni a všetko vedľa.

A čo sa týka toho Iraku. Tam sa neprejavilo to, že boli arabské ženy viac ochotné sa rozprávať s vami ako ženou?

V Mosule som mala takú veľkú výhodu. My sme chodievali navštevovať rodinu, ktorá žila vedľa tej mešity. Bola to pani, ktorá prišla o muža aj syna a žila s tromi dcérami, a ona bola taká ústretová, že nás chcela pohostiť a varila. Boli sme tam viacerí muži a ja, a tí muži museli zostať v obývacej miestnosti, kde sa prijímali návštevy a ja som mohla ísť do tej kuchyne, tam, kde žije tá pani s dcérami a vidieť, ako vyzerá život typickej mosulskej domácnosti. A tam to zašlo až do toho, že si dali dole hidžáby, ukazovali mi svoje šperky, maľovátka a fotografie, dokonca zranenia. Tá pani si dala dole šaty, čo mala na sebe a ukazovala mi, kde mala aké zranenia. To by muž – novinár v živote nevidel. Ja som im síce nič nerozumela, ale o to bolo pre nich zábavnejšie. Lebo oni si tam kto vie čo rozprávali, strašne sa chichotali a to, ako som ja nerozumela, ich ešte viac rozosmievalo a bolo to veľmi milé. Tie najmenšie dievčatá mi tam aj spievali.

Niektorí novinári, keď sa vrátia domov, majú postraumatickú stresovú poruchu alebo nočné mory. Stalo sa niečo také aj vám?

Nie. Musím si zaklopať, nikdy som nebola v situáciách, že by som si nejaké veci priniesla domov.

Máte pocit, že vás tieto cesty nejakým spôsobom zmenili?

To je taká vec, ktorá sa deje mnohým ľuďom, že keď sa vrátite, tak sa nechcete s nikým hádať, nechcete zbytočne vyvolávať problémy. Máte tendenciu všetko urovnávať, dávať do poriadku. A je tam ešte jedna zaujímavosť, že vás to ťahá späť. Keď niečo tak intenzívne prežívate, tak potom chcete ísť čím skôr do nejakého podobného prostredia alebo na to miesto, kde ste to prežívali. Myslíte na to miesto.

Okrem toho sa vám lepšie rozumie niektorým situáciám. Napríklad keď sa vedie diskusia o migrantoch a niekto bude hovoriť, že prečo tí ľudia k nám prichádzajú, tak vy máte argumenty. Ja som videla, v akých žijú podmienkach a keby som bola na ich mieste, tak takisto odídem z tej krajiny. Scitliviete a získate skúsenosti, ktoré bežní ľudia nemajú a je fajn mať tie vedomosti a môcť s nimi ďalej pracovať.

Máte pocit, že ženy a muži informujú inak?

Záleží od človeka. Ale viem si predstaviť, že ženy sa vedú dostať na iné miesta alebo k iným témam, ku ktorým muži až tak neinklinujú. Viem si predstaviť, že niektoré obsahové témy sú bližšie k ženám, ale záleží to od talentu konkrétneho novinára. Ale môže byť, že ženy sa dostanú k inému obsahu alebo sa inak pozrú na nejakú tému. Ja som si kedysi myslela, že muži píšu len o tankoch alebo tak, ale sú rôzni autori. Aj takí, ktorých zaujíma skôr technická stránka, ale aj muži, ktorí sú špičkoví v tom, že dokážu niečo opísať aj veľmi citlivo bez rozdielu, či je to muž alebo žena.

Príloha č. 5 – rozhovor s Matúšom Krčmárikom

Aké sú dôvody, prečo vojnová žurnalistika na Slovensku nie je veľmi rozšírená a nie je ani veľa redaktorov, ktorý by prinášali informácie z vojnových či konfliktných oblastí?

Jedným z hlavných dôvodov je nákladnosť podobných reportáží. Náklady na cestovanie, sprievodcu (fixera), tlmočníka, bezpečnostné opatrenia na mieste. Vo vojnovej oblasti je všetko (ubytovanie, doprava, potraviny) rádovo drahšie a nedostupnejšie ako za bežných okolností, čo celú cestu ešte predražuje. Spravidla trvá oveľa dlhšie podobnú reportáž zorganizovať, zrealizovať a napísať. Nakoniec to neprinesie toľko dodatočných zdrojov, ako médium na cestu minie. Na Slovensku tiež nie je veľká tradícia cestovania do podobných oblastí. Súčasná generácia mladých novinárov nemala možnosť vyrásť pri skúsenom vojnovom reportérovi (česť výnimkám), nemala sa od koho sa učiť. Tým odkazujem aj na prvý bod, málokteré médium dá mladému, nie natoľko skúsenému novinárovi zdroje a čas na prípravu kvalitnej vojnovej reportáže. Ak tú možnosť nedostane zmlada, skúsenosti sa neskôr naberajú ťažšie. Takýto typ reportáže tiež vyžaduje veľkú osobnú odvahu novinára a jednoducho si na to nie každý trúfne, lebo nie každý je ochotný riskovať život, najmä ak už má rodinu. Ak aj teda idú novinári do bojových zón, veľmi často sa zdržiavajú na bezpečnejších miestach ďalej od frontu, alebo idú na front vo chvíli, keď tam neprebiehajú aktívne boje, čo sme v posledných rokoch videli napríklad na Ukrajine či v Iraku. Ja osobne som bol počas bojov s Islamským štátom v kurdských oblastiach na severe Iraku niekoľko desiatok kilometrov od džihádistov, ale na front som z obáv o bezpečnosť nešiel.

Je pravda, že čitatelia na Slovensku sú veľmi zameraní na dianie v ich krajine a o zahraničné správy je menší záujem? Môže byť aj toto jeden z dôvodov, prečo sa médiá orientujú najmä na domáce články?

Áno, ale v zásade si nemyslím, že je to slovenské špecifikum. Zahraničné spravodajstvo sa podľa mojich skúseností menej číta aj v iných krajinách, viac záujmu priťahuje domáce dianie, čo sa potom prejavuje na veľkosti oddelenia zahraničného spravodajstva a prostriedkoch, ktoré dostáva k dispozícii. Čiastočnou výnimkou sú bývalé koloniálne veľmoci (Francúzsko, Británia), keďže miestni sa zvyknú zaujímať o dianie v častiach sveta, kde majú samy korene, prípadne odtiaľ pochádza rodina suseda.

Myslíte si, že slovenské médiá ponúkajú dostatok správ zo zahraničia?

V rámci možností áno. Vždy sa dá viac, vždy sa dá menej, je to otázka peňazí a určenia si priorít v konkrétnom médiu. Z vlastnej skúsenosti viem, že všetky seriózne médiá sa snažia v rámci svojich možností venovať zahraničnému spravodajstvu tak často, ako je to možné, aj keď sa náklady na drahšie cesty málokedy naozaj vrátia a ide skôr o „imidžovú“ záležitosť. Toto považujem za dobré rozhodnutie. Nie je však reálne, že by sa v dohľadnom čase oddelenia zahraničného spravodajstva výraznejšie zväčšovali.

Viem, že hlavným dôvodom, prečo redakcie neposielaajú zahraničných novinárov do konfliktných zón, sú financie. Nebolo by možné financie na takéto cesty získavať napríklad pomocou fundraisingu či prostredníctvom grantov?

Problémom grantov býva to, že jeho poskytovateľ má tiež konkrétne záujmy, čo je legitímne, lebo sú to jeho peniaze, ktoré mína s konkrétnym účelom. Väčšinou sa to končí návštevou napríklad rozvojových projektov alebo upriamenie témy na organizáciu či tému. Klasické vojnové reportáže som ako možnosť osobne v podobných projektoch ešte nevidel. Je však možné, že to len dostatočne nesledujem. Ak by ale išlo o grant bez ďalších podmienok a dával by možnosť spracovať vojnovú reportáž, je to cestou. Ani toto však nie je pre médiu celkom zadarmo, ak pôjde reportér na mesiac „do terénu“ znamená to, že mesiac nebude v práci, nebude písať nič iné, ale zamestnávateľ má na neho stále náklady. V inej situácii sú freelanceri, ktorí sa rozhodujú sami za seba, ale to už je práca v inom kontexte a s iným myšlienkovým nastavením, ako práca zamestnanca v médiách. Možno pre túto skupinu novinárov by podobné granty boli najviac nápomocné.